

Naisiin kohdistuva väkivalta ja väkivallan sukupuolistuneisuus rikoslain sisältämissä väkivaltakäsityksissä 2000-luvulla

Noora Turunen, 78921

Yhteiskunnallinen turvallisuus

Oikeussosiologia ja kriminologia

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Lokakuu 2019

TIIVISTELMÄ

TURUN YLIOPISTO

Oikeustieteellinen tiedekunta

NOORA TURUNEN: Naisiin kohdistuva väkivalta ja väkivallan sukupuolistuneisuus rikoslain sisältämissä väkivaltakäsityksissä 2000-luvulla

Pro gradu, X + 88 s.

Lokakuu 2019

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tämä tutkimus kartoittaa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskevia väkivaltakäsityksiä ja niiden kehitystä 2000-luvun lainsäädännössä. Väkivaltakäsityksiä havainnoidaan eräiden rikoslain muutosten valmisteluaineistoa tarkastelemalla.

Tutkimuksen taustoittava osuus kuvaa väkivaltakäsitysten aiempaa kehitystä ja oikeudellisissa teksteissä havaittuja väkivaltadiskursseja. Empiirinen osuus kohdistuu neljään väkivaltarikokseen ja syyteoikeutta koskevaan hallituksen esitykseen aikavälillä 2003-2013. Analysoitavat lakimuutokset sisältävät pahoinpitelyn ja lievän pahoinpitelyn syyteoikeutta koskevat muutokset sekä perheen sisäisen lähestymiskiellon, raiskausta ja seksuaalirikosten syyteoikeutta koskevat muutokset sekä seksuaalisen ahdistelun ja vainoamisen uusina kriminalisointeina.

Analyysi toteutetaan aineistolähtöisen sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin menetelmin. Sisällönanalyysin avulla hallituksen esityksistä tehdään havaintoja, jota vertaillaan ja käydään läpi aiemmassa tutkimuksessa havaittujen diskurssien ja etenkin väkivallan sukupuolistuneisuuden käsitteen kautta. Tutkimuksen tarkoitus on myös paikantaa mahdolliset muutokset näissä käsityksissä ja diskursseissa tarkasteltavana ajanjaksona.

Rikosoikeusjärjestelmää on kritisoitu siitä, ettei se kykene tunnistamaan naisiin kohdistuvan väkivallan sukupuoleen liittyvää kontekstia eikä täten pysty tarjoamaan sukupuolistuneen väkivallan uhreille yhdenvertaisen kohtelun edellyttämää suojaa. Tutkimuksessa ilmenee, että perheen sisäistä lähestymiskielloa ja pahoinpitelyn syytemuutosta koskevassa lakimuutoksissa tavoite kohdistaa toimenpiteitä juuri naisiin kohdistuvaan väkivaltaan on ollut vahvasti läsnä, mutta etenkin myöhemmissä lainmuutoksissa lainsäädännön sukupuolineutraaliuden korostaminen estää käytännössä väkivallan sukupuolistuneisuuden huomioimisen. Sen sijaan viimeaikainen lainsäädäntökehitys keskittyy lähisuhteessa tapahtuvan väkivallan uhrin suojeluun ja väkivallan vaikutusten kokonaisvaltaisempaan arviointiin. Kehityksessä on huomattavissa pyrkimystä huomioida lähisuhteessä väkivallan konteksti kuitenkin niin, ettei sukupuolta huomioida, väkivallan syitä ei pohdita eikä lainsäädännön syrjivyyteen oteta kantaa. Lainsäädännössä ei ole huomioitu väkivallan sukupuolistuneisuutta ja näin ollen ajankohtaiset kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet eivät toteudu CEDAW-sopimuksen ja Istanbulin sopimuksen edellyttämällä tavalla.

Asiasanat: naisiin kohdistuva väkivalta, sukupuolistunut väkivalta, lainsäädäntötutkimus, diskurssianalyysi

SISÄLLYS

Sisälllys	II
Lähteet.....	III
Lyhenteet.....	X
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Taustaa	1
1.2 Aiheen valinnasta	4
1.3 Sukupuolistuneen väkivallan tutkimus	5
1.4 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	6
2 AINEISTO JA MENETELMÄ	8
2.1 Aineisto	8
2.2 Tutkimuksen metodi	9
2.2.1 Tutkimuksen tyyppi ja keinot	9
2.2.2 Diskurssianalyysi tutkimusmetodina ja -teoriana	11
3 VÄKIVALLAN MONET MUODOT	14
3.1 Sukupuolistunut väkivalta ja muut keskeiset käsitteet	14
3.2 Naisiin kohdistuvan väkivallan sääntelyn historiallinen kehitys	23
3.2.1 Kotikurin, avioliiton ja sukupuolimoraalin sääntely	23
3.3 Väkivalta tänä päivänä	39
3.3.1 Perheen sisäisestä konfliktista ihmisoikeuskysymykseksi – väkivallan eri diskurssit	39
3.3.2 Naisiin kohdistuva väkivalta Suomessa 2000-luvulla.....	43
4 HAVAINTOJA LAKIHANKKEISTA.....	46
4.1 Rikoslain 21 luvun vakaan tahdon pykälä ja perheen sisäinen lähestymiskielto ..	46
4.1.1 Taustaa: Eroon uhrin tahdon korostamisesta.....	46
4.1.2 Taustaa: perheen sisäisen lähestymiskiellon tarpeellisuus	48
4.1.3 Havainnot hallituksen esityksestä.....	50
4.2 Lähisuhdeväkivalta ja lievien pahoinpitelyjen syyteoikeus	56
4.2.1 Taustaa.....	56
4.2.2 Havainnot hallituksen esityksestä.....	57
4.3 Seksuaalirikoksia koskevan 20 luvun muutos.....	62
4.3.1 Taustaa.....	62
4.3.2 Havainnot hallituksen esityksestä.....	65
4.4 Vainoamisen kriminalisointi	75
4.4.1 Taustaa.....	75
4.4.2 Havainnot hallituksen esityksestä.....	78
4.5 Pohdintaa.....	82
5 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	86

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aaltonen, Jussi – Niemi, Johanna*: Seksikaupan kohteen hyväksikäyttö. Seksinostokielon toimivuuden arviointi. Oikeusministeriön julkaisu 39/2013.
- Aarnio, Aulis – Mahkonen, Sami*: Suomen avioliitto-oikeus. Juridica, Helsinki 1983.
- Alasuutari, Pertti*: Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino, Tampere 2011.
- Alvesalo, Anne – Ervasti, Kaijus*: Oikeus yhteiskunnassa - näkökulmia oikeussosiologiaan. Edita, Helsinki 2006.
- Andersson, Lena – Jokela, Antti – Lahti, Raimo – Mattila, Heikki E. S.* (toim.): Encyclopædia iuridica Fennica : suomalainen oikeustietosanakirja. 4, Rikos- ja prosessioikeus. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1995.
- Astola, Tiina – Marttunen, Matti*: Rikoslainsäädännön valmistelun perusteista ja rikoslain muutoksista hallituskaudella 2007-2011. Oikeus 2011/2, s. 237-243.
- Aukia, Jussi-Pekka*: Seksuaalirikoslainsäädäntö ei vastaa nykyhaasteisiin. Artikkelit LakimiesUutiset -lehdessä 7/2018, s. 11-13.
- Björklund, Katja*: Stalking and violence victimization among Finnish university students. Helsingin yliopisto 2010.
- Danielsson, Petri – Salmi, Venla*: Suomalaisten kokema parisuhdeväkivalta 2012 — Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsaus 34/2013 https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152609/34_pari-suhdevakivalta.pdf (viitattu: 2.5.2019)
- Danielsson, Petri – Näsi, Matti*: Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2017 – Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. 31/2018.
- EU:n laajuinen tutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Euroopan unionin julkaisu-toimisto, Luxemburg 2014.
- Fagerlund, Monica*: Lähisuhdeväkivalta poliisin perheväkivaltatehtävillä. Poliisiammatikorkeakoulun raportteja 123. POLAMK Tampere 2016.
- Hahto, Vilja*: Uhrin myötävaikutus ja rikosentekijän vastuu - Rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa. Edita, Helsinki 2004.
- Heiskanen, Markku – Kääriäinen, Juha – Püspa, Minna – Sirén, Reino*: Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225, Helsinki 2006.
- Heiskanen, Markku – Püspa, Minna*: Sukupuoli ja väkivalta tilastoissa. S. 68-86 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tallinna 2017.

- Hong, Tuuli:* Yhteisö, kontrolli ja oikeuden konteksti – suojaako rikoslaki yhteisöllisen väkivallan uhria? *Lakimies* 3–4/2017, s. 362–386. (Hong 2017a)
- Hong, Tuuli:* Valtion huolellisuusvelvoite kunniaan liittyvän väkivallan vastustamisessa. S. 305-323 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tallinna 2017. (Hong 2017b)
- Hyvärinen, Sauli:* Piiskasta jäähyenkkiin – suomalaisten kasvatuserätyköt ja kurtusväkivallan käyttö 2017. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 2/2017.
- Husso, Marita:* Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Vastapaino, Tampere 2003.
- Häkkänen-Nyholm, Helinä – Salo, Verna:* Miten vainoamisesta tuomitaan: oikeuskäytäntö Suomessa vuosina 2015-2016. *Defensor Legis* N:o 3/2019, s. 298-308.
- Jokinen, Anniina – Leppälä, Jussi – Rantala, Kati – Smolej, Mirka:* Kaltevalla pinnalla – Perheen sisäisen lähestymiskiellon arviointitutkimus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 239. Helsinki 2008.
- Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen Eero:* Diskurssianalyysi. Teoria, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino, Tampere 2016.
- Jonkka, Jaakko:* Seuraamusluontoisesta syyttämättä jättämisestä väkivaltarikoksissa. *Defensor Legis* N:o 3/2003, s. 467-480.
- Kainulainen, Heini:* Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 212. Tilastokeskus, Helsinki 2004.
- Kainulainen, Heini:* Raiskaus – myyttejä ja todellisuutta. S. 214-231 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tallinna 2017.
- Kainulainen, Heini – Niemi, Johanna:* Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä. S. 138-155 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tallinna 2017.
- Koskinen, Seppo:* Seksuaalinen häirintä työpaikoilla ja työsopimuksen päättäminen. *Edilex* 26.9.2016, www.edilex.fi/artikkelit/16842. (Koskinen 2016a)
- Koskinen, Seppo:* Seksuaalinen häirintä työpaikalla – erityisesti työturvallisuus- ja työsyntärikoksena. *Edilex* 12.12.2016, www.edilex.fi/artikkelit/17241. (Koskinen 2016b)
- Kotanen, Riikka:* Omistussuhteesta autonomiaan? Raiskauksen kriminalisoiminen avioliitossa ja aviovaimon seksuaalinen itsemääräämisoikeus Suomessa. *Oikeus* 4/2010, s. 369-395.
- Kotanen, Riikka:* Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkivallan uhrit ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos, Helsinki 2013.

- Kotanen, Riikka – Smolej, Mirka*: Lähisuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden syyte-oikeuden muutos 2011. *Oikeus* 2014/1, s. 7-29.
- Laine, Matti*: Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Tietosanoma, Helsinki 2007.
- Lehti, Martti*: Henkirikoskatsaus 2018. Helsingin yliopiston kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 28/2018.
- Leskinen, Minni*: Raiskaus 2000-luvulla. S. 194-213 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tallinna 2017.
- Lidman, Satu*: Väkivaltakulttuurin perintö: sukupuoli, asenteet ja historia. Gaudeamus, Helsinki 2015.
- Lidman, Satu*: Pilattu nainen. S. 177-193 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tallinna 2017.
- Lähisuhdeväkivalta 2017. Tilastoraportti 40/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja.
- Mahkonen, Sami*: Johdatus perheoikeuden historiaan. Suomen Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1978.
- Mahkonen, Sami*: Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1980.
- Matikkala, Jussi*: Seksuaalirikokset, s. 91-140 sekä Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. S. 141-210 teoksessa Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus: Keskeiset rikokset. Edita, Helsinki 2010.
- Mullen, Paul – Pathé, Michele*: Stalking. Teoksessa *Crime and Justice. A Review of Research*, volume 29. The University of Chicago Press 2002.
- Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:5.
- Niemi, Johanna*: Koti – vaarallisin paikka vai rauhan tyyssija? *Lakimies* 7–8/2010, s. 1249–1265.
- Niemi, Johanna*: Keskustelua sukupuolittuneesta väkivallasta. *Oikeus* 2/2013, s. 237-242.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna*: Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. WSOY, Helsinki 2004.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Honkatukia, Päivi – Karma, Helena – Ruuskanen, Minna* (toim.): Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2006.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Honkatukia, Päivi – Ruuskanen, Minna*: Diskurssianalyysi ja oikeuden tekstit. s. 21-42 teoksessa Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Honkatukia,

- Päivi – Karma, Helena – Ruuskanen, Minna (toim.): Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2006.
- Nikupeteri, Anna*: Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2016.
- Nousiainen, Kevät*: Tasa-arvo- ja kriminaalipolitiikka: aina eri paria? *Oikeus* 1/2010, s. 218–225.
- Nousiainen, Kevät – Pylkkänen, Anu*: Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki 2001.
- Nousiainen, Kevät – Pentikäinen, Merja*: Väkivallan vastaisen sopimuksen kivinen ratifiointi Suomessa. *Oikeus* 4/2013, s. 455-462.
- Nousiainen, Kevät – Pentikäinen, Merja*: Naisiin kohdistuva väkivalta ihmisoikeuskysymyksenä. S. 51-67 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tallinna 2017.
- Pahoinpitelyrikos läheissuhteissa ja työpaikalla. Työryhmämietintö 2009:11. Oikeusministeriön julkaisuja 2009.
- Pajujoja, Jussi*: Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. S. 7-27 teoksessa Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Pia Letto-Vanamo (toim.). Gaudeamus, Jyväskylä 1991.
- Pihlajamäki Heikki*: Johdatus varhaismoderniin oikeushistoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki 2004.
- Pirjatanniemi, Elina*: Haastavatko ihmisoikeudet Suomen kriminaalipolitiikan? *Oikeus* 2/2011. s. 154-174.
- Pylkkänen, Anu*: Avioliiton historiaa — Sukupuolen merkityksestä kahden kauppaan. S. 80-110 teoksessa Suomen Oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Pia Letto-Vanamo (toim.). Gaudeamus, Jyväskylä 1991.
- Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelma 6.6.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:23.
- Ronkainen, Suvi*: Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa — Tutkimuksen katvealueet valokeilassa. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 1998.
- Ronkainen, Suvi*: Mitä väkivalta on? S. 19-35 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tallinna 2017.
- Ruuskanen, Minna*: Tuomioistuinratkaisut diskurssianalyysin kohteina. S. 43-60 teoksessa Niemi-Kiesiläinen, Johanna; Honkatukia, Päivi; Karma, Helena; Ruuskanen, Minna (toim.): Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2006.

- Sananvapausrikokset, vainoaminen ja viestintärauhan rikkominen. Työryhmämietintö 24/2012. Oikeusministeriön julkaisuja 2012.
- Selvityksiä raiskausrikoksista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen selvityksiä ja ohjeita 13/2012. Oikeusministeriön julkaisuja 2012.
- Sandholm, Petri*: ”Jätä minut rauhaan”. Vainoaminen – ilmiöstä rikokseksi. Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetyö, 2016.
- Tala, Jyrki*: Lainsäädäntötutkimus – turhaa vai tarpeellista? Oikeus 2004/4, s. 378-397.
- Tala, Jyrki*: Lainsäädäntötutkimus – tarpeellinen näkökulma oikeustieteessä. Defensor Legis N:o 2005/6, s. 1321-1322.
- Tala, Jyrki*: Lakien laadinta ja vaikutukset. Edita, Helsinki 2005.
- Tanskanen, Maiju*: Onko parisuhdeväkivalta erityinen väkivallan muoto? Artikkelit Haaste-lehdessä nro 1/2019.
- Tikka, Eeva*: Lähestymiskieltolaki ja käytännön kokemuksia sen soveltamisesta. Defensor Legis N:o 2/2001, s. 251-261.
- Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli*: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. painos. Tammi, Helsinki 2009.
- Turvallisempi huominen. Sisäisen turvallisuuden ohjelma. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 26/2012, Helsinki 2012.
- Utriainen, Terttu*: Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana. 2. täydennetty painos. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi 2013.
- Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje syyttäjille VKS:2007:4. Syyttämättä jättämispäätöksen laatiminen ja sisältö.
- Women, Peace and Security Index 2019/20: Tracking sustainable peace through inclusion, justice, and security for women. Georgetown Institute for Women, Peace and Security and Peace Research Institute. Oslo 2019.

Virallislähteet

- HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi
- LaVM 22/1994 vp. Lakiovaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 94/1994 vp) rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi
- HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi
- HE 41/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

LaVM 2/2004 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 144/2003 vp) laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta

PeVL 6/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 216/2013 vp) eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta

LaVM 4/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 216/2013 vp) eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta

Avioliittolaki 13.6.1929/234

Laki lähestymiskiellosta 4.12.1998/898

Rikoslaki 19.12.1889/39

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

Vuoden 1734 laki

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus, CEDAW-sopimus

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta

CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against women

Naisten syrjinnän poistamista käsittelevän komitean loppupäätelmät Suomen seitsemänneistä määrääaikaisraportista 28.2.2014. CEDAW/C/FIN/CO/7. Ulkoasiain-ministeriön epävirallinen suomennos 7.5.2014

Internetlähteet

Amnesty International. *Naisiin kohdistuva väkivalta*
<https://www.amnesty.fi/tyomme/teemat/naisiin-kohdistuva-vakivalta/> (viitattu 8.5.2019)

Naisten Linja. *Väkivallan muodot*
<https://www.naistenlinja.fi/tietoa-vakivallasta/vakivallan-muodot/> (viitattu 2.5.2019)

Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto. Verkkojulkaisu 17.1.2019
Tilastokeskus. Etusivu > Tilastot > Oikeus > Rikos- ja pakkokeinotilasto > 2018 > 4. vuosineljännes > *Tietoon tulleiden seksuaalirikosten määrä kasvoi 13,8 prosenttia vuonna 2018* (viitattu 2.5.2019)
http://www.stat.fi/til/rpk/2018/04/rpk_2018_04_2019-01-17_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto. Verkkojulkaisu 17.4.2019
Tilastokeskus. Etusivu > Tilastot > Oikeus > Rikos- ja pakkokeinotilasto > 2019 > 1. vuosineljännes > *Raiskauksia ja lapsen seksuaalisia hyväksikäyttöjä tuli tietoon lähes 30 prosenttia enemmän* (viitattu 2.5.2019)
http://www.stat.fi/til/rpk/2019/01/rpk_2019_01_2019-04-17_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto. Verkkajulkaisu 31.5.2018
Tilastokeskus. Etusivu > Tilastot > Oikeus > Rikos- ja pakkokeinotilasto > 2017 >
Avio- ja avopuolisoiden välisten tapauksien osuus perhe- ja lähisuhdeväkivallasta
http://www.stat.fi/til/rpk/2017/15/rpk_2017_15_2018-05-31_tie_001_fi.html (viitattu
2.5.2019)

Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto. Verkkajulkaisu 31.3.2015
Tilastokeskus. Etusivu > Tilastot > Oikeus > Rikos- ja pakkokeinotilasto > 2014 > Vi-
ranomaisten tietoon tullut rikollisuus > *1. Katsaus poliisiin, tullin ja rajavartiolaitoksen*
tietoon tulleeseen rikollisuuteen (viitattu 13.5.2019)
https://www.tilastokeskus.fi/til/rpk/2014/13/rpk_2014_13_2015-03-31_kat_001_fi.html

Väestöliitto. Etusivu > Parit ja sinkut > Tietoa parisuhteesta > Parisuhdeväkivalta >
Henkinen väkivalta
[https://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/henkinen-
vakivalta/](https://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/henkinen-vakivalta/) (viitattu: 2.5.2019)

Väestöliitto. Etusivu > Parit ja sinkut > Tietoa parisuhteesta > Parisuhdeväkivalta >
Seksuaalinen väkivalta
[https://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/seksuaali-
nen-vakivalta/](https://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/seksuaali-nen-vakivalta/) (viitattu 2.5.2019)

Rikoksantorjuntaneuvosto. Rikoksantorjunta > Rikosten ehkäisy > *Väkivalta*
<https://rikoksantorjunta.fi/vakivalta> (viitattu 2.5.2019)

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta tane.fi > Tasa-arvoasian neuvottelukunta >
TANEn historiaa, <https://tane.fi/tanen-historiaa> (viitattu 8.5.2019)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Käsikirjat > Lastensuojelun käsikirja > Työprosessit
> Erityiskysymykset > Pahoinpitely ja seksuaalinen hyväksikäyttö >
Väkivallan muodot ja rikoslaki
[https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-
ja-seksuaalinen-hyvakskaytto/vakivallan-muodot-ja-rikoslaki](https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvakskaytto/vakivallan-muodot-ja-rikoslaki) (viitattu 2.5.2019)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Aiheet > Lapset > Nuoret ja perheet > Työn tueksi >
Väkivallan ehkäisy > Lähisuhdeväkivalta
[https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/vakivallan-ehkaisy/lahisuhde-
vakivalta](https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/vakivallan-ehkaisy/lahisuhde-vakivalta) (viitattu 2.5.2019)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Aiheet > Sukupuolten tasa-arvo > Tasa-arvon edistä-
minen > Tasa-arvotoimijat > *Tasa-arvon virstanpylväitä*
[https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-edistaminen/toimijat/tasa-arvon-
virstanpylvaita](https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-edistaminen/toimijat/tasa-arvon-virstanpylvaita) (viitattu 2.5.2019)

Ylen uutinen 8.2.2018. Krautsuk, Satu: "Aina voi yhden tai kaksi luunappia paukuttaa"
– Monet äidit ja isät eivät tunnista, mitä on väkivalta lastenkasvatuksessa.
<https://yle.fi/uutiset/3-10059047> (viitattu 2.5.2019)

Ylen uutinen 28.2.2018. Seeskorpi, Päivi: Kahden lapsen äiti on paennut ja pelännyt ex-
miestään kuusi vuotta: "Vainoa ei vieläkään tunnisteta". [https://yle.fi/uutiset/3-
10085236](https://yle.fi/uutiset/3-10085236) (viitattu 2.5.2019)

Ylen uutinen 20.3.2019. Marttila, Mattias: Suomi on maailman onnellisin maa jo toista vuotta peräkkäin, nyt selvällä erolla muihin. <https://yle.fi/uutiset/3-10697080> (viitattu 2.5.2019)

Suostumus2018 kampanjan internetsivut
<http://suostumus2018.fi> (viitattu 8.5.2019)

Kansalaisaloite *Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi - Suostumus2018*
<https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/3209> (viitattu 8.5.2019)

Oikeusministeriö. Hankkeet ja säädösvalmistelu > Lakihankkeet >
Rikoslain 20 luvun kokonaisuudistus
<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM007:00/2019> (viitattu 8.5.2019)

Analyysin lähteet

HE 144/2003 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta

HE 78/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta

HE 216/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta

HE 19/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7 §:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta

LYHENTEET

CEDAW	Committee on the Elimination of Discrimination against Women
EU	Euroopan Unioni
HE	Hallituksen esitys
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
OK	Oikeudenkäymiskaari
PeVL	Perustuslakivaliokunnan lausunto
RL	Rikoslaki
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Suomi on jälleen todettu maailman onnellisimmaksi maaksi¹ ja on myös usein arvoitu olevan yksi maailman turvallisimpia maita.² Naisten asemaa ja turvallisuutta arvoineen tutkimuksen mukaan Suomi sijoittuu kansainvälisessä vertailussa jaetulle kolmannelle sijalle.³ Näiden tilastojen ja muodollisen tasa-arvon valossa naisten kohtaamat ongelmat jäävät helposti huomiotta, sillä maamme väkivaltatilastot kertovat turvallisuudesta toisenlaista tarinaa. Kansallisen rikosuhritutkimuksen mukaan naiset ja miehet kohtaavat suurin piirtein yhtä usein väkivaltaa, mutta väkivallan tyypit ja tekopaikat eroavat toisistaan. Miehet kohtaavat väkivaltaa baareissa ja kadulla, kun taas naiset joutuvat väkivallan uhriksi kodissaan ja työpaikalla.⁴ Naisiin kohdistuva väkivalta on Suomessa tyypillisesti parisuhdeväkivaltaa, joka on yleensä jatkuvaa ja muuttuu ajan myötä vakavammaksi.⁵ Parisuhdeväkivalta voi olla luonteeltaan esimerkiksi fyysistä, henkistä tai seksuaalista. Vakavimmillaan parisuhdeväkivalta voi johtaa kuolemaan.⁶

Suomi on vuonna 1986 ratifoinut YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (ns. CEDAW-sopimus).⁷ Lisäksi vuodesta 2015 Suomen valtiota on velvoittanut Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (ns. Istanbulin sopimus)⁸, joka käsittelee juuri naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ihmisoikeusnäkökulmasta. Näiden sopimusten tavoitteisiin kuuluu syrjivän lainsäädännön poistaminen sekä naisten aseman parantaminen. Jo CEDAW-sopimus edellyttää Suomelta naisia syrjivien yhteiskunnallisten käytäntöjen korjaamista. Istanbulin sopimus vahvistaa näitä tavoitteita ja korostaa naisiin kohdistuvan

¹ Ylen uutinen 20.3.2019, Suomi on maailman onnellisin maa jo toista vuotta peräkkäin, nyt selvällä erolla muihin, viitattu 2.5.2019

² Tällä hetkellä Suomi on GPI-turvallisuustilaston (Global Peace Index) sijalla 15. Aiempina vuosina Suomi on sijoittunut kärkikymmenikköön.

³ Women, Peace and Security Index 2019/20

⁴ *Danielsson – Näsi* 2018, s. 11-12

⁵ Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma 2010, s. 21

⁶ *Niemi-Kiesiläinen* 2004, s. 35

⁷ *SopS 67/1986*, voimaan 4.10.1986

⁸ *SopS 52/2015*, voimaan 1.8.2015

väkivallan rikollista luonnetta. Istanbulin sopimus asettaa selkeämmin konkreettisia vaatimuksia lainsäädännön muutoksille esimerkiksi erityyppisen väkivallan kriminalisointivaatimusten muodossa.⁹

Suomi on toistuvasti saanut huomautuksia naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ehkäisevien toimien riittämättömyydestä em. YK:n yleissopimuksen toteutumista valvovalta CEDAW-komitealta.¹⁰ Vuonna 2014 toteutetun, EU:n laajuisen vertailevan tutkimuksen mukaan 47 % yli 15-vuotiaista suomalaisista naisista on joutunut jossain vaiheessa henkisen, fyysisen tai seksuaalisen väkivallan uhriksi.¹¹ Vuoden 2005 kansallisen naisuhritutkimuksen mukaan noin joka viides nainen koki nykyisessä parisuhteessaan väkivaltaa.¹² Tästä väkivallasta vain murto-osa tulee viranomaisten tietoon. Henkirikoksen uhri on useimmiten mies, mutta toiseksi yleisin henkirikoksen uhri on parisuhdekumppanin surmaama nainen.¹³ Näissä tilastoissa väkivalta kohdistuu suhteettoman usein naisiin ja vaikka uhritutkimusten mukaan naisiin kohdistuva väkivalta on hieman vähentynyt, on ongelma edelleen valtakunnallisesti merkittävä.

Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskevat asenteet ovat osa ikäikaista jatkumoa. Historiallisesti lainsäätäjät on edellyttänyt miehen ylläpitävän kuria perheessä ja valtio suhtautui pitkään sallivasti perheessä tapahtuvaan väkivaltaan. Valtion väkivaltamonopoli on ollut voimassa vuoden 1734 laista lähtien, mutta kuritusoikeus jäi tämänkin jälkeen tapana voimaan.¹⁴ Parisuhdeväkivaltaan suhtauduttiin pitkään perheen sisäisenä ongelmana, johon ei koettu tarvetta puuttua.¹⁵ Parisuhdeväkivalta on siis perinteisesti ollut hiljaa hyväksytty ilmiö. Nykyaikaisessa lainsäädännössä on pyritty tietoisesti muuttamaan tätä ajatteluta-

⁹ *Nousiainen – Pentikäinen 2017*, s. 55

¹⁰ *Hong 2017b*, s. 322

¹¹ EU:n laajuinen tutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta 2014. Koko Euroopan laajuinen vastaava luku oli 33 %. Fyysistä tai seksuaalista parisuhdeväkivaltaa koettiin eniten (30-39%) Suomessa, Tanskassa ja Latviassa.

¹² *Piispa 2006* s. 44. 20 % kyselyyn vastanneista naisista oli kokenut nykyisessä avo- tai avioliitossaan fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa tai uhkailua. Entisessä suhteessaan väkivaltaa oli kokenut 49 %. Tuoreemman rikosuhritutkimuksen *Suomalaisten kokema parisuhdeväkivalta 2012 (Danielsson – Salmi)* mukaan fyysistä väkivaltaa nykyisessä parisuhteessaan koki joka kymmenes nainen.

¹³ Henkirikoskatsaus 2018. Vuosina 2010-2016 on tämä osuus kaikista henkirikoksista ollut 16 %. Aikuisista naispuolisista henkirikoksen uhreista tuli vuosina 2010-2017 60 % miespuolisen kumppanin (nykyinen tai entinen) surmaamaksi.

¹⁴ *Lidman 2015* s. 100, 132-133

¹⁵ Esim. *Husso 2003*, s. 18, *Niemi-Kiesiläinen 2004*, s. 78

paa, mikä näkyy esimerkiksi 1990-luvun pahoinpitelyrikosten syyteoikeuden muutoksessa.¹⁶ Samoin tämä näkyy lähisuhteessa tapahtuvan väkivallan erityistä moitittavuutta käsittelevässä pohdinnassa viimeisimmässä pahoinpitelyrikosten syyteoikeutta (RL 21:16 §, 441/2011) koskevassa hallituksen esityksessä. Silti rikosoikeuteen on jäänyt piirteitä, jotka edelleen korostavat tämän väkivallan yksityistä luonnetta.

Naisiin kohdistuva väkivalta voidaan nähdä rakenteellisena tasa-arvo-ongelmana, jonka juuret ovat syvällä yhteiskunnassamme.¹⁷ Kriittisen feministisen tutkimuksen mukaan julkinen valta ei kykene hahmottamaan tämän ongelman juuria ja laajuutta, jolloin sen tarjoamat keinot ongelman ratkaisemiseksi eivät ole toimivia.¹⁸ Naisiin kohdistuva väkivalta on nykyisin myös turvallisuuskysymys. Valtion vuonna 2012 laadittuun sisäisen turvallisuuden ohjelmaan on kirjattu perhesurmien tutkiminen ja ennaltaehkäisy sekä ”ylisukupolvisen väkivaltakierteen” katkaisu osaksi ohjelman tavoitteita.¹⁹

Rikoslain säännökset ovat yksi keino väkivallan ja muiden yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuun. Suomen kriminalisointiperiaatteisiin kuuluu kuitenkin, ettei rikosoikeutta käytetä ratkaisuna ongelmaan, mikäli moraalisesti hyväksyttävämpiä, kohtuullisissa määrin yhtä tehokkaita muita keinoja on käytettävissä. Tietyn teon kriminalisointi on siis viimesijainen keino.²⁰ Rangaistusten koventaminen on toinen rikollisuuden ehkäisykeino. Sanktioankaruuden yhteydestä rikosten estämiseen tai vähentymiseen on todettu, ettei rangaistusten ankaroituminen välttämättä vähennä rikollisuutta, vaan seurausten preventiovaikutus perustuu muihin tekijöihin.²¹ On myös arvioitu, ettei rangaistusuhalla olisi lainkaan vaikutusta parisuhdeväkivaltaan.²² Rangaistusasteikkoa on kuitenkin muutettu esimerkiksi törkeän pahoinpitelyn osalta vuonna 2001.²³ Kriminalisoinnit ja rangaistusten ankaroittaminen eivät kuitenkaan yksin riitä ehkäisemään väkivaltaa. Osa viime vuosina toteutetuista lakihankkeista tähtääkin väkivallan ehkäisemiseen ja uhrin suojeluun väkivaltaiseksi epäillyltä tekijältä, kuten esimerkiksi lähestymiskiellon säätäminen vuonna

¹⁶ Tässä yhteydessä lainvalmisteluasiakirjoissa lausuttiin, ettei perheen sisäinen väkivalta ole enää yksityinen ongelma ja että julkisen vallan velvollisuus on siihen puuttua.

¹⁷ ”Väkivaltakulttuurista” *Lidman* 2015

¹⁸ *Ptacek* 2010, s. 19

¹⁹ Sisäisen turvallisuuden ohjelma 2012, s. 26

²⁰ ultima ratio -periaate, kts. esim. *Encyclopædia Iuridica Fennica* osa IV, s. 208

²¹ *Laine* 2007, s. 194

²² *Niemi-Kiesiläinen* 2004, s. 377

²³ Vähimmäisrangaistuksen määrä korotettiin kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen (654/2001)

1998 ja perheen sisäisen lähestymiskiellon mahdollistaminen 2004 sekä turvakotien rahoitusvastuun siirtäminen kunnilta valtiolle riittävien palveluiden takaamiseksi 2015. Lähihankkeiden lisäksi viime vuosina on laadittu ohjelmia ja suunnitelmia väkivallan ehkäisemiseksi ja yhteiskunnallisten asenteiden muuttamiseksi.²⁴ Naisten oikeuksia koskevien ihmisoikeussopimusten sisältämät vaatimukset kansalliselle lainsäädännölle edellyttävät kuitenkin edelleen toimenpiteitä naisten aseman parantamiseksi.

1.2 Aiheen valinnasta

Aiheena naisiin kohdistuva väkivalta on valitettavasti aina ajankohtainen, sillä näiltä osin sukupuolten välinen tasa-arvo ei ole edelleenkään toteutunut. Naiset kohtaavat väkivaltaa niin kodissa kuin työpaikallakin. Parisuhdeväkivaltatilastot eivät ole juuri muuttuneet lähivuosina, mutta työpaikalla naisten kohtaama väkivalta on lisääntynyt.²⁵ Tästä syystä ja etenkin kohta neljä vuotta sitten voimaan tulleen Istanbulin sopimuksen asettamien vaatimusten valossa on aiheellista tarkastella uudella vuosituohannella jo tapahtuneita muutoksia, niiden sisältöä ja laatimistapaa sekä vaikutuksia.

Sosiaali- ja terveysministeriö on laatinut vuosille 2018-2021 Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelman.²⁶ Istanbulin sopimus on ensimmäinen kansainvälinen ihmisoikeussopimus, joka keskittyy nimenomaan naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyyn, vaikka sen perheväkivaltaa koskevat säännökset koskevat myös miehiä väkivallan uhreina.²⁷ Suomessa näiden sopimusvelvoitteiden toimeenpano edellyttää voimassa olevan lainsäädännön perusteellista arviointia mahdollisten muutostarpeiden havaitsemiseksi.

Tämän tutkimuksen tarkoitus on selvittää, miten naisiin kohdistuvaan väkivaltaan on 2000-luvulla rikoslain keinoin puututtu, miten siihen on suhtauduttu ja onko tässä suhtautumistavassa havaittavissa muutosta tarkasteltavana ajanjaksona. Tutkimus pyrkii lainvalmisteluaineistoa tarkastelemalla selvittämään, miten käytetty kieli ja tapa keskustella aiheesta on muuttunut ja minkälaisia diskursseja aineistosta on löydettävissä sekä pohtimaan, mikä näiden lainvalmistelussa käytettyjen diskurssien merkitys on.

²⁴ Näistä ohjelmista mainittakoon Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma (2005) ja Lähi-
suhde- ja perheväkivallan ehkäisyn suositukset paikallisille toimijoille (2008)

²⁵ Danielsson – Salmi 2013, s. 7

²⁶ Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2017/16

²⁷ Nousiainen – Pentikäinen 2017, s. 55

Se, minkälainen lainsäätäjän kuva naisiin kohdistuvasta väkivallasta on kunakin ajankohdaksi ollut, voidaan selvittää sisällönanalyysin keinoin. Kielenkäyttöä tarkastelevan diskurssianalyysin avulla voidaan tulevia muutoksia silmällä pitäen pyrkiä arvioimaan tätä kuvaa sekä jo tapahtuneiden lakimuutosten laatua, tehokkuutta ja toimivuutta kriittisesti.

Tarkastelun kohteeksi ovat valikoituneet naisiin yleisimmin kohdistuvat väkivallan muodot eli rikoslain henkeä ja terveyttä sekä seksuaalista väkivaltaa koskevat sääntelyn muutokset. Käsiteltävät lakimuutokset koskevat uusia kriminalisointeja, tunnusmerkistöjen muutoksia sekä syyteoikeuden rajoja. Edellä mainitun Istanbulin sopimuksen aiheuttaman muutospaineen myötä tarkasteluun on lisäksi valikoitunut rikoslain vapauteen kohdistuvia rikoksia koskevaan 25 lukuun sijoittuva vainoaminen Suomen lainsäädännölle uutena väkivallan muotona.

1.3 Sukupuolistuneen väkivallan tutkimus

Suvi Ronkainen on 1998 arvioinut sukupuolistuneen väkivallan tutkimusta Suomessa ja todennut, että siihen mennessä akateeminen tutkimus aiheesta oli olematonta ja olemassa oleva tutkimus kohdistui väkivaltaan nimenomaan sukupuolineutraalina perheväkivallana. Tämä käsitys on kuitenkin sittemmin muuttunut ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa käsittelevää kirjallisuutta ja keskustelua on tänä päivänä saatavilla runsaasti.

Sukupuolistuneen väkivallan tutkimus antaa lisänäkökulman perinteiselle väkivaltatutkimukselle, joka on osaltaan pyrkinyt selittämään väkivallan syitä ja seurauksia. Sukupuolisensitiivinen tutkimusote mahdollistaa perinteisestä tutkimuksesta poikkeavan lähestymistavan väkivaltaan ja sen dynamiikkaan. Kyse on väkivallan ymmärtämisestä uudella tavalla: tarkastelemalla sukupuolen merkitystä väkivallan ja uhrikokemusten prosesseissa voimme saada arvokasta tietoa esimerkiksi siitä, mikä tekee naisista niin alttiita pitkäkestoiselle väkivallalle parisuhteessa. Samasta näkökulmasta on mahdollista arvioida viranomaisten toimintaa (tai toimimattomuutta) ja sitä, miksi tietynlainen väkivalta ei päädy rikosprosessiin tai miten eri prosessit soveltuvat sen käsittelemiseen.²⁸

*Johanna Niemen*²⁹ teos *Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta* on laaja diskurssianalyttinen katsaus sukupuolijärjestelmän ja oikeusjärjestyksen yhteyteen sekä naisen asemaan

²⁸ *Niemi* 2013, s. 241

²⁹ ent. Niemi-Kiesiläinen

väkivallan uhrina Suomessa. Niemi on havainnut ja määritellyt tutkimissaan oikeudellisissa teksteissä kaksi keskenään vastakkaista diskurssia, jotka hän on nimennyt vuorovaikutusdiskurssiksi ja vallankäyttödiskurssiksi. Ensiksi mainittu tarkastelee parisuhdeväkivaltaa perheen välisenä vuorovaikutuksena, kun taas jälkimmäinen korostaa väkivallan rikollista luonnetta. Tämä erottelu palvelee edelleen hyvin väkivaltakäsitteiden muutosten pohdintaa nykyaikaisessa lainsäädännössä.

Tuoreemman tutkimuksen osalta tämän tutkimuksen kannalta relevantti ja kiinnostava vertailun kohde on sosiologi *Riikka Kotasen* vuonna 2013 julkaistu väitöskirja *Näkymättömästä näkökulmaksi: Parisuhdeväkivallan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn muutokset Suomessa*. Tämä tutkimus käsittelee aiheeseen liittyviä lainsäädännön muutoksia 1960-luvulta aina vuoteen 2004 asti. Kotanen havainnoi tutkimuksessaan tekijäkeskeisen kriminaalipolitiikan yhdistymistä uhrinäkökulmaa korostavaan ajatteluun lainsäädännön kehittyessä ja hän pohtii muutoksia mm. kriminalisointiteorian kautta. Tämä tutkimus hakee osin Kotasenkin tarkastelemasta aineistosta viittauksia väkivallasta ihmisoikeuskysymyksenä ja turvallisuusongelmana. Siinä missä Kotasen tutkimus päättyy vuoteen 2004 ja vakaan tahdon pykälästä luopumiseen, tarkastelee tämä tutkimus myös tätä tuoreempia muutoksia sekä tämänhetkisiä muutospaineita.

1.4 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tämä tutkimus on oikeussosiologinen katsaus voimassa olevaan oikeuteen. Työ tarkastelee oikeuden ja sen yhteiskunnallisen kontekstin suhdetta.³⁰ Kyseessä on *lainsäädäntötutkimus*, jonka toteutan teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Laadullista oikeussosiologista tutkimusta kutsutaan toisinaan myös empiriseksi oikeustutkimukseksi. Aineistoni muodostuu hallituksen esityksistä ja lähestyn aineistoa väljän *diskurssianalyysin* viitekehyksen kautta.

Tiedonintressini kohdistuu siihen, miten väkivaltaa kuvaillaan tutkimusaineistossa ja miten nämä käsitykset ja kuvailut ovat muuttuneet. Olen ensisijaisesti kiinnostunut dokumenttien kielellisestä sisällöstä: selvitän, miten väkivallan sukupuolistuneisuudesta on lainvalmisteluaineistossa keskusteltu. Olen kiinnostunut lakimuutosten perusteluista sekä ongelman- ja tavoitteenasettelusta.

³⁰ *Alvesalo – Ervasti 2006, s. 15*

Suomen lainsäädäntöä on aiemmin kritisoitu siitä, että naisiin kohdistuvaan väkivaltaan kohdistettuja toimenpiteitä on toteutettu kovin hitaasti ja yleensä lähinnä ulkoisen, kansainvälisestä vertailusta aiheutuneen paineen ja vaikutteiden vuoksi.³¹ Paineita olemassa olevan lainsäädännön muuttamiseksi on ollut jo pitkään, mutta valtion Istanbulin sopimukseen perustuvien velvoitteiden toimeenpano on takkuillut ja saanut kritiikkiä osakseen.³² Pyrin myös taustoittamaan muutosten sosiaalisen kontekstin ja selvittämään, miksi lainsäädäntöä on päädytty muuttamaan.

Empiirisen osion tarkoitus on selvittää mitä käytetty kieli ja sanavalinnat kertovat lainsäätäjän suhtautumisesta naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. Teen tämän pohtimalla seuraavia kysymyksiä. *Taustoittavina tutkimuskysymyksinä* tarkastelen lakimuutosten syitä ja tavoitteita, eli mitä muutoksella kulloinkin tahdottiin saavuttaa. *Varsinaisina tutkimuskysymyksinä* pyrin kiteyttämään minkälaisia naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskevia kannanottoja lainsäädäntö aineiston perusteella sisältää. Selvitän ensinnäkin, miten väkivalta kulloinkin määritellään ja minkälainen väkivalta on katsottu aiheelliseksi tuomita ja säättää rangaistavaksi, minkälaisia väkivaltakäsitteitä aineisto sisältää sekä minkälaisena ongelmana naisiin kohdistuva, sukupuolistunut väkivalta nähdään. Edelleen pohdin miten, jos lainkaan, nämä käsitykset ovat muuttuneet tarkasteltavana ajanjaksona, eli onko esimerkiksi havaittavissa muutoksia siinä käsityksessä, minkälainen väkivalta on kiellettyä ja rangaistavaa ja mitkä ovat valtion vastuun rajat ongelman ratkaisemiseksi.

Aluksi esittelen aineistoni ja kuvaan lähestymismetodiani tarkemmin luvussa 2. Muutosten ymmärtämiseksi on välttämätöntä käydä läpi naisiin kohdistuvaa ja perheväkivaltaa koskevia muutoksia vuosituhannen vaihdetta edeltävältä ajalta. Muutosten historiallinen konteksti ja jatkumo avautuvat lukijalle etenkin 1990-luvun rikosoikeusuudistuksen kautta ja tätä edeltävältä ajalta perheen pään historiallisen kuritusvallan sekä avioliittoa koskevan normiston myötä. Kuvaan tästä syystä ennen varsinaista empiiristä osiota luvussa 3 tätä historiallista taustaa sekä olennaisten käsitteiden, kuten perheväkivalta, aiempaa merkitystä ja asemaa tutkimuksessa sekä lainsäädännössä. Analyysiluvussa esittelen ensin kunkin lakimuutoksen taustan ja hankekohtaiset löydökset. Tämän jälkeen vertailen hankekohtaisia löydöksiä ja pohdin käsitteiden muutoksia sekä näiden syitä ja vaikutuksia. Lopuksi esitän luvussa 5. analyysiin perustuvat johtopäätökseni.

³¹ *Nousiainen* 2010, s. 219

³² Esim. *Nousiainen – Pentikäinen* 2017, s. 64 sekä *Hong* 2017b, s. 321

2 AINEISTO JA MENETELMÄ

2.1 *Aineisto*

Tutkimuksen kohteeksi olen valinnut neljä väkivaltarikoksia koskevaa rikoslain muutosta, joista ensimmäinen lisäksi koskee rikoslain ulkopuolista erityissäätelyä. Tutkimuksen empiirinen aineisto muodostuu hallituksen esityksistä. Tarkoitukseni on siis lainvalmisteluaineistoa tarkastelemalla selvittää, minkälaista virallinen keskustelu aiheesta on lainlaatisprosessissa ollut. Samoin tarkastelen näiden asiakirjojen perusteella, miten väkivallan määritelmät ja lainsäädännön linjaukset ovat valittuna ajanjaksona muuttuneet.

Tarkastelun kohteeksi ovat valikoituneet seuraavat hankkeet.

1. Perheen sisäinen lähestymiskielto sekä pahoinpitelyn syyteoikeuden muutos (RL 21:17 §), HE 144/2003 vp.
2. Lähi-suhteessa ja työssä tapahtuvien lievien pahoinpitelyjen syyteoikeuden muutos (RL 21:16 §), HE 78/2010 vp.
3. Seksuaalirikoksia koskevan rikoslain 20 luvun osauudistus, HE 216/2013 vp.
4. Vainoamisen kriminalisointi, HE 19/2013 vp.

Koska tutkimuksen tarkoitus on tarkastella nykyaikaisia väkivaltakäsityksiä sekä niiden mahdollisia muutoksia, olen rajannut aineiston ajallisesti 2000-luvun alun jälkeisiin muutoksiin. Hankkeet ovat valikoituneet analyysin kohteiksi erilaisuutensa perusteella. Ensimmäinen hankkeista, pahoinpitelyn syyteoikeutta sekä lähestymiskielto lakia (898/1998) koskeva muutos koskee muista hankkeista eroten myös naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyä rikoslain ulkopuolisin keinoin. Toinen koskee yleisimpiä naisiin kohdistuvan väkivallan muotoja eli parisuhteessa ja työssä tapahtuvien lievien pahoinpitelyrikosten syyteoikeutta. Kolmas koskee toista varsin sukupuolistuneen väkivallan muotoa, seksuaalista väkivaltaa. Tämä muutosehdotus koski mm. raiskauksen tunnusmerkistöä sekä syyteoikeutta ja seksuaalisen ahdistelun kriminalisointia. Viimeinen koskee vainoamisrikosta, jonka kriminalisoinnin taustalla on jäljempänä selostettava kansainvälisen ihmisoikeussitoumuksen luoma paine. Tilastollisesti kaikkien näiden rikosten uhri on tyypillisesti nainen ja tekijä useimmiten nykyinen tai entinen puoliso.³³ Analyysin kohteita

³³ pl. naisten työssään kohtaama väkivalta, jossa tekijä yleensä on potilas tai asiakas.

yhdistää siis myös se seikka, että rikosten tyyppitapauksiin liittyy osapuolten välinen intiimi ja läheinen suhde.

Tarkastelun kohteeksi ovat valikoituneet rikoslain muutokset, koska halusin tarkastella väkivaltakäsitysten sisältöä juuri rangaistavuuden ja tuomittavuuden näkökulmasta. Tästä syystä esimerkiksi uusi sovittelulaki, jonka säätäminen herätti paljon keskustelua vaihtoehtoisen riidanratkaisumenetelmän soveltuvuudesta lähisuhteessa tapahtuvan väkivallan käsittelyyn, jäi rajauksen ulkopuolelle. Koska ensimmäinen hanke sisälsi toisena ehdotuksena lähestymiskieltolain muuttamisen ja tämä sai hallituksen esityksessä huomattavasti enemmän huomiota ja palstatilaa, tämä esitys sisältyy rikoslain muutosten ohella tarkasteltavien muutosten joukkoon. Sen sijaan vainoamisen kriminalisoinnin yhteydessä ehdotetut sananvapautta ja viestintää koskevat muutokset ja lisäykset jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Alaikäisiin kohdistuvat väkivalta- ja seksuaalirikokset ovat viime aikoina olleet toistuvasti uutisten aiheena sekä julkisen keskustelun kohteena. Alaikäisiin kohdistuviin tekoihin ja lastensuojeluun liittyy kuitenkin oma problematiikkansa, josta syystä olen rajannut lapsia ja nuoria koskevat rikoslain muutokset tutkimuksen ulkopuolelle.

2.2 Tutkimuksen metodi

2.2.1 Tutkimuksen tyyppi ja keinot

Oikeussosiologinen tutkimus voi kohdistua paitsi oikeuteen itseensä, myös lain soveltamiseen ja viranomaisten toimintaan. Tutkimus voi tällöin kohdistua oikeudellisiin teksteihin ja erilaisiin viranomaisten dokumentteihin.³⁴ Lainsäädäntötutkimus tarjoaa analyysille vain näkökulman, ei metodia. Analyysi voi kohdistua mihin tahansa lain elinkaaren vaiheeseen tai tutkimuksen kohteeksi voidaan ottaa julkisen sijasta yksityinen sääntely, kuten eri alojen itsesääntely ja ammattieettiset ohjeet.³⁵ Lainsäädäntötutkimus on oikeustieteellisen tutkimuksen alalaji, joka tarkastelee lainsäädäntöä prosessina. Lainsäädäntötutkimus voi kohdistua lainsäädäntöön yleisesti tai yksittäisiin lakiuudistuksiin. Yleensä oikeustieteellinen lainsäädäntötutkimus lähestyy oikeutta tarkoituksenaan selvittää, miten säännöstä tulee soveltaa ja tulkita.³⁶ Oikeussosiologinen ote lainsäädäntötutkimukseen

³⁴ Alvesalo – Ervasti 2006, s. 31

³⁵ Tala 2004, s. 381

³⁶ Tala 2005, s. 45

taas on saanut vaikutteita sosiologiasta, jossa normit nähdään yhteisön ja yksilön vuorovaikutuksena. Tällainen lainsäädäntötutkimus voi kohdistua lain syntykontekstiin, säätämismuotoon tai lain vaikutuksiin.³⁷ Säätämismuotoon kohdistuva tutkimus voi olla esim. lainlaadinnan laatua arvioivaa tai lainsäädäntöratkaisuja kriittisesti tarkkailevaa. Lainsäädäntötutkimus voi myös olla diskurssianalyttinen, jolloin tutkijan on mahdollista tarkastella lainvalmisteluaineiston sisältämiä ideologioita ja todellisuutta konstruoivia määritelmiä.³⁸ Tämä tutkimus tarkastee lain syntykontekstia diskurssianalyttisesti. Tarkastelun kohteena ovat laatimisprosessissa esille tuodut väkivaltakäsitteet sekä lainsäätäjän käsitys sukupuolistuneen väkivallan ongelman laadusta. Tutkimuksen näkökulma on myös kriittinen ja lähtee siitä, että lainsäätäjällä on oltava oikea käsitys sukupuolistuneen väkivallan luonteesta, syistä ja erityispiirteistä, jotta lainsäädäntö voi olla tehokas väkivallan ehkäisymekanismi.

Laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoitus on tutkittavan ilmiön ymmärtäminen. Tutkimus perustuu aineiston keruuseen ja analysointiin. Analyysin kohde eli empiirinen aineisto voi olla valmis asiakirja-aineisto tai aineistoa voidaan kerätä haastattelun ja havainnoinnin keinoin.³⁹ Laadullisen analyysin perusmuoto on sisällönanalyysi,⁴⁰ joka on tekstin analyysia.⁴¹ Sisällönanalyysin kautta aineistosta on mahdollista erotella etukäteen määritellyt kiinnostuksen kohteet, minkä jälkeen löydöksiä voidaan luokitella, teemoitella ja tyypitellä samankaltaiset ja erilaiset aiheet toisistaan yhdistäen ja erottaen.⁴² Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä aineiston ulkopuoliset, ennalta määritellyt käsitteet ohjaavat havaintojen käsittelyä.⁴³ Tässä tutkimuksessa käytetään virallislähteestä (säädöstietokanta Finlex) peräisin olevaa valmista aineistoa. Aiemmat tutkimushavainnot ja keskeiset käsitteet ovat tärkeässä roolissa havaintojen tulkinnassa. Näin tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostuu aiemman tutkimuksen perusteella muodostetuista väkivaltakäsityksistä sekä aiemmista diskurssianalyttisistä havainnoista.

³⁷ Alvesalo – Ervasti 2006, s. 37-39

³⁸ Alvesalo – Ervasti 2006, s. 39-41

³⁹ Alvesalo – Ervasti 2006, s. 26

⁴⁰ Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 91

⁴¹ Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 104

⁴² Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 92-93

⁴³ Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 108-117. Vrt. aineistolähtöinen sisällönanalyysi, jossa tutkimuksen kannalta relevantit käsitteet muodostuvat puhtaasti aineiston perusteella.

Empiirisen analyysin havaintoja voi olla hankala erottaa itse tutkimuksen tuloksista. Laadullisen analyysin toteutuksessa onkin tärkeää määrittää selkeästi sekä tutkimuksen teoreettinen viitekehys eli taustateoria että tutkimusmetodi, sillä pelkistä havainnoista ei voida vielä johtaa johtopäätöksiä. Taustateoria määrittää ennalta tutkimuksen näkökulman ja metodin määrittely taas antaa raamit tavalle, jolla aineistoa käsitellään.⁴⁴ Analysoitavista hallituksen esityksistä olisi mahdollista tehdä runsaasti havaintoja ja niiden kautta johtopäätöksiä lainsäätäjän asenteesta, mutta koska aineisto on kovin suppea, aineistohavaintoja tulkitaan lähtökohtaisesti aiempaan tutkimukseen ja löydöksiin nojautuen.

2.2.2 Diskurssianalyysi tutkimusmetodina ja -teorianä

Diskurssianalyysi on sekä tutkimusmetodi että joustava, sosiaaliseen konstruktionismiin perustuva tutkimuksen teoreettinen viitekehys, jonka avulla on mahdollista tutkia oikeudellisten tekstien pintaa syvemmällä olevia merkityksiä ja arvostuksia.⁴⁵ Tekstistä voidaan tuolloin pyrkiä löytämään myös julkilausumattomia käsityksiä.⁴⁶ Analyysi ei kohdistu yksilöön tai lausujaan vaan niihin sosiaalisiin käytäntöihin, jotka vaikuttavat kielenkäyttöön.⁴⁷ Analyysin aineisto tarjoaa näytteen tutkimuskohteen kielestä ja kulttuurista.⁴⁸ Keskustelun ja käytetyn kielen analyysin kautta on mahdollisuus selvittää, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan lainsäädännössä sosiaalisena käytäntönä.⁴⁹

Diskurssi voidaan määritellä todellisuutta luovaksi johdonmukaiseksi ilmaukseksi tai merkitysrakenteeksi. Analyysin voi suorittaa ilman ennakkokäsitystä vallitsevista diskursseista, jolloin aineistoa tulee tarkastella mahdollisimman avomielisesti tai aineistoa voi lähestyä kriittisesti, jolloin analyysi perustuu teoreettisiin oletuksiin.⁵⁰ Kovin pienestä aineistosta ei ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä olemassa olevista diskursseista, mutta jo yhden tekstin perusteella voidaan tehdä havaintoja diskurssien käytöstä.⁵¹ Tästä syystä

⁴⁴ *Alasuutari* 2011, s. 59-63

⁴⁵ *Niemi-Kiesiläinen ym.* 2006, s. 33

⁴⁶ *Niemi-Kiesiläinen ym.* 2006, s. 14

⁴⁷ *Jokinen – Juhila – Suoninen* 2006, s. 34

⁴⁸ *Alasuutari* 2011, s. 67

⁴⁹ *Alvesalo – Ervasti* 2006, s. 27 sekä *Ruuskanen* 2006, s. 53

⁵⁰ *Niemi-Kiesiläinen – Honkatukia – Ruuskanen* 2006, s. 34

⁵¹ *Niemi-Kiesiläinen – Honkatukia – Ruuskanen* 2006, s. 29

tämän tutkimuksen diskurssianalyttinen osuus pohjautuu pääasiassa olemassa oleviin diskurssiteorioihin ja toteutuu tunnistettujen diskurssien käytön tarkasteluna.

Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä sisältää eräitä teoreettisia lähtöoletuksia. Ensinnäkin se sisältää oletuksen kielenkäytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta. Kieleen liittyvät merkityssystemit muodostuvat sosiaalisten käytäntöjen kautta, esimerkiksi kun puhumme tottuneesti rikoksentekijästä ja uhrista. Näiden termien käyttö on yhtäältä selkeää ja ymmärrettävää, mutta myös vahvistaa niihin liittyviä mielikuvia. Vaihtoehtoisesti voisimme puhua asiaan osallisista tai osapuolista, jolloin käytetty sanasto ei korosta uhriuden merkitystä osapuolen määrittelyssä. Toiseksi menetelmä sisältää oletuksen rinnakkaisten ja kilpailevien merkityssystemien olemassaolosta; todellisuus voidaan aina tulkita ja nähdä eri tavoin ja näkökulma vaikuttaa siihen, miten jonkin asian selitämme ja koemme. Kolmanneksi merkityksellinen toiminta on kontekstisidonnaista. Merkitys on riippuvainen siitä todellisuudesta, ajasta ja paikasta, jossa tarkasteltava asia tapahtuu. Lisäksi on oletus, että eri positioissa olevat toimijat kiinnittyvät erilaisiin merkityssystemeihin ja viimeisenä oletuksena on, että kielenkäyttö tuottaa seurauksia. Tällä viitataan kielen funktionaaliseen luonteeseen, jolloin esimerkiksi käytetyt termit ja sanavalinnat saattavat tuottaa jonkin käsityksen tai luoda mielikuvan, joko suunnitellusti tai tahattomasti. Eri oletusten painoarvo riippuu tutkimusongelman määrittelystä ja tutkimusasetelmasta.⁵²

Diskurssianalyysi tarjoaa keinon tutkia yhteiskunnallisia ongelmia, kuten naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Juuri tällaisten syvälle yhteiskunnan rakenteeseen liittyvien ilmiöiden kohdalla on tärkeää tarkastella miten oikeudelliset toimijat ja esimerkiksi media aiheesta keskustelevat, jotta päästään jäljille siitä, minkälaisiin kulttuurisiin käsityksiin ongelmaa koskevat määritelmät perustuvat.⁵³ Se, mikä milloinkin määritellään sosiaalisesti ongelmaksi, muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa, suhteissa ja eri toimijoiden vaikutuksesta. Tällöin muutos tapahtuu, mikäli jokin tila tai ilmiö mielletään ja määritellään tietoisesti

⁵² Jokinen – Juhila – Suoninen 2006, s. 20-23

⁵³ Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, s. 16

ongelmaksi, johon tulee puuttua. Ilmiön määritelmä ja merkitykset muodostuvat sen mukaan, mitä eri tahot siitä lausuvat.⁵⁴ Näin esimerkiksi lainsäädäntökriitikot ja feministitutkijat voivat korostaa haluamiaan puolia väkivaltailmiöstä, jolloin tapa puhua onnistuessaan vaikuttaa yleisesti asenteisiin ja ilmiöön suhtautumiseen.

Oikeudellisten tekstien tutkija voi tarkastella sitä, miten jokin käsite konstruoidaan laissa, sen esitöissä, soveltamisessa ja muissa sitä koskevissa teksteissä. Tämä tutkimus voi myös kohdistua käsitteen historiallisiin muutoksiin. Metodina diskurssianalyysi ei tuo apua perinteisen lainopin kysymyksille siitä, miten lakia tulisi tulkita ja soveltaa, mutta tarjoaa keinoja ongelman kriittiseen tarkasteluun ja määrittämiseen.⁵⁵ Diskurssianalyysi mahdollistaa sukupuolen merkityksen esiintuomisen sukupuolineutraalia väkivaltasääntelyä tarkastellessa.⁵⁶ Analyysi voi myös paljastaa keskenään kilpailevat diskurssit ja niiden valtasuhteet. Tuolloin voidaan pohtia, miksi jokin tapa keskustella aiheesta on toista yleisempi tai vakuuttavampi, ja mitkä diskurssit puolestaan ovat toiselle alisteisia.⁵⁷ Analyysi tuo esiin ristiriitaiset diskurssit, joita esimerkiksi parisuhdeväkivaltaa koskien on useita. Lainvalmistelu edellyttää ongelman määrittelyn lisäksi eri näkökulmien tunnistamista, vaihtoehtoisten ratkaisujen pohtimista sekä eri intressien punnintaa. Eri mielipiteet tai näkökulmat voivat ilmetä aineistosta selkeästi eri diskursseina ja vähemmän selkeitä eroja tai häivytettyjä, piilotettuja diskursseja voidaan havainnoida tekstin analyysin kautta.

Diskurssianalyysi eroaa sisällönanalyysistä siten, että sisällönanalyysin kautta on mahdollista havainnoida tekstissä esiintyviä ilmaisuja ja niiden merkityksiä, kun taas diskurssianalyysissä analyysin kohteena on sanojen ja ilmaisujen merkitystä tuottava luonne.⁵⁸ Tässä tutkimuksessa molempia analyysitapoja käytetään rinnakkain, sillä molemmat tavat tarjoavat olennaista tietoa tarkastelun kohteesta. Diskurssien havaitseminen edellyttää sisällön erittelyä. Tutkimuksen lähtökohtaisena oletuksena analyysille on, että lainvalmisteluaineisto paitsi kuvastaa lainsäätäjän käsitystä ongelman laadusta, myös sisältää

⁵⁴ Nikupeteri 2016, s. 27

⁵⁵ Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, s. 14

⁵⁶ Niemi-Kiesiläinen – Honkatukia – Ruuskanen 2006, s. 38

⁵⁷ Ruuskanen 2006, s. 53

⁵⁸ Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 104

kannanoton siitä, miten lainsäätäjän kautta valtio tähän ongelmaan suhtautuu. Lainsäädännön tavoitteena voi olla paitsi haitallisen toiminnan eli ei-toivotun käytöksen ehkäisy yksittäistapauksissa, myös yleisempi asenteisiin vaikuttaminen.

Toteutan analyysin paikantamalla aineistosta väkivaltakäsityksiä sekä sukupuoleen liittyviä ja etenkin naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskevia lausumia. Vertailen näitä aiemmassa tutkimuksessa tehtyihin löydöksiin ja nykyaikaiseen väkivaltakeskusteluun. Hankekohtaisten havaintojen jälkeen vertailen ja pohdin löydöksiä keskenään ja arvioin niitä ajallisena jatkumona.

3 VÄKIVALLAN MONET MUODOT

3.1 Sukupuolistunut väkivalta ja muut keskeiset käsitteet

Maailman terveysjärjestön WHO:n määritelmän mukaan *väkivalta* on fyysisen voiman tai vallan tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista.⁵⁹ Toisen määritelmän mukaan väkivalta on vallankäyttöä, jolloin tekijä pyrkii väkivaltaa käyttämällä hallitsemaan ja kontrolloimaan toista.⁶⁰ Tämä määritelmä sopii vallitsevaan käsitykseen parisuhdeväkivallasta.

Jokaiselle on perustuslaissa taattu oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. *Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen* ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.⁶¹ Valtio on varannut itselleen yksinomaisen oikeuden laillisen väkivallan käyttämiseen yhteiskuntarauhan turvaamiseksi ja kansalaisten suojelemiseksi (*laillistettu tai legitiimi väkivalta*).⁶²

Oikeudetusta väkivallasta puhutaan, kun muutoin kielletylle väkivallalle löytyy oikeutus, esimerkiksi toista vahingoittava voimankäyttö hätävarjelutilanteessa.⁶³ *Kielletystä väkivallasta* (tai oikeudettomasta väkivallasta) taas on kyse, kun laki tai noudatettu käytäntö

⁵⁹ <https://rikoksentorjunta.fi/vakivalta>, viitattu 2.5.2019

⁶⁰ Naisten Linjan väkivallan määritelmä, <https://www.naistenlinja.fi/tietoa-vakivallasta/vakivallan-muodot/>, viitattu 2.5.2019

⁶¹ Perustuslain 7.1 § ja 7.3 §

⁶² Ronkainen 2017, s. 28

⁶³ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 215

suhtautuu tuomitsevasti väkivallan käyttöön. Väkivalta voidaan määritellä esimerkiksi rikoslaissa määrittelyksi, henkilöön tai kotirauhaan kohdistetuksi teoksi.⁶⁴ Lainsäädännössä kielletylle väkivallalle annetaan nimi joka kuvaa tekoa juridisena ilmiönä, kuten vainoaminen tai pahoinpitely ja ollakseen rangaistavaa väkivallan on täytettävä lain edellytykset. Väkivalta joka ei täytä näitä edellytyksiä ei ole rangaistavaa (*sallittu väkivalta*).⁶⁵

Kielletyn ja sallitun väkivallan ero on jäljempänä esitettävän lainsäädäntökehityksen tarkastelun kannalta olennainen, sillä sellainen väkivalta, joka tänä päivänä on rangaistavaa pahoinpitely- tai raiskausrikoksena, ei kenties aiemmin ollut moitittava teko lainkaan. Kun aiemmin puhuttiin aviomiehen kuritusvallasta ja *kotikuria* pidettiin oikeutettuna, tarkastellaan samoja tekoja nykyaikaisen oikeuskäsityksen valossa *väkivaltana*.

Fyysinen koskemattomuus liittyy myös itsemääräämisoikeuden käsitteeseen. Toisinaan itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan tarkemmin *seksuaalista itsemääräämisoikeutta*, joka tarkoittaa jokaisen oikeutta päättää omasta ruumiistaan ja seksuaalisuudestaan.⁶⁶ Tämän oikeushyvän suojelupyrimys näkyi selkeästi 1990-luvun rikosoikeusuudistuksessa, jolloin seksuaalirikoksia koskevassa hallituksen esityksessä todettiin jokaisella lähtökohdaisesti olevan oikeus itse päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään edellyttäen, ettei hän loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.⁶⁷ Termi oli käytössä jo 1970-luvulla, jolloin seksuaalirikoskomitea esitti rikoslain uudistamista ja avioliitossa tapahtuvan väkisinmakaamisen kriminalisointia.⁶⁸ Seksuaalista väkivaltaa ja itsemääräämisoikeutta koskevat asenteet ja mielipiteet ovat kuitenkin edelleen ristiriitaisia ja epäselviä.⁶⁹ Se, että raiskaus avioliitossa kriminalisoitiin vasta 1994 on tästä oiva esimerkki.

Väkivalta jaetaan usein *fyysiseen väkivaltaan, seksuaaliseen väkivaltaan ja henkiseen väkivaltaan*. Fyysinen eli ruumiillinen väkivalta tarkoittaa erilaisia fyysisiä toisen ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksien muotoja, kuten lyöminen, läpsiminen ja töniminen. Myös passiiviset teot, kuten apua tarvitsevan perheenjäsenen hoitamatta jättäminen,

⁶⁴ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 25

⁶⁵ Lidman 2015, s. 16

⁶⁶ Väestöliiton määritelmä, https://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/seksuaalinen-vakivalta/, viitattu 2.5.2019

⁶⁷ Utriainen 2013, s. 100

⁶⁸ Utriainen 2013, s. 86-87

⁶⁹ Lidman 2017, s. 177

on fyysistä väkivaltaa.⁷⁰ Seksuaalista väkivaltaa taas ovat ensinnäkin laissa määritellyt seksuaalirikokset, kuten raiskaus, seksuaalinen hyväksikäyttö ja seksuaalinen ahdistelu, mutta sitä voi myös olla esimerkiksi seksiin painostaminen ja epätoivottu seksuaalinen huomio.⁷¹ Henkistä väkivaltaa on mm. halventava ja loukkaava kielenkäyttö sekä väkivallalla uhkailu.⁷² Henkinen väkivalta voi olla psyykkiselle terveydelle vahingollista ja voi tällöin täyttää pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkit.⁷³

Pahoinpitelyn laillinen määritelmä kehittyi vuonna 1969, kun rikoslain 21 luku uudistettiin. Tuolloin tehtiin ero pahoinpitelylle suppeassa merkityksessä, joka ymmärrettiin fyysiseksi väkivallaksi, ja laajassa merkityksessä, jolla tarkoitettiin ruumiinvamman tai sairauden tahallista aiheuttamista. Jälkimmäinen käsitys kattoi fyysisten tekojen lisäksi psyykkisen terveysvahingon aiheuttamisen. Rikoslaisissa tarkoitettiin pahoinpitelyllä juuri tätä laajemman käsityksen mukaista väkivaltaa.⁷⁴ Henkistä pahoinpitelyä sen sijaan ei vielä rikoslakia 1990-luvulla uudistettaessa tahdottu lisätä tunnusmerkistöön käsitteen epämääräisyyden vuoksi,⁷⁵ mutta pahoinpitelyn tunnusmerkkejä laajennettiin siten, että henkinen väkivalta voi tulla rangaistavaksi.⁷⁶ Väkivallan käsite oli tässä vaiheessa muuttunut terveyden vahingoittamiseksi, ei pelkästään ruumiilliseksi väkivallaksi.

Parisuhdeväkivaltaan liittyy kuitenkin useimmiten erityyppisiä, toisiinsa liittyviä väkivallantekoja, jolloin väkivallan kolmijako on ongelmallinen. Edellä mainittujen väkivallan tyyppien lisäksi parisuhteissa esiintyy myös taloudellista ja hengellistä väkivaltaa, kuten

⁷⁰ THL:n määritelmä <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvakskaytto/vakivallan-muodot-ja-rikoslaki>, viitattu 2.5.2019

⁷¹ Naisten Linjan määritelmä <https://www.naistenlinja.fi/tietoa-vakivallasta/vakivallan-muodot/seksuaalisuutta-loukkaava-vakivalta/>

⁷² Väestöliiton määritelmä https://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/henkinen-vakivalta/, viitattu 2.5.2019

⁷³ *Niemi-Kiesiläinen* 2004, s. 86

⁷⁴ *Matikkala* 2010, s. 146

⁷⁵ *HE 94/1994 vp*, s. 91

⁷⁶ *Niemi-Kiesiläinen* 2004, s. 86

rahankäytön valvomista ja digitaalista väkivaltaa, josta esimerkkeinä mainittakoon sosiaalisen median käytön rajoittaminen ja ns. kostoporno.⁷⁷ Parisuhteessa lisäksi väkivalta on usein jatkuvaa ja vakavoituvaa⁷⁸ ja henkinen väkivalta edeltää fyysistä.⁷⁹

Perheväkivallalla tarkoitetaan perhepiirissä tapahtuvaa väkivaltaa ja se kattaa yläkäsitteenä parisuhdeväkivallan, jolla vakiintuneesti tarkoitetaan avio- tai avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa.⁸⁰ Näihin läheisesti liittyy myös lähisuhdeväkivalta, joka ei käsitteenä ole sidottu vain perheyhteyteen.⁸¹ Nämä termit kuvaavat yhtä puolta siitä väkivallasta, jota lainsäädännössä kutsutaan mm. pahoinpitelyksi, raiskaukseksi ja pakottamiseksi. Parisuhdeväkivalta ja perheväkivalta eivät ole lainsäädännön tunnistamia termejä tai väkivallan tyyppejä. Termit auttavat kuitenkin ymmärtämään väkivallan dynamiikkaa ja erityispiirteitä.⁸²

Vaikka perheväkivalta ja parisuhdeväkivalta tuntuvat ensikatsaukselta käsitteinä yksiselitteisen selkeiltä on tärkeä huomata, että niiden merkitys ja käyttö on ajan saatossa vaihdellut. *Parisuhdeväkivalta* on useimmin miehen naiseen kohdistamaa väkivaltaa, mutta tutkimus, samoin kuin sitä koskeva sääntelykin, on perinteisesti ollut sukupuolineutraalia ja nimenomaan naisiin kohdistuvasta väkivallasta on enenevässä määrin tehty tutkimusta vasta 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Tämän kehityksen myötä käsite parisuhdeväkivalta sisältää nykyisin tausta-ajatuksen miehen väkivaltaisesta käytöksestä naista kohtaan.⁸³

Perheväkivalta on käsitteenä sukupuolineutraalimpi ja voi kohdistua keneen perheenjäseneen tahansa. Käsitteen ongelma liittyy siihen, että puhuminen perheväkivallasta voi viitata ajatukseen väkivallasta perheen välisenä konfliktina. Miesten naisiin kohdistama väkivalta parisuhteessa miellettiinkin pitkään perheen sisäiseksi konfliktiksi, vaikka vastakaista ajattelua ilmenikin runsaasti. Perheväkivalta -termin käyttö erottelee yksityisessä

⁷⁷ Lidman 2015, s. 27-28 ja Naisten Linja <https://www.naistenlinja.fi/tietoa-vakivallasta/vakivallan-muodot/>, viitattu 2.5.2019

⁷⁸ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 40

⁷⁹ https://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/henkinen-vakivalta/, viitattu 2.5.2019

⁸⁰ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 23-25

⁸¹ THL:n määritelmän mukaan lähisuhteessa tapahtuva väkivalta voi kohdistua nykyiseen tai entiseen kumppaniin, lapseen, lähisukulaiseen tai muuhun läheiseen. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/vakivallan-ehkaisy/lahisuhdevakivalta, viitattu 2.5.2019

⁸² Lidman 2015, s. 16

⁸³ Kotanen 2013, s.12, Ronkainen 1998 s. 11

tilassa tapahtuvan väkivallan muusta väkivallasta ja tämä jako on aiheuttanut yksityisen väkivallan erilaisen kohtelun.⁸⁴ Parisuhdeväkivalta määriteltiin vasta vuonna 1990 Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan väkivaltajaoston toimesta osaksi naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja käsitys vakiintui myöhemmin 1990-luvulla.⁸⁵ Myöhemmin keskustelu väkivallasta yhteiskunnallisena ongelmana on jälleen muuttunut sukupuolineutraaliin suuntaan.⁸⁶ Lainsäätäjän tarkoitus lienee kuitenkin 1990-luvulta lähtien ollut ottaa etäisyyttä tähän tapaan ajatella perheen sisäistä väkivaltaa ongelmana, johon osapuolilla itsellään parhaat edellytyksen puuttua ja ratkaista.

Lähisuhdeväkivalta taas voi kohdistua muuhunkin läheiseen henkilöön. Lähisuhteessa tapahtuvan lievän pahoinpitelyn syyteoikeutta koskevassa hallituksen esityksessä perhe- ja parisuhdeväkivallan käsitteet on määritelty ja lähisuhdeväkivalta pyritään määrittelemään näiden käsitteiden kautta. Esityksessä nostetaan esille naisten osuus väkivaltatilastoissa, mutta lähisuhdeväkivallan erityinen moitittavuus perustuu esityksen mukaan osapuolten tärkeään suhteeseen, ei sukupuolittuneen väkivallan erityispiirteisiin. Toisaalta valtion puuttumista lähisuhdeväkivaltaan perustellaan mm. juuri parisuhteessa tapahtuvan, piiloon jäävän ja etenkin naisiin kohdistuvan väkivallan erityisillä piirteillä.⁸⁷ Käsite lähisuhdeväkivalta vaikuttaa ensi katsomalta sukupuolineutraalilta, mutta saa eri sisällön heti, kun pohditaan syyteoikeutta parisuhdeväkivaltatilanteessa, sillä tämä väkivalta on selkeästi sukupuolistunutta. Lähisuhdeväkivallan määritelmää ei sisälly lainsäädäntöön. Lähisuhteella tarkoitettu henkilöpiiri sen sijaan on määritelty mm. sovittelulaissa sekä syyteoikeutta koskevassa rikoslain 21:16 §:ssä.⁸⁸ Lainkohtien tarkoitus on kuitenkin vain rajata säännösten soveltamisalaa. Olennaista läheisyyden määrittelyssä on kuitenkin osapuolten ihmissuhteen merkitys ja läheiseen ihmiseen kohdistuvan väkivallan erityinen moitittavuus.

Edellä mainittujen lisäksi on tärkeä tunnistaa, että väkivallan muodot eivät rajoitu esitettyihin eivätkä rikoslaissa rangaistavaksi määrättyihin tekoihin. Väkivaltaa ovat myös esi-

⁸⁴ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 23

⁸⁵ Kotanen 2013 s. 11

⁸⁶ Niemi 2010, s. 1251-1253

⁸⁷ HE 78/2010 vp, s. 10

⁸⁸ Läheinen suhde on määritelty myös törkeän rikoksen ilmoitusvelvollisuutta koskevassa RL 15:10.3 §:ssä sekä todistamisvelvollisuutta koskevassa OK 17:17 §:ssä. Laissa määriteltyyn henkilöpiiriin kuuluvalla ei ole velvollisuutta ilmoittaa vakavaa rikosta eikä todistaa oikeudessa läheistään vastaan.

merkiksi kulttuurinen väkivalta, joka voi ilmetä jotain ihmisryhmää halventavana visuaalisena väkivaltana⁸⁹ sekä ajankohtaisessa keskustelussa esiintynyt kunniaväkivalta. Myös kunniaväkivalta on sukupuolittunutta väkivaltaa, joka kohdistuu naiseen tämän sukupuolirooleihin liittyvän aseman vuoksi.⁹⁰ CEDAW-sopimus sekä Istanbulin sopimus edellyttävätkin nyt monikulttuurisuuden vaikutusten huomioimista lainsäädännössä ja viranomaiskäytännöissä. Lainsäätäjän haasteena on tunnistaa erilaiset väkivallan muodot ja niiden erityispiirteet.

Sukupuolittunut väkivalta sekä *sukupuolistunut väkivalta* ovat naisiin kohdistuvan väkivallan luonnetta kuvaavia termejä, joiden käyttö ja määrittely ei ole täysin vakiintunutta. Väkivallan sukupuolittuneisuudella (tai sukupuolistuneisuudella) voidaan tarkoittaa osapuolten sukupuolen erityistä merkitystä väkivallan muodoissa sekä väkivallan syntymisessä ja kokemisessa.⁹¹ Termit kuvaavat väkivallan ja sukupuolen kulttuurista, rakenteellista ja toimijatason yhteyttä.⁹² Kun termien välille on tehty ero, on sukupuolittuneella väkivallalla tarkoitettu prosessin lopputulosta, eli sitä miten tilastollisesti naiset joutuvat erilaisen väkivallan kohteeksi kuin miehet ja että miehet näkyvät tilastoissa useammin tekijöinä kuin uhreina. Sukupuolistuneella väkivallalla taas tarkoitetaan sukupuolen merkityksen tarkastelua väkivallan tutkimuksessa ja siinä, miten väkivaltaa käsitellään ja miten siitä keskustellaan.⁹³ CEDAW-komitea määrittelee sukupuolistuneen väkivallan (*gender-based violence*) väkivallaksi, joka kohdistuu naisiin sukupuolen perusteella tai vaikuttaa naisiin epäsuhtaisesti. Sukupuolistunut väkivalta on myös syrjintää ja se estää ihmisoikeuksien tasa-arvoisen toteutumisen.⁹⁴

Tässä tutkimuksessa tarkoitan sukupuolittuneella väkivallalla väkivallantekoja, jotka tilastojen valossa kohdistuvat epäsuhtaisesti yhteen sukupuoleen, esimerkiksi seksuaalirikokset naisiin. Väkivallan sukupuolistuneisuudella taas tarkoitan juuri niitä osapuoliin ja tekoihin liittyviä erityispiirteitä ja taustatekijöitä, jotka tekevät väkivallan ja sen kohteen sukupuolen merkitykselliseksi naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskevassa tarkastelussa.

⁸⁹ Ronkainen 2017, s. 25

⁹⁰ Kunniaväkivallasta ja kunniakulttuurista esim. Lidman 2015

⁹¹ Lidman 2015, s. 18-19. Lidman käyttää sukupuolittunutta väkivaltaa sukupuolistuneen väkivallan synonyminä tunnistuen kuitenkin, että muut tekevät eron näiden kahden välille.

⁹² Ronkainen 2017, s. 29

⁹³ Ronkainen 2017, s. 29-30

⁹⁴ CEDAW yleissuositus no. 19

Käytän tässä työssä termiä sukupuolistunut väkivalta paitsi silloin, kun lähteessä termi on valittu toisin.

Sukupuoleen perustuvan *syrjinnän kieltö* sekä kaikkien ihmisten *yhdenvertaisuus* on taattu perustuslaissa.⁹⁵ Samoin perustuslaissa on säädetty viranomaisten velvollisuudesta edistää sukupuolten välisen *tasa-arvon* toteutumista. Yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän kiellosta säädetään lisäksi yhdenvertaisuuslaissa sekä naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta tasa-arvolaissa.⁹⁶ Myös kansainvälisissä ihmisoikeusinstrumenteissa määrätään ihmisten välisestä yhdenvertaisuudesta.

Ihmisten luonnollinen yhdenvertaisuus nousi valistuksen aikakaudella keskeiseksi oikeudenmukaisuuden mittapuuksi, vaikka viitteitä samankaltaisesta ajattelusta löytyy jo antiikin aikaisesta filosofiasta.⁹⁷ Tasa-arvo taas on modernimpi ilmaus sukupuolten väliselle yhdenvertaisuudelle, joka yhdistetään naisasialiikkeiden vaatimuksiin yhtäläisistä oikeuksista. Tasa-arvon virstanpylväisiin voidaan lukea myöhemmin tässä työssä käsiteltävät muutokset kuritusvaltaan suhtautumisessa 1800-luvulla, vuonna 1906 saavutettu yleinen äänioikeus sekä vaimojen vapautus aviopuolison edusmiehisyydestä vuoden 1929 avioliittolaissa,⁹⁸ mutta virallinen keskustelu nykykäsityksen mukaisesta tasa-arvosta Suomessa alkoi vasta 1960-luvulla. Tuolloin yhteiskunnallinen tasa-arvokeskustelu antoi pontta julkiselle selvitystyölle, jonka päätteeksi valtioneuvoston kanslian yhteyteen perustettiin erillinen, pysyvä sukupuolten tasa-arvoa edistävä elin, tasa-arvoasian neuvottelukunta TANE vuonna 1972.⁹⁹

Syrjintä taas on käsitteenä ollut alttiimpi muutoksille. Esimerkiksi naisten oikeuksia koskeva CEDAW-sopimuksen mukaan naisten syrjintä tarkoittaa *kaikkea sellaista sukupuolten perusteella tapahtuvaa syrjintää, poissulkemista tai rajoittamista, jonka vaikutus tai tarkoitus on heikentää naisille -- miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta ja siviilisäädystä riippumatta -- kuuluvien yhtäläisten ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista,*

⁹⁵ Perustuslaki (731/1999) 6 § Yhdenvertaisuus

⁹⁶ Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) mukaan sukupuoleen perustuvasta syrjinnästä säädetään erikseen laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)

⁹⁷ *Nousiainen – Pylkkänen* 2001, s. 17-20

⁹⁸ Näin tekee esimerkiksi Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos sukupuolten tasa-arvoa koskevilla sivuillaan <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-edistaminen/toimijat/tasa-arvon-virstanpylvaita>, viitattu 2.5.2019

⁹⁹ <https://tane.fi/tanen-historiaa>, viitattu 9.5.2019

nauttimista tai toteuttamista poliittisella, taloudellisella, yhteiskunnallisella, sivistyksellisellä, kansalaisoikeuksiin liittyvällä tai muilla aloilla, tai mitätöidä nämä oikeudet (1 artikla). 2 artiklan mukaan sopimus edellyttää sopimusvaltioiden mm. tuomitsevan kaikki tällaiset syrjinnän muodot ja pidättyvän kaikista naisia syrjivistä toimista tai käytännöistä. Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa sopimuksessa ei mainita. 1990-luvulla CEDAW-komitea kuitenkin esitti tulkintasuosituksen¹⁰⁰, jonka mukaan syrjinnän käsite kattaa naisiin kohdistuvan, sukupuolistuneen väkivallan, johon valtiolla on velvollisuus puuttua. Näin naisiin kohdistuva väkivalta nousi keskustelussa kansainvälisesti ihmisoikeuskysymykseksi.¹⁰¹

Yksinkertaisuudessaan syrjinnän kieltö ja yhdenvertaisuuden vaatimus edellyttävät, että lainsäädäntö ja rikosoikeusjärjestelmä kohtelevat rikoksia yhdenmukaisesti ja antavat uhreille samanlaisen suojan sukupuolesta riippumatta. Lainsäädännön ja sitä toimeenpanevien käytäntöjen on siis suhtauduttava naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ja sukupuolistuneen väkivallan muotoihin samalla tavalla kuin muuhun väkivaltaan. Muodollisesti sukupuolineutraali järjestelmä vaikuttaa täyttävän tämän vaatimuksen. Tosiasiassa järjestelmä, joka ei havaitse ja tunnista erityisesti naisiin kohdistuvan väkivallan muotoja eikä tarjoa tällaisen väkivallan uhreille tehokasta oikeussuojaa, on naisia syrjivä.

Viimeisenä määrittelen *naisiin kohdistuvan väkivallan*. Määritelmä on riippuvainen siitä yhteydestä, missä sitä tarkastellaan. Esimerkiksi väkivallan yleisyyttä selvittävässä naisuhritutkimuksessa on väkivalta määritelty miesten naisille tekemäksi fyysiseksi tai seksuaaliseksi väkivallaksi tai väkivallalla uhkailuksi. Mainittu tutkimus tunnistaa tämän voivan olla sukupuolistunutta väkivaltaa, joka syntyy sukupuolten välisestä valtasuhteesta ja ylläpitää sitä. Tutkimus tunnistaa vain ennalta määrätyt väkivallan lajit. Lisäksi tutkimus pohtii tekijän ja uhrin yhteyttä, eli onko tekijä uhrille tuttu vai ulkopuolinen.¹⁰² Termi on kansainvälisesti vakiintunut osaksi ihmisoikeusdiskurssia ja se erottaa naisten epätasa-arvoon, alistamiseen ja rakenteelliseen syrjintään perustuvan aseman omaksi ongelmakseen muutoin sukupuolineutraalissa rikos- ja ihmisoikeuskeskustelussa korostaen väkivallan erityistä, sukupuolistunutta dynamiikkaa.¹⁰³ Tässä diskurssissa sen määritelmä on laaja. YK:n neljännessä naisten asemaa koskevassa maailmankonferenssissa

¹⁰⁰ CEDAW yleissuositus n:o 19

¹⁰¹ Nousiainen – Pentikäinen 2017, s. 54

¹⁰² Piispa ym. 2006, s. 5

¹⁰³ Ronkainen 2017, s. 30-31

vuonna 1995 laaditun Pekingin julistuksen ja toimintaohjelman mukaan naisiin kohdistuvalla väkivallalla tarkoitetaan mitä tahansa sukupuoleen liittyvää väkivaltaa, joka aiheuttaa tai saattaa aiheuttaa naisille fyysistä, seksuaalista tai henkistä haittaa tai kärsimystä. Käsite kattaa myös tällaisella väkivallalla uhkaamisen, pakottamisen tai mielivaltaisen joko julkisen tai yksityiselämässä tapahtuvan vapauden riiston. Esimerkkeinä tällaisesta väkivallasta mainitaan niin perheessä kuin kodin ulkopuolella tapahtuvat väkivallan, riiston ja haitallisten käytäntöjen muodot, mutta myös väkivalta, johon valtio syyllistyy tai jonka se sallii, missä tahansa sitä esiintyykin.

Henkilökohtainen koskemattomuus on tärkeä kaikkien naisten perusoikeus, jota valtion on suojeltava. Valtion on paitsi itse pidättäydyttävä ihmisoikeuksien loukkauksilta, myös huolellisuusveloitteensa (*due diligence*) nojalla toteutettava ihmisoikeuksia suojele-
malla yksilöä toisten loukkauksilta.¹⁰⁴ Käsitteen määrittelyssä valtion vastuu liittyy edellä selostettuun lainsäädännön syrjivyyteen, sillä syrjivä lainsäädäntö ei kykene puuttumaan väkivaltaan. Naisiin kohdistuvalla väkivallalla tarkoitetaan siis tässä tutkimuksessa paitsi kaikenlaisia naisten kohtaamia haittaa, kipua ja vaaraa aiheuttavia sukupuolistuneen väkivallan muotoja, myös lainsäädännön tilaa sekä väkivallan käsittelyyn liittyvien prosessien toimivuutta. Näin laajimmillaan naisiin kohdistuvaan väkivaltaan voidaan lukea väkivallan salliva tai piilottava lainsäädäntö sekä väkivallan käsittelyyn heikosti taipuva rikosprosessi.

Väkivallan määrittelyprosessi ohjaa yhteiskunnallista käyttäytymistä ja suhtautumista väkivaltaan. Se mikä kulloinkin määritellään väkivallaksi ja mikä jää määrittelyn ulkopuolelle, vaihtelee paitsi ajallisesti, myös eri toimijoiden välillä.¹⁰⁵ Sellaisten väkivallantekojen, joita ei ole mielletty väkivallaksi tai jonka haitallisuutta ei ole tunnistettu, saattaminen julkisen keskustelun kohteeksi esimerkiksi uutisointien kautta edesauttaa tällaisten väkivallantekojen hahmottamista ongelmana, joka vaatii toimenpiteitä. Liittämällä jokin väkivaltailmiö olemassa olevaan väkivaltakeskusteluun parantaa uhrien asemaa, mikäli väkivaltakäsitysten sisältöön onnistutaan tällä tavoin vaikuttamaan.¹⁰⁶

Sukupuoleen liittyvien oletusten ja käsitteiden arvolatausten vuoksi käytetyt käsitteet voivat kertoa lainsäädännön sisällöstä ja sen syntyhetken sosiaalisesta kontekstista enemmän

¹⁰⁴ Nousiainen – Pentikäinen 2017, s. 52

¹⁰⁵ Nikupeteri 2016, s. 28

¹⁰⁶ Nikupeteri 2016, s. 28 ja 30

kuin jonkin sanan kieliasu antaa ymmärtää. Sitä mukaa, kun yhteiskunnan ja lainsäätäjän suhtautuminen väkivaltaan on muuttunut, on myös aiheesta käytetty kieli muuttunut. Eri diskurssit käsittelevät väkivaltaa eri käsitteiden kautta, kuten perheväkivalta tai naisiin kohdistuva väkivalta. Käsitteet saavat myös erilaisen sisällön siitä riippuen, mistä näkökulmasta aihetta tarkastelee. Lainsäädännössä määritelty väkivalta on aina tarkasti rajatun luonteensa vuoksi suppeampi kuin väkivaltatyössä käytetty määritelmä.

3.2 Naisiin kohdistuvan väkivallan sääntelyn historiallinen kehitys

3.2.1 Kotikurin, avioliiton ja sukupuolimoraalin sääntely

Sukupuolineutraali lainsäädäntö on muodollisen tasa-arvon ilmentymä, joka kuvaa ihmisten samanarvoisuutta lain edessä. Kun rikoksiin suhtaudutaan sukupuolineutraalisti, ei tekijän tai uhrin sukupuolella ole merkitystä teon moitittavuuden arvioinnissa.¹⁰⁷ Aikamme lainsäädäntö on kuitenkin kehittynyt aikana, jolloin naiset ja miehet eivät olleet keskenään samanarvoisessa yhteiskunnallisessa asemassa.¹⁰⁸ Se elävän elämän todellisuus jossa toimimme ja jossa rikoksia tehdään, on sukupuolittunut ja erilaiset sukupuoleen liittyvät käsitykset ja roolit vaikuttavat väistämättä lakien tulkintaan.¹⁰⁹ Miesten yhteiskunnallinen ylivalta jatkui 1900-luvulle asti ja patriarkaalinen hierarkia muodosti tänä aikana uskonnon, politiikan ja ihmissuhteiden tarkastelun raamit. Samoin väkivaltakäsitykset muodostuivat tämän patriarkaalisen vallan alla.¹¹⁰

Jo antiikin kreikassa aviomiehellä oli oikeus kurittaa vaimoaan ja aviomiehellä oli oikeus kostaa vaimolle tämän uskottomuus. Myös keskiaikaiset lait sallivat miehen tappaa uskottoman vaimon ja tämän rakastajan.¹¹¹ Aviomies oli keskiaikaisen käsityksen mukaan naisen edusmies, joka hallitsi puolisoiden omaisuutta ja puhui ja vastasi naisen puolesta esimerkiksi rikosasioissa. Naisella oli tiettyjä emännän oikeuksia, mutta päällimmäinen

¹⁰⁷ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 73

¹⁰⁸ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 48

¹⁰⁹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 73-74

¹¹⁰ Lidman 2015, s. 31

¹¹¹ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 154

valta perheessä oli miehellä. Miehellä oli myös valta panna päätöksensä täytäntöön kotikurin avulla.¹¹² Kotikuritusoikeus perustui silloisen yhteiskunnan patriarkaaliseen rakenteeseen ja sukupuolirooleihin.¹¹³ Keskiaikaisessa yhteiskunnassa vahvaa keskusvaltaa ei ollut ja oikeudenloukkauksiin puututtiin sukujen välisin menettelyin. Valtion kasvattaessa valtaansa ja pyrkiessä 1600-luvulla väkivaltamonopoliin eli yksinomaiseen rankaisuvaltaan kaikista rikoksista, ei tätä valtaa ulotettu perheen piiriin ja miehen oikeus kurittaa vaimoa ja lapsiaan hyväksyttiin.¹¹⁴ Perheen pään eli miehen kuritusoikeutta pidettiin luonnollisena ja selvänä asiana aina 1800-luvulle asti siitä huolimatta, ettei sille löytynyt selkeitä sääntöjä lainsäädännöstä eikä sen rajoista vallinnut yhteisymmärrystä.¹¹⁵

Avioliiton sääntely

Keskiaikainen pohjoinen yhteiskunta perustui sukujen valtaan, jossa suvut liitettiin toisiinsa avioliittojen kautta. Nainen naitettiin sukuun naittajan päätöksellä ja liitto vahvistettiin kihlasopimuksella.¹¹⁶ Myöhäiskeskiajalla kuningas ja kirkko pyrkivät kumpainkin kasvattamaan valtaansa valtakunnassa, maallinen valta säätämällä ensimmäistä kertaa valtakunnallisia lakeja ja kirkko liittoutumalla kruunun kanssa.¹¹⁷ Kirkolla oli erityinen intressi vaikuttaa avioliittoinstituution sääntelyyn, sillä avioliitto oli katoliselle kirkolle sakramentti.¹¹⁸ Suomessa sovellettiin 1300-luvulla Helsinginlannin maakuntalain avioliittoa koskevia säännöksiä, jolloin esimerkiksi naisen suostumus ensimmäistä kertaa määrättiin kihlauksen pätevyuden edellytykseksi.¹¹⁹

1500-luvun uskonpuhdistuksen jälkeen avioliitto ei enää ollut sakramentti ja protestanttien alueiden avioliittokäsitys muuttui. Avioliitto oli edelleen tärkeä instituutio joka kuvasi kristittyjä hyveitä ja kunnollista elämää.¹²⁰ Kirkon avioliittomalli oli edelleen tar-

¹¹² Pylkkänen 1991, s. 83-84

¹¹³ Lidman 2015, s. 74-75

¹¹⁴ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 149-150

¹¹⁵ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 74-75

¹¹⁶ Pylkkänen 1991, s. 80

¹¹⁷ Pajuoja 1991, s. 13 ja Pihlajamäki 2004, s. 11

¹¹⁸ Pihlajamäki 2004, s. 32

¹¹⁹ Pylkkänen 1991, s. 82

¹²⁰ Lidman 2015, s. 76

peellinen, sillä se esti ei-haluttua käytöstä, kuten prostituutiota ja löyhää seksuaalimoraalia.¹²¹ Maallinen valta otti tässä vaiheessa ihmisten väliset suhteet määräysvaltaansa. Esiaviolisten suhteiden sääntely tiukkeni, sillä etenkin siveellisyysrikosten kontrolli ja rangaistukset kovenivat määräysvallan siirryttyä kirkolta maalliselle vallalle.¹²² Kotitalous muodosti yhteiskuntayksikön, jonka sisäiset valtasuhteet ja vakaan suhteen harmonia takasivat yleisen yhteiskuntajärjestyksen. Naisella oli tässä oma sukupuolistunut roolinsa, joka näkyy aikakauden ohjeistuksesta siitä, minkälaista käytöstä hyvältä vaimolta edellytettiin.¹²³ Naiselta edellytettiin alistuneisuutta, mieheltä kurin ja järjestyksen ylläpitämistä.

Katolinen kirkko ei tunnistanut avioeron mahdollisuutta, sillä avioliitto oli tarkoitettu ikuiseksi. Liiton osapuolet saattoivat kuitenkin hakea kirkolta vuode- ja pesäeroa puolison uskottomuuden, julmuuden tai hylkäämisen perusteella.¹²⁴ Luterilaisen käsityksen mukaan avioero oli mahdollinen, mutta vain uskottomuuden tai hylkäämisen perusteella.¹²⁵ Käytännössä eroja haettiin vain puolison kadottua. Puolisoiden väliset kiistat pyrittiin ratkaisemaan muunlaisin keinoin siten, että osapuolten yhteiselämä edelleen voisi jatkua. Väkivaltaisesti vaimoan kohtaan käyttäytyvä mies saattoi joutua kirkkokurin kohteeksi, mutta naisen ei ollut mahdollista irtautua väkivaltaisesta liitosta.¹²⁶

Perhesuhteita koskeva oikeus on kautta aikojen muuttunut hitaasti. Kirkolliset käsitykset ja avioeron suhteellinen mahdottomuus näkyivät vuoden 1734 lain naimiskaaressa, jonka avioeroa koskevat säännökset olivat voimassa vuoden 1929 avioliittolain säätämiseen saakka.¹²⁷ Vuoden 1734 laissa avioliiton sääntely ja sukupuolimoraalin suojele siirtyi yksin valtiolle. Laki tunnisti edelleen vain kaksi eroperustetta, huorinteon ja hylkäämisen. Avioero oli kuitenkin käytännössä mahdollinen erivapauskäytännön myötä, jolloin kirkolla, myöhemmin kuninkaalla, tämän jälkeen senaatilla ja viimeisessä vaiheessa kor-

¹²¹ *Pihlajamäki* 2004, s. 35-36

¹²² *Pylkkänen* 1991, s. 90

¹²³ *Lidman* 2015, s. 76-78

¹²⁴ *Pihlajamäki* 2004, s. 34

¹²⁵ *Pylkkänen* 1991 s. 88

¹²⁶ *Nousiainen – Pylkkänen* 2001, s. 85

¹²⁷ *Mahkonen* 1978, s. 85

keimmalla oikeudella oli vapaus myöntää ero muullakin perusteella. Erosäännöstön joustavan tulkinnan kautta avioeron saattoi saada melkein mistä syystä tahansa.¹²⁸ Avioliittolain avioeroperusteet muodostuivat erivapauskäytännön perusteella. Puolison väkivaltaisuus oli korkeimman oikeuden tulkinnan mukaan ollut eron oikeuttava peruste, ja vuoden 1929 avioliittolakiin kirjattiin puolison törkeä pahoinpitely avioeroperusteeksi muiden syyllisyysperusteiden rinnalla.¹²⁹ Vaikka tässä vaiheessa laillisten avioeroperusteiden määrä lisääntyi, kävi avioeron saaminen käytännössä vaikeammaksi, sillä lain tulkinta tiukentui.¹³⁰ Syyllisyysperusteen nojalla eron sai jos hakija pystyi näyttämään, että eroperuste oli olemassa eli puolison oli käyttänyt väkivaltaa hakijaa kohtaan. Avioero vapautettiin syyllisyysperusteesta vasta 1987 (411/1987).

Kuritusoikeuden rajat

Isännän kuritusoikeus ei ollut rajatonta, vaan jo varhaiset heimojen soveltamat alueelliset lait määrittivät väkivallan rajat. Väkivalta oli liiallista ja rangaistavaa mikäli siitä aiheutui haava tai vaimon vammautuminen.¹³¹ Ennen Ruotsin valtakunnan maakuntalakeja kurituksen määrään ei kuitenkaan puututtu. Kuritusvallan rajat määriteltiin ensimmäisen kerran Länsi-Göötan laissa 1290-luvulla: liiallisesta väkivallasta saatettiin rangaista miestä sakolla.¹³² Ruotsin keskiaikainen oikeus salli suvun nostaa kanteen väkivaltaista miestä kohtaan, jos kotikuri oli liiallista. Alempiarvoisten perheenjäsenten kuritusoikeuden katsottiin kuitenkin olevan luonnollinen ja tarpeellinen keino ylläpitää järjestystä perheessä ja kielletyn väkivallan raja oli korkea.¹³³ Kanteen ajaminen oli asianosaisen vastuulla. Vallanpitäjillä oli suuri intressi puuttua yhteiskuntaa rappeuttaviin siveellisyysrikkoksiin mutta puolisoiden välisiin kahnauksiin ei katsottu tarpeelliseksi puuttua.¹³⁴ Kristofferin maanlain (1442) mukaan vaimo oli miehelle Jumalan antamana tämän alamainen, ei kuitenkaan “orjaksi ja jalkain polkemiseksi” annettu. Laki antoi vaimolle suojaa väkivaltaiselta puolisolta ja säännös antoi osviittaa siitä minkälaisessa tilanteessa väkivallan käyttö

¹²⁸ Mahkonen 1980, s. 54

¹²⁹ Mahkonen 1980, s. 106. Avioeron saattoi saada avioliittolain 70-76 § määrätyillä perusteilla, joihin kuului mm. välien rikkoutuminen, uskottomuus, puolison pitkäaikainen vankeusrangaistus sekä puolison *hengen tavoittelu ja törkeä pahoinpitely* (72 §).

¹³⁰ Aarnio – Mahkonen 1983, s. 44

¹³¹ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 154

¹³² Pylkkänen 1991, s. 83

¹³³ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 155

¹³⁴ Lidman 2015, s. 115

ei ollut sallittua. miehelle annettiin kuitenkin säännöksessä valta rankaista vaimoa “rikkoksen edestä kohtuullisesti”, ja tämän kohtuullisuuden puitteissa väkivalta ei ollut rangaistavaa.¹³⁵

1700-luvulla valtio varasi itselleen yksinoikeuden määrätä rangaistuksia. Aiemmat maanlait kumonnut vuoden 1734 yleinen laki vaikenä miehen kuritusoikeudesta ja vaimon miehen alaisuudesta. Laki ei enää oikeuttanut kuritusta, mutta käytännössä kotikuri jäi elämään.¹³⁶ Lain valmistelijoiden keskuudessa vallitsi kyllä yksimielinen kanta miehen kuritusoikeuden sallittavuudesta, mutta tämän oikeuden väärinkäytösten estämiseksi lakiin ei tahdottu lisätä siitä mainintaa.¹³⁷ Oikeuskäytännössä kuritusoikeuteen suhtauduttiin suopeasti aina 1860-luvulle asti.¹³⁸ Puolison pahoinpitely kiellettiin vuoden 1734 laissa määräämällä em. Kristofferin maanlain tapaan rangaistavaksi vaimon lyöminen “siniseksi tai veriseksi” juoppouden, vihan tai toisen naisen vuoksi, mutta lievemmästä väkivallasta puolisoa kohtaan laki ei lausunut mitään. Yleisesti hyväksytty miehen kuritusvallan oikeutus ei enää tässä vaiheessa perustunut sääntelyyn, vaan muiden perheenjäsenten tosiasialliseen asemaan miehelle alisteisena.¹³⁹

Talouden rakenteen muutoksen ja teollistumisen myötä perheet supistuivat laajoista, useamman sukupolven käsittävistä ryhmistä kohti suppeaa ydinperheen mallia. Tällaisessa perheyksikössä isän rooli oli huolehtia taloudesta ja yhteiskuntasuhteista, kun taas vaimon rooli oli pitää huolta jälkikasvusta ja perheen ilmapiiristä ja harmoniasta. Perhe oli selkeästi julkisesta erillinen elämänalue.¹⁴⁰ Vaikka suhtautuminen kotikuriin ja naiseen kohdistuvaan väkivaltaan kodissa hiljalleen muuttui kohti väkivallan tuomitsevaa, oli julkisen ja yksityisen elämämpiirin ero 1800-luvulla merkittävä. Liberalismin vapausaatteen myötä yksilön oikeudet kyllä kasvoivat, mutta paradoksaalisesti perhettä pidettiin tällaisena yksityisyyden ja vapauden alueena, johon julkisen vallan ei tullut puuttua.¹⁴¹

Kielteinen kanta kuritusvaltaa kohtaan nousi naisliikkeen ansiosta yli perinteisten asenteiden 1800-luvun lopulla ja myös Suomessa suhtauduttiin tässä vaiheessa kielteisesti

¹³⁵ Lidman 2015, s. 116-119

¹³⁶ Lidman 2015, s. 132-133

¹³⁷ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 155

¹³⁸ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 156

¹³⁹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 74-75

¹⁴⁰ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 30

¹⁴¹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 78

vaimon väkivaltaiseen kurittamiseen.¹⁴² Suomen ensimmäinen moderni rikoslaki säädettiin vuonna 1889 (39/1889). Kun säätämisen prosessin aikana keskusteltiin “laillisesta kuritusoikeudesta” tarkoitettiin tällä lähinnä lasten kurittamista, sillä puolison kurittamista ei yleisesti enää pidetty hyväksyttävänä. Suhtautuminen tekijään ja teon moitittavuuteen oli kuitenkin edelleen riippuvainen osapuolten sukupuolesta, sillä lakiin ehdotettiin säännöstä jonka mukaan vaimon mieheen kohdistama pahoinpitely olisi ankarammin rangaistava teko kuin miehen vaimoonsa, kun taas miehen vaimoonsa kohdistaman väkivallan kohdalla keskusteltiin siitä, oliko tällainen väkivalta sallittua vai tuomittavaa.¹⁴³

Maininta holhoojan kuritusoikeuden käyttämisestä poistettiin rikoslaista vuonna 1969 ja lasten ruumiillinen kurittaminen kiellettiin nimenomaisesti lasten huoltoa ja tapaamisoi-keutta koskevassa laissa (361/1983) vasta 1983.¹⁴⁴ Tämän jälkeen suomalaisten suhtautuminen lasten kurittamiseen on ollut alati tiukentuvaa,¹⁴⁵ mutta esimerkiksi Ylen teettämän kyselyn mukaan vanhemmat eivät välttämättä tunnista omaa toimintaansa kurittamiseksi eikä monesti ole selvää missä kielletyn kurittamisen raja kulkee.¹⁴⁶

Väkivallan yksityisyys

Vuoden 1889 rikoslaki suhtautui miehen vaimoonsa kohdistamaan väkivaltaan eri tavalla kuin muihin pahoinpitelyihin ja lain muutoksista huolimatta tämän erottelun vaikutukset näkyvät edelleen rikosasioiden käsittelyssä.¹⁴⁷ Laki teki eron julkisen ja yksityisen paikan välillä, sillä yksityisessä tilassa tehdyt pahoinpitelyt olivat vakavinta väkivaltaa lukuun ottamatta asianomistajarikoksia. Julkisessa tilassa tehdyt pahoinpitelyt taas olivat vakavuusasteesta riippumatta aina yleisen syytteen alaisia rikoksia.¹⁴⁸ Yksityisessä tilassa tapahtuneet törkeät pahoinpitelyt olivat myös virallisen syytteen alaisia rikoksia, mutta rikosvastuun toteutumisen edellytti luonnollisesti, että ne tulivat virkavallan tietoon. Valta ja vastuu päättää rikosprosessin aloittamisesta väkivaltaista kumppania vastaan jäi siis kodissa väkivaltaa kohdanneen uhrin harteille.

¹⁴² Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 76-77

¹⁴³ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 77-78

¹⁴⁴ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 77

¹⁴⁵ Hyvärinen 2017, s. 10-11

¹⁴⁶ Ylen uutinen 8.2.2018 "Aina voi yhden tai kaksi luunappia paukuttaa" – Monet äidit ja isät eivät tunnista, mitä on väkivalta lastenkasvatuksessa

¹⁴⁷ Nousiainen – Pyllkkänen 2001, s. 173 ja Lidman 2015

¹⁴⁸ HE 94/1993 vp, s. 100

Vuoden 1889 rikoslain tarkoitus oli näiltä osin ilmeisesti suojella perheen yksityisyyttä ja perhettä valtion rangaistusvallalta. Miehellä oli edelleen ikiaikainen oikeutensa pitää väkivallan keinoin kuria kodissa, sillä tekoja paheksuttiin vain mikäli ne tulivat julki eli jos asianomistaja nosti syytteen. Sääntely suojasi ennemminkin tekijää kuin uhria.¹⁴⁹ Vaikka perheessä tapahtuva väkivalta kriminalisoitiin, määräykset syyteoikeudesta vahvistivat käsitystä siitä, että perheen sisäiset asiat olivat yksityisiä asioita joihin julkisen vallan ei kuulunut puuttua.¹⁵⁰ Avioväkivalta oli vielä tässä vaiheessa yksityinen ongelma. Pahoinpitely ei tämän ajattelutavan mukaan ollut rikos lainkaan, ellei uhri vaatinut rikokselle rangaistusta.

Sukupuolimoraalin ja seksuaalisen väkivallan sääntely

Avioliitto muuttui vallan keskittymisen myötä sukujen välisestä sopimuksesta puolisoitten väliseksi asiaksi, jonka sisältöä maallinen valta kuitenkin säänteli. Sukupuolisen halun katsottiin liittyvän lisääntymiseen, joka oli sallittua vain avioliitossa. Avioliiton ulkopuoliset suhteet kriminalisoitiin.¹⁵¹ Suvun jatkamisen katsottiin olevan aviopuolison velvollisuus. Aviomiehellä oli täten oikeus sukupuolilyhteyteen vaimon kanssa ja tällä vastaavasti velvollisuus siihen suostua.¹⁵² Laki tarjosi naisille suojaa seksuaalisilta väkivallanteoilta, mutta raiskausta koskevat säännökset suojelivat lähinnä naimattoman naisen sukua tai perheen päätä kunnian ja sosiaalisen aseman menetykseltä moraalittoman teon tapahtuessa. Raiskaus avioliitossa ei ollut mahdollinen. Raiskaus avioliiton ulkopuolella oli uhrin rikos, sillä uhrin suostumuksella ei ollut merkitystä teon määrittelyssä ja naisen ”laiton ottaminen” nähtiin lähinnä kiellettyinä sukupuolimoraalin vastaisena tekona.¹⁵³

Seksuaalinen väkivalta oli myös hankala näyttää toteen. Naisen asema oli arvioinnissa tärkeä tekijä samoin kuin nuhteeton (siveellinen) maine. Mies saattoi vastauksenaan vedota naisen omaan toimintaan ja maineeseen: aiemmat suhteet saattoivat johtaa siihen, ettei naisen väitteitä uskottu. Naisia myös syyllistettiin omasta käytöksestään väkivallan

¹⁴⁹ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 175

¹⁵⁰ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 78

¹⁵¹ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 157

¹⁵² Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 157-158

¹⁵³ Lidman 2015, s. 276-278. Vastaavasti naisen ”lailinen ottaminen” tarkoittaa sukupuolista kanssakäymistä avioliitossa.

aiheuttajana.¹⁵⁴ Uhrin ja syytetyn omat kertomukset olivat olennaisinta todistelumateriaalia. Naisten kuitenkin saatettiin epäillä valheellisesti syyttävän miehiä päällekkäymisistä. Asianomistajan oli näistä syistä myös saatettava asia pian tuomioistuimen käsiteltäväksi.¹⁵⁵

Uhrin syyllistämisenestä pyrittiin eroon vuoden 1734 laissa, jonka mukaan nainen on raiskauksen uhrina tekoon syytön, eli naista ei syytetty luvattomasta kanssakäymisestä, mikäli hänet katsottiin väkisin otetuksi.¹⁵⁶ Laissa myös todettiin selvästi ensimmäistä kertaa raiskauksen olevan vastoin naisen tahtoa tapahtuva rikos.¹⁵⁷ Kuten edellä on todettu, ei varhainen raiskausrikos loukkauksena kohdistunut naiseen, vaan tämän perheeseen. Nainen nähtiin itse oikeudenloukkauksen kohteena varsinaisesti vasta vuoden 1889 rikoslaissa, joka raiskauksen lisäksi tunnisti joitakin muitakin naiseen kohdistuvia seksuaalisen väkivallan muotoja.¹⁵⁸ Seksuaalinen itsemääräämisoikeus ja sen loukkausten tuomitavuus näkyvät ensimmäistä kertaa tässä modernissa rikoslaissa.

Laki kuvasti kuitenkin edelleen käsitystä, jonka mukaan lisääntymistä palvelemaan sukupuolielämä oli siveetöntä.¹⁵⁹ Avioliiton ulkopuolella tapahtunut seksuaalinen kanssakäyminen oli salavuoteutta ja teot, myös tahdonvastaiset, luokiteltiin lain valmisteluvaiheessa siveellisyysrikoksiksi. Väkisinmakaaminen¹⁶⁰, tunnottomassa tilassa olevan naisen makaaminen sekä muuhun haureuteen pakottaminen päätyivät kuitenkin vapausrikkoksia koskevaan 25 lukuun erona muusta rangaistavasta sukupuolikäyttäytymisestä, josta säädettiin 20 luvussa. Pakon ja uhan määrä herättivät keskustelua säätämisen vaiheessa. Pakko ymmärrettiin esimerkiksi väkivaltana, jota nainen ei kyennyt vastustamaan. Vastustamisesta luopuminen saattoi olla ymmärrettävissä hyväksynnäksi.¹⁶¹ Vapausrikkoksia koskevan luvun seksuaaliset teot olivat 14 § nojalla asianomistajarikkoksia. Syytetä ei myöskään voitu saman pykälän perusteella nostaa, jos tekijä ja uhri menivät naimisiin.

¹⁵⁴ Lidman 2015, s. 278-280

¹⁵⁵ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 197

¹⁵⁶ Lidman 2015, s. 283

¹⁵⁷ Utriainen 2013, s. 55

¹⁵⁸ Lidman 2015, s. 283

¹⁵⁹ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 185

¹⁶⁰ 1889 lain 25:4 § mukaan väkisinmakaamiseen syyllistyi, jos pakottaa naisen luvattomaan sekaannukseen väkivallalla, tahi uhkauksella, jossa pakottava vaara on tarjona, taikka jos joku makaa naisen, jonka hän sitä tarkoitusta varten on saattanut tunnottomaan tilaan, tahi kykenemättömäksi itseensä puolustamaan.

¹⁶¹ Utriainen 2013, s. 65-66

Tällä oli tarkoitus suojata uhrin mainetta, sillä kajoitun naisen aviomahdollisuudet olivat heikot. Uhrin naiminen ikään kuin sovitti rikoksen.¹⁶² Samalla rikos lakkasi olevasta rikos. Väkinimakaamista ja muuta haureuteen pakottamista koskevia säännöksiä muutettiin vasta 1971.

Liberalismin aatteilla oli vaikutusta myös seksuaalisuhteiden sääntelyyn, vaikka ne Suomessa vaikuttivatkin lainsäädäntöön suhteellisen myöhään. Enää ei katsottu tarpeelliseksi säännellä täysi-ikäisten välisiä vapaaehtoisia suhteita, kunhan nämä eivät ole muille haitaksi ja vahingoksi. Salavuoteus, jolla 1900-luvulla tarkoitettiin enää naimattomien välistä seksiä, dekriminalisoitiin vuonna 1926, aviorikos 1948 ja samaa sukupuolta olevien väliset seksuaalisuhteet vasta 1971.¹⁶³ Vasta tässä vaiheessa oltiin siirrytty absoluuttisen sukupuolimoraalin suojelusta relatiiviseen sukupuolimoraaliin,¹⁶⁴ tosin raiskaus avioliitossa määriteltiin raiskausrikokseksi vasta yli 20 vuotta myöhemmin.

Seksuaaliseen väkivaltaan liittyy sitkeitä myyttejä ja stereotypioita, joista on hankala päästä eroon. Ennakkokäsitykset tyyppillisestä raiskauksesta ja sen osapuolista ovat osaltaan olleet syynä siihen, että lainsäädäntö ei ole tunnistanut seksuaalista väkivaltaa läheisessä suhteessa.¹⁶⁵ Ennakkokäsitys tyyppillisestä raiskauksesta sisältää paitsi tuntemattoman miehen tekijänä, myös voimakasta väkivaltaa josta aiheutuu uhrille fyysisiä vammoja. Myyttinen raiskaus tapahtuu pimeään tullen julkisella paikalla.¹⁶⁶ Tosiasiassa vain joka neljännessä tapauksessa poliisille ilmoitetuista raiskauksista tekijä on mies, valtaosa rikoksista tapahtuu uhrin tai tekijän kotona ja tekijä on uhrille tuttu tai läheinen.¹⁶⁷ Raiskausrikoksista on nykyaikanakin usein hankala saada tarpeeksi näyttöä jolloin osapuolten kertomusten uskottavuudella on olennainen merkitys.¹⁶⁸ Raiskausmyytit vaikuttavat siihen, miten tyyppillisenä pidetystä kaavasta poikkeaviin tekoihin suhtaudutaan. Esimerkiksi tutustumistilanteessa tapahtuneen raiskauksen uhrin kertomusta ei välttämättä uskota, koska hänen katsotaan tutustuneen väitettyyn tekijään omasta tahdostaan ja hän on täten todennäköisesti suostunut seksiin. Naisen uskottavuutta saattaa myös vähentää se,

¹⁶² *Utriainen* 2013, s. 69

¹⁶³ *Nousiainen – Pylkkänen* 2001, s. 185-186

¹⁶⁴ *Nousiainen – Pylkkänen* 2001, s. 162

¹⁶⁵ *Kainulainen* 2017, s. 215

¹⁶⁶ *Kainulainen* 2017, s. 222

¹⁶⁷ *Kainulainen* 2004, s. 112. Raiskausrikoksesta tuomitusta kuudennes oli tuntematon, joka kolmas puoliso tai parisuhdekumppani, Oikeusministeriön selvitys 13/2012, s. 56

¹⁶⁸ *Hahto* 2004, s. 478

että hän on nauttinut tilanteessa alkoholia tai jos hän ei järkytykseltään kykene kertomaan tilanteesta selkeästi.¹⁶⁹ Myytistä poikkeava, ”vääränlainen” käytös, kuten juopuminen ja flirttailu, vaikuttavat siihen pidetäänkö tekoja ”todellisina” raiskauksina vai pidetäänkö uhria tekoon vastuullisena tekijän sijaan.¹⁷⁰ Kauas ei käytännössä olla tultu naisen nuhteettomuuden vaatimuksesta ja uhrin syyllistämistä, vaikka lain sisältö ei enää tätä keskiaikaista ajattelutapaa kuvaakaan.

Valtion puuttuminen perheväkivaltaan syyteoikeuden näkökulmasta

Lähtökohtaisesti rikosvastuun toteuttaminen on valtion vastuulla ja vastaavasti päätös syytteen nostamisesta kuuluu pääsääntöisesti syyttäjälle julkisen vallan edustajana. Asianomistajarikosten osalta päätösvalta syytteen nostamisesta on annettu asianomistajalle.¹⁷¹ Syyttäjä ei saa nostaa syytettä asianomistajarikoksesta ilman asianomistajan syyttämispyyntöä. Asianomistajan itsenäinen syyteoikeus on toissijainen, eli asianomistajalla on itsenäinen syyteoikeus vain, jos syyttäjä päättää olla nostamatta syytettä asiassa.¹⁷² Käytännössä siis rikosvastuun toteutuminen yksityisessä tilassa tapahtuneesta väkivallasta edellytti asianomistajan pyytävän syyttäjää nostamaan syytteen ja ajamaan asiaa puolestaan. Syyteoikeuden järjestelyssä tapahtui olennainen ja merkittävä muutos 1990-luvulla.

Rikoslainsäädäntö uudistettiin kokonaisuudessaan kahdessa vaiheessa. Toisessa vaiheessa vuonna 1995 uudistettiin henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten 21 luku (578/1995). Näiden rikosten osalta uudistuksen tarkoitus oli mm. korostaa hengen ja terveyden suojaa sekä väkivallan tuomittavuutta.¹⁷³ Uudistuksen myötä vanhan lain mukainen erottelu julkisen ja yksityisen tilan välillä poistettiin, sillä lähes kaikki luvun rikokset olivat virallisen syytteen alaisia.¹⁷⁴ Ns. perusmuotoinen pahoinpitely (5 §) oli nyt virallisen syytteen alainen rikos. Törkeä pahoinpitely (6 §) oli jo tätä ennen paikasta riippumatta virallisen syytteen alainen rikos. Ainoastaan lievä pahoinpitely (7 §) sen sijaan oli nyt asianomistajarikos, kun se aiemmin julkisessa tilassa tapahtuessaan oli virallisen syytteen

¹⁶⁹ Kainulainen 2017, s. 222-226

¹⁷⁰ Hahto 2004, s. 493

¹⁷¹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 263

¹⁷² Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 174

¹⁷³ Matikkala 2010, s. 147

¹⁷⁴ Matikkala 2010, s. 209

alainen teko.¹⁷⁵ Enää ei siis lain mukaan ollut merkitystä missä teko tapahtui, vaan teon vakavuus määrittäi syyteoikeuden ja sitä kautta valtion puuttumisvelvollisuuden.

Uudistusta valmisteltaessa juuri perheväkivaltatilanteet eli yksityisessä tilassa tapahtuvat pahoinpitelyt koettiin ongelmaksi. Hallituksen esityksessä lausuttiin ääneen, ettei perheväkivalta ollut enää lain silmissä yksityisasiasia, johon julkinen valta ei omasta aloitteestaan puutu. Perheväkivalta oli yhteiskunnallinen ongelma ja uudessa laissa oli tarkoitus korostaa erityisen moitittavia väkivallan tyyppejä.¹⁷⁶ Esityksessä todettiin, että vanha laki luokitteli yksityisessä tilassa tapahtuvan törkeää pahoinpitelyä lievemmän väkivallan yksityisasiaksi.¹⁷⁷ Edelleen hallituksen esityksessä lausuttiin, että syyteoikeuden järjestely juuri perheväkivaltatilanteissa oli ongelmallinen julkisen ja yksityisen tilan keinotekoisien erottelun takia ja yksityisyyden suoja ei enää saanut merkitä väkivallan hyväksymistä yksityisissä suhteissa.¹⁷⁸ Kumottu erottelu kuvasti sukupuolittunutta sääntelyä. Varhainen oikeus teki eron miehen naiseen kohdistaman väkivallan ja "tavallisen" väkivallan välillä, ja 1889 lain säännökset erottivat naisiin perinteisesti kohdistuvat yksityisessä tilassa tapahtuvat teot muista väkivallanteoista.¹⁷⁹ Muutos oli periaatteellisesti merkittävä, sillä se poisti keinotekoisien ja ongelmallisten julkisen ja yksityisen sfäärin erottelun ja paransi uhrin oikeusturvaa, ainakin muodollisesti.

Uudistettujen pahoinpitelysäännösten mukaan pahoinpitelyyn syyllistyy henkilö, joka tekee toiselle väkivaltaa tai tällaista väkivaltaa tekemättä aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan (RL 21:5 §). Törkeä pahoinpitely on kyseessä, mikäli toiselle aiheutetaan vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila tai rikos tehdään erityisen raa'alla tai julmalla tavalla tai käytetään ampuma- tai teräasetta taikka muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista välinettä ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. (21:6 §). Kvalifiointiperusteiden luettelo on tyhjentävä. Kvalifiointiperusteiden sisällön oli myös tarkoitus vasta edeltävän lain, vuo-

¹⁷⁵ Sittemmin muutettu RL 21:16 § silloisessa muodossaan: Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä lievästä pahoinpitelystä, joka on kohdistunut viisitoista vuotta täyttäneeseen henkilöön, eikä vammantuottamuksesta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi.

¹⁷⁶ HE 94/1993 vp, s. 92

¹⁷⁷ HE 94/1993 vp, s. 100

¹⁷⁸ HE 94/1993 vp, s.15

¹⁷⁹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 79

den 1969 säännöksiä sisällöltään. Ainoastaan hengenvaarallista välinettä koskeva kvalifiointiperuste koski 1969 aseiden tai muun hengenvaarallisen välineen käyttämistä pahoinpitelyn välineenä, kun taas uudessa säännöksessä oli tarkoitus korostaa nimenomaan aseiden käytön tuomittavuutta.¹⁸⁰ Samalla kvalifiointiperusteen käyttöala kapeni.¹⁸¹ Jos pahoinpitely, huomioon ottaen väkivallan, ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen tai terveyden vahingoittamisen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, on kyseessä lievä pahoinpitely (21:7 §).

Vuoden 1889 rikoslaissa pahoinpitelyn eri muodot erotettiin toisistaan vammojen vakavuuden perusteella. Vähäiset vammat johtivat lievään pahoinpitelyyn, vakavaa lievempi vamma pahoinpitelyyn, vakava vamma törkeään pahoinpitelyyn. Uudistuksen tarkoitus oli kiinnittää huomiota arvioinnissa muuhunkin kuin vammojen vakavuuteen. Käytäntö muodostui 90-luvun uudistuksen jälkeen kuitenkin sellaiseksi, että aikaisempia ns. tavalisia pahoinpitelyitä vastaavat teot määriteltiin nyt lieviksi pahoinpitelyiksi,¹⁸² jotka siis uudistuksessa jäivät syyttäjän syyteoikeuden ulkopuolelle. Kysymys siitä, onko syyttäjällä syyteoikeus tai peräti syytevelvollisuus, on tärkeä näisiin kohdistuvan väkivallan kohdalla, sillä tämä kynnys määrittelee usein sen, koituuko perinteisesti vaietusta väkivallasta seurauksia lainkaan.¹⁸³

Myöhemmässä eduskuntakäsittelyssä perusmuotoisten pahoinpitelyrikosten syyteoikeutta kuitenkin muutettiin hallituksen esittämästä jättämällä lakiin syyttäjän syyteoikeutta rajoittava ns. vakaan tahdon pykälä¹⁸⁴, jonka mukaan asianomistajan oli mahdollista estää syytteen nostaminen tietyissä tapauksissa.¹⁸⁵ Tämä lainkohta oli merkittävä muutos juuri perheväkivallan kannalta.¹⁸⁶ Lakivaliokunta esitti lakiin lisättävän syyttäjän syyteoikeutta rajaavan pykälän joka antaisi edelleen asianomistajan mielipiteelle painoarvoa syyteharkinnassa. Toisaalta tätä tuli suojata rikoksentehtäjän painostukselta. Kaikkien pahoinpitelyjen säätäminen virallisen syytteen alaisiksi oli valiokunnan mukaan liian

¹⁸⁰ Matikkala 2010, s. 181-184

¹⁸¹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 89

¹⁸² Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 176

¹⁸³ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 174

¹⁸⁴ sittemmin kumottu 21:17 §, *toimenpiteistä luopuminen*

¹⁸⁵ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 114

¹⁸⁶ Matikkala 2010, s. 209 ja Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 269. Johanna Niemi kutsuu vakaan tahdon pykälää *parisuhdeväkivallan yksityisyyden symboliksi*

kaavamainen ratkaisu.¹⁸⁷ Lakiin tuli lisätä kohta jonka mukaan syyttäjällä oli oikeus jättää syyte nostamatta, mikäli asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan näin pyysi, ellei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaatinut syytteen nostamista.¹⁸⁸ Tämän enempää ei valiokunta selvittänyt mikä tällainen tärkeä yleinen tai yksityinen etu voi olla.

Asianomistajan tuli tehdä tämä pyyntö vapaaehtoisesti, ilman minkäänlaista painostusta ja tietoisena päätöksensä oikeudellisista vaikutuksista.¹⁸⁹ Syyttäjän tehtäväksi jäi varmistaa, ettei asianomistaja esittänyt pyyntöä esimerkiksi juuri mainitun rikoksentekijän painostuksen vuoksi. Se miten syyttäjät varmistuivat siitä, että asianomistaja todella teki pyynnön vapaaehtoisesti, oli epäselvää ja käytännöt vaihtelivat.¹⁹⁰ Käytännössä osapuolten yksityisyyden suojaa edelleen toteutettiin uhrin oikeusturvan kustannuksella.

Säännöstä kritisoitiin juuri siksi, että uhrin tilanteeseen usein liittyy pelkoa ja tekijän painostusta. Säännöksen soveltamiskäytännöt olivat niin epäyhtenäisiä ja pykälän merkitys pahoinpitelyjen rikosoikeudellisessa käsittelyssä niin suuri, että vakaan tahdon pykälä kumottiin vuonna 2004.¹⁹¹ Syyttämättäjättämispäätös oli tämän jälkeenkin mahdollista tehdä esimerkiksi asianosaisten saavuttaman sovinnon perusteella lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL, 689/1997) 1:8 § mukaisesti.¹⁹² Samoin asianomistajan omasta vapaasta tahdostaan esittämä pyyntö voi tuoreemman syyttäjille annetun ohjeistuksen sekä viimeksi mainitun lain esitöiden mukaan olla peruste syyttämättäjättämispäätökselle em. pykälän kohtuuperusteen nojalla, ellei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista.¹⁹³

Samanlainen toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus asianomistajan niin vakaasta tahdosta pyytäessä sisältyi 1999 vuodesta vuoteen 2014 asti seksuaalirikoksia koskevaan rikoslain 20 lukuun.¹⁹⁴ Myös raiskausrikoksissa syyttäjän syytevalta on kasvanut asianomistajan vastuun kustannuksella. Seksuaalirikoslainsäädännön muutosprosessi alkoi

¹⁸⁷ *LaVM 22/1994 vp.*, s. 14

¹⁸⁸ *LaVM 22/1994 vp.*, s. 35

¹⁸⁹ *LaVM 22/1994 vp.*, s. 14

¹⁹⁰ *Nousiainen – Pylkkänen 2001*, s. 175

¹⁹¹ *Matikkala 2010*, s. 209-210

¹⁹² *Niemi-Kiesiläinen 2004*, s. 269

¹⁹³ VKS 2007:4 s. 8-9

¹⁹⁴ 20:12 § toimenpiteistä luopuminen, kumottu 519/2014. Tänä päivänä 20 luvun rikoksista vain seksuaalinen ahdistelu (20:5 §) on asianomistajarikos

1960-luvun lopulla. Lainvalmistelun pohjustaneen seksuaalirikoskomitean ehdotusten tarkoitus oli parantaa uhrien oikeusturvaa, jonka mukaisesti seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja vapautta loukkaavat teot tuli julistaa rangaistaviksi. Samalla muutoksia perusteltiin edelleen siveellisyyden ylläpitämisellä kuitenkin siten, ettei yksin tällä perusteella enää rangaistaisi teoista. Komitea ehdotti myös väkisinmakaamissäännöksen ulottamista avioliitossa tapahtuviin tekoihin, mutta tämä ei vastalauseiden mukaan vastannut kansan oikeuskäsitystä.¹⁹⁵ Ehdotusta ei sisällytetty hallituksen esitykseen, ja tätä perusteltiin lisäksi näyttövaikeuksilla sekä oletuksella, että väkisinmakaamisia ei normaalisti tapahdu avioliitoissa ja tällaiset teot olisivat joka tapauksessa rangaistavissa pahoinpitelyinä ja pakottamisina. Puoltaviakin mielipiteitä esiintyi mutta esitys jäi äänestyksen tuloksena laista. Seurauksena väkisinmakaamiseen syyllistyi hän, joka *pakottaa naisen avioliiton ulkopuolella tapahtuvaan sukupuoliyhteyteen väkivallalla tai sellaisella uhkauksella, jossa pakottava vaara on tarjona*. Sama koski muuhun seksuaaliseen tekoon pakottamista. Kompromissina lakiin lisättiin kuitenkin kohta, jonka mukaan raiskaukseen syyllistyi, jos puoliso tekohetkellä asumuseron tai välien rikkoutumisen vuoksi asuivat erillään.¹⁹⁶ Oikeusturvaa ei kuitenkaan saanut, mikäli yhteiselo jatkui tai vanhempaa säännöstöä mukaillen, mikäli uhri meni raiskaajan kanssa naimisiin. Raiskaukset avioliitossa tapahtuivat piilossa eikä tällaisten tekojen esiintyvyydestä ollut tietoa tai tutkimusta. Tekoa ei määritelty rikokseksi sillä sen olemassaoloa ei tunnustettu eikä tunnistettu.¹⁹⁷

Vuoden 1971 uudistuksessa väkisinmakaaminen oli edelleen asianomistajarikos, mutta syyttäjällä oli erittäin tärkeän yleisen edun niin vaatiessa oikeus nostaa syyte. Käytännössä poliisit kuitenkin eivät ryhtyneet edes tutkimaan rikoksia, ellei asianomistaja vaatinut tekijälle rangaistusta. Uhrin tahdon kunnioittamista ja raiskausrikoksen asianomistajaluonnetta perusteltiin sillä, että tapausten käsittely aiheuttaa uhrille kohtuutonta kärsimystä ja häpeää. Lisäksi edelleen saatettiin ajatella, että nainen olisi omalla käytöksellään myötävaikuttanut tekoon.¹⁹⁸ Kun raiskaus avioliitossa lopulta kriminalisoitiin, ei 1970-luvun ajatuksia enää pidetty uskottavina.¹⁹⁹ Naisiin kohdistuva väkivalta oli jo

¹⁹⁵ Utriainen 2013, s. 87

¹⁹⁶ Utriainen 2013, s. 88-89

¹⁹⁷ Kotanen 2013, s. 77-78

¹⁹⁸ Utriainen 2013, s. 113

¹⁹⁹ Utriainen 2013, s. 97

opittu näkemään vakavana ongelmana, joka edellyttää valtion puuttumista. Myös suhtautuminen avioliitossa tapahtuvaan seksuaalisen väkivaltaan oli muuttunut. Aiemmin osapuolten välistä suhdetta pidettiin lieventävä tekijänä, kun taas 1990-luvulle tultaessa ymmärrettiin, että avioliitossa tapahtuva raiskaus voi olla uhrille jopa traumaattisempi kokemus kuin tuntemattoman tekemä väkivallanteko.²⁰⁰ Eduskunnassa muutoksesta käyty keskustelu sisälsi kuitenkin edelleen mielipiteitä, joiden mukaan avioliittoa instituutiona oli suojeltava eikä perheen autonomiaa tulisi loukata tavalla, joka vie asianosaisilta itseltään päätäntävällän saattaa asia viranomaisten käsiteltäväksi. Asianosaisilla itsellään tuli olla valta päättää, määriteltiinkö perheen keskeiset ongelmat ja teot väkivallaksi.²⁰¹

Vuonna 1998 seksuaalirikoksia koskeva 20 luku uudistettiin kokonaan. Uudistuksen tarkoitus oli parantaa uhrin asemaa rikosprosessissa. Syyteoikeuden osalta tuolloin todettiin, ettei syyteoikeuden silloinen järjestely vastannut rikosten vakavuuteen kytkeytyvää yhteiskunnallista syyteintressiä. Samassa yhteydessä todettiin, samaan tapaan kuin pahoinpitelysäännöksiä uudistaessa, että vastuun jättäminen uhrille voi saattaa hänet tekijän painostukselle alttiiksi sekä aiheuttaa hänelle syyllisyyden tunteita rikosvastuun toteuttamisesta.²⁰² Haureuden käsitteestä luovuttiin ja se korvattiin seksuaalisen teon ja sukupuoliyhteyden määritelmillä. Raiskauksesta²⁰³ tuli seksuaalisen pakottamisen perussäännös. Laki oli sukupuolineutraali ja tämän oli tarkoitus korostaa sitä, että seksuaalirikoksissa on kyse nimenomaan seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksesta, ja kaikilla oli samanlainen oikeus seksuaalinen koskemattomuuteen. Myöskään osapuolten välisen suhteen ei tullut vaikuttaa loukkauksen vakavuuden arviointiin. Väkivallan suhde muuhun pakottamiseen²⁰⁴ kuitenkin määritteli, minkälaisesta teosta on kysymys.²⁰⁵ Raiskaus oli virallisen syytteen alainen rikos, pakottaminen sukupuoliyhteyteen ei, ellei erittäin tärkeä

²⁰⁰ Utriainen 2013, s. 99

²⁰¹ Kotanen 2010, s. 385-386

²⁰² HE 6/1997 vp, s. 169

²⁰³ 1 § (563/1998) Raiskaus. Joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa, on tuomittava raiskauksesta vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi. Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka saatettuaan toisen tiedottomaksi taikka pelkotilaan tai muuhun sellaiseen tilaan, jossa hän on kykenemätön puolustamaan itseään, käyttämällä puolustuskyvyttömyyttä hyväkseen on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan. Yritys on rangaistava. (Lainkohtaa muutettu 2011 ja 2014)

²⁰⁴ joka muulla kuin 1 §:n 1 momentissa mainitulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen tai jos raiskaus, huomioon ottaen väkivallan tai uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty, tuomittiin pakottamisesta sukupuoliyhteyteen (3 §)

²⁰⁵ Utriainen 2013, s. 101

yleinen etu edellyttänyt syytteen nostamista. Lakiin jätettiin kuitenkin asianomistajalle mahdollisuus raiskauksen ja eräiden muiden tekojen osalta esittää syyttäjälle pyyntö, ettei syytettä nostettaisi. Kuten pahoinpitelyrikostenkin kohdalla, tuli pyyntö esittää omasta vakaata tahdosta. Poikkeuksetta virallisen syytteen alaisia olivat ainoastaan törkeä raiskaus sekä törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö.²⁰⁶ Syyteoikeuden kavennusta perusteltiin mm. sillä, että raiskaussäännöksen ulotuttua myös raiskaukseen avioliitossa vuodesta 1994 alkaen osapuolten välillä saattoi olla sellainen side, joka perustelisi päätäntävällän jättämistä uhrille.²⁰⁷ Syyte oli kuitenkin nostettava tärkeän yksityisen tai yleisen edun niin vaatiessa. Tällä kertaa toimenpiteistä luopumisen mahdollisuutta ehdotettiin jo hallituksen esityksessä.²⁰⁸ Järjestelmä sai osakseen arvostelua epäjohtonmukaisuudesta ja lakia muutettiin seuraavan kerran 2011, jolloin 20 luvun vakaan tahdon pykälä koski enää perusmuotoista raiskausta.²⁰⁹ Samassa yhteydessä raiskauksen tunnusmerkistöä laajennettiin ja lopulta vakaan tahdon pykälästä luovuttiin kokonaan 2014 alkaen. Näitä tuoreita muutoksia käsittelem jäljempänä luvussa 4.3. Seksuaalimoraalia suojelevasta sääntelystä on uudelle vuosituhannele siirtyessä siirrytty selkeästi seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojeluun. Aiemmin yksityisenä pidetyt tilanteet on tänä päivänä tuotu lähes poikkeuksetta virallisen syytteen piiriin.

Tässä tutkimuksessa analyysin kohteena on myös vuoden 2011 muutos, jonka mukaan syyttäjän syyteoikeus on myöhemmin ulotettu lieviinkin pahoinpitelyihin silloin kun uhri kohtaa väkivaltaa työssään, on nuori tai on läheisessä suhteessa tekijään. Tästä muutoksesta lisää luvussa 4.2. Periaatteellisesti muutos oli merkittävä, sillä asetelma oli nyt päinvastainen 25 vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna, jolloin yksityinen väkivalta oli lähitökohtaisesti asianomistajarikos.²¹⁰ Vaikka asianomistajan vastuun ja tahdon merkitys on näin jälleen vähentynyt, ei muutoksella saatu aikaan haluttua vaikutusta, sillä tehtyjen rikosilmoitusten määrä nousi lakimuutoksen jälkeen vai hetkellisesti. Syyksi paljastui, ettei poliisi edelleenkään tunnista ja osaa arvioida lähisuhdeväkivaltaa lain tarkoittamalla

²⁰⁶ *Utriainen* 2013, s. 112

²⁰⁷ *Niemi-Kiesiläinen* 2004, s. 270

²⁰⁸ *HE 6/1997 vp*, s. 189-190

²⁰⁹ *Utriainen* 2013, s. 113-114

²¹⁰ *Kotanen* 2013, s. 167

tavalla, jolloin väkivalta jää usein kirjaamatta poliisin rekisteriin eikä esitutkintaa suoriteta.²¹¹ Syyteoikeuden rajojen sijasta voidaankin pohtia, onko viranomaisten ymmärryksen ja yhteistyön puute suurempi este oikeusturvan toteutumiselle, jolloin valtion vastuun toteuttaminen edellyttää toimenpiteitä etenkin lakien täytäntöönpanon kentällä.

3.3 *Väkivalta tänä päivänä*

3.3.1 *Perheen sisäisestä konfliktista ihmisoikeuskysymykseksi – väkivallan eri diskurssit*

Tuore rikosuhritutkimus kertoo, että naisiin kohdistuvat väkivaltarikokset ovat erilaisia kuin miesten kohtaama väkivalta²¹² ja vielä tänä päivänäkin parisuhdeväkivalta tapahtuu yhteiskunnan katseilta piilossa, sillä vain murto-osa väkivallasta tulee viranomaisten tietoon.²¹³ Jo 1970-luvulla tiedettiin, että naiset ja miehet joutuvat erilaisten rikosten uhreiksi. Ensimmäinen parisuhdeväkivaltaa koskeva kysely tehtiin vuonna 1978 ja jo tuolloin oli tiedossa, että vain vakavimmat väkivaltatapaukset tulivat viranomaisten tietoon. Ongelmaan ei kuitenkaan puututtu rikosoikeuden keinoin.²¹⁴

Muissa Pohjoismaissa naisten kohtaama parisuhdeväkivalta nähtiin jo 1970-luvun lopulla kansallisia toimenpiteitä vaativana sosiaalisena ongelmana, mutta Suomessa tämän kaltaiset väkivaltatapaukset luokiteltiin perheväkivallaksi, jota tarkasteltiin perheiden ongelmana.²¹⁵ Tämä väkivaltaa perheen sisäisenä konfliktina tarkasteleva tapa elää edelleen naisten oikeuksia korostavan rikosoikeudellisen ajattelun rinnalla.²¹⁶ Tämä ajattelu leimaa vieläkin väkivallan ehkäisyä ja rikosten käsittelyä koskevia toimia²¹⁷, vaikka esimerkiksi rikosasioiden sovittelun on prosessina todettu sopivan huonosti tyypillisen parisuhdeväkivallan käsittelyyn.²¹⁸

²¹¹ Fagerlund 2011, s. 5-6 ja 73-74

²¹² Danielsson – Näsi 2018, s. 1, 7 ja 10-11

²¹³ THL Tilastoraportti 40/2018, s. 10

²¹⁴ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 166-167

²¹⁵ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 168-169

²¹⁶ Esimerkkinä tästä Haaste-lehdessä 1/2019 julkaistu Maiju Tanskasen tutkimusta koskeva artikkeli Onko parisuhdeväkivalta erityinen väkivallan muoto? jonka mukaan rikostilastojen valossa konfliktilähtöinen näkökulma edelleen sopii parisuhdeväkivallan selitysmalliksi

²¹⁷ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 171

²¹⁸ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 158-159

Näkemykseen parisuhdeväkivallasta perheen sisäisenä ja perhedynamiikkaan liittyvänä ongelmana liittyi ajatus siitä, että ongelmaan tuli puuttua ja väkivaltaa ehkäistä ensisijaisesti perhettä tukevin, sosiaalipoliittisin toimin.²¹⁹ Väkivallan syy selittyi tuolloin Suomessa 1980-luvulla suositun konfliktiteorian kautta, jonka mukaan väkivaltaongelmat perheessä ovat vuorovaikutuksen häiriöitä eikä tilanteessa ollut syyllistä ja uhria.²²⁰ Sosiaalisesti miellettyyn ongelmaan tuli vasta viimesijaisesti puuttua rikosoikeudellisin keinoin.²²¹ Tällöin myös asian saattaminen viranomaisten tietoon on asianosaisen vastuulla ja päätettävissä, samoin syytteen nostamisesta tuli uhrin itsensä voida päättää.

Tämä noudatti vielä 1980-luvun alussa toteutetun kyselyn mukaan kansan yleistä mieltä.²²² Syytteen nostamisesta päättämisen jättämisessä uhrin vastuulle on vaarana, että perheessä tapahtuva väkivalta jää rikosoikeusjärjestelmän ulkopuolelle jolloin rikokset jäävät rangaistuksetta. Tämä saattaa antaa sellaisen kuvan, että yhteiskunta suhtautuu kovakivaltaan muuta väkivaltaa lievemmin.²²³ Tähän otettiin selkeästi kantaa 1990-luvulla, jolloin julkinen valta otti rikoslain uudistuksen yhteydessä etäisyyttä vanhaan ajattelutapaan ja julisti, että yksityinen väkivalta on julkinen asia (kts. edellä luku 3.2.2.).

Edellä selostettu tapa mieltää ja kuvailla väkivaltaa perheen sisäisenä ongelmana edustaa *vuorovaikutusdiskurssia*, joka kuvastaa suhtautumista väkivaltaan perhedynaamisena ongelmana ja osapuolten välisen vuorovaikutuksen häiriönä. Perhedynamiikan tarkastelu väkivallan aiheuttajana ei huomioi uhrin sukupuolta tai sen merkitystä.²²⁴ Diskurssin vastakohtaksi ja sen rinnalle on noussut *vallankäyttödiskurssi*, joka puolestaan kuvaa ajatusta siitä, että väkivalta on vallankäyttöä ja väkivallan syy on sukupuolten välisessä valta-asemien epätasapainossa. Ajattelutapa korostaa väkivaltaa nimenomaan rikoksena ja tunnistaa osapuolten sukupuoliroolit. Tämä ajattelutapa korostaa myös uhrin oikeusturvan ja väkivallan rikosoikeudellisen käsittelyn tärkeyttä.²²⁵ Siispä sitä myös kutsutaan rikosoikeudelliseksi diskurssiksi naisiin kohdistuvasta väkivallasta puhuttaessa. Vuoro-

²¹⁹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 66-67

²²⁰ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 51-53, kutsutaan myös perhedynaamiseksi teoriaksi

²²¹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 155-158 sekä Nousiainen – Pentikäinen 2017, s. 65

²²² Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 170. Vain 27% vastaajista oli sitä mieltä, että parisuhdeväkivallan tulisi olla virallisen syytteen alainen rikos. Näin vastanneista enemmistö oli naisia.

²²³ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 174

²²⁴ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 66-67

²²⁵ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 23 ja 68-69

vaikutusdiskurssi ylläpitää ajatusta perheen sisäisistä ongelmista alueena, jonka on tarkoituskin jäädä rikosoikeusjärjestelmän ulottumattomiin. Vallankäyttödiskurssin yleistyminen merkitsee toivottavasti kehitystä, jonka kautta kynnyks puuttua ja toteuttaa uhrin oikeusturvaa madaltuu.

Vallankäyttödiskurssin yleistyminen on yhteydessä kansainvälisten ihmisoikeuksien ja valtion suojeluvastuun korostumiseen. Sukupuolistunut väkivalta alettiin nähdä kansainvälisesti syrjintänä ja naisiin kohdistuvana ihmisoikeusloukkauksena vasta 1990-luvulla.²²⁶ Naisiin kohdistuvan väkivallan erityispiirteet on tunnustettu jo niitä on tutkittu jo 1970-luvulta alkaen.²²⁷ Suomalaista tutkimusta sukupuolistuneesta väkivallasta ja sukupuolen merkityksestä ei vielä 1990-luvulla ollut, ei myöskään mainittavasti perheväkivaltaa koskevaa tieteellistä tutkimusta.²²⁸ Lisäksi olemassa oleva tutkimus käsitteli perheväkivaltaa nimenomaan sukupuolineutraalisti perhedynamiikkaan liittyvänä ongelmana.²²⁹ Ihmisoikeuksien nousu kansainvälisen keskustelun keskiöön on kuitenkin aiheuttanut rikosoikeusjärjestelmän muutoksen, jossa valtion vastuu yksilön oikeuksien toteutumisesta on korostunut.²³⁰ Tämän tuloksena uhrinäkökulma on näkynyt lainsäädännössä ja oikeusajattelussa 1990-luvulta alkaen²³¹, kun rikosoikeus aiemmin oli perustunut valtion ja tekijän väliselle vastakkainasettelulle rikoksen uhrin saadessa käsittelyssä lähinnä todistajan roolin.²³² Perus- ja ihmisoikeudet eivät ole uusi asia, sillä niistä on perinteisesti keskusteltu rikosoikeuden käytön rajojen pohdinnan yhteydessä. Nyt niitä käytetään kuitenkin perustelemaan päinvastaista asiaa, valtion puuttumisvelvollisuutta yksilön oikeuksien suojaamiseksi.²³³

Kansainväliset ihmisoikeusinstrumentit sisältävät oikeuksia, jotka valtiot ovat velvollisia kansallisella tasolla toimeenpanemaan. Sekä CEDAW-sopimus että Istanbulin sopimus edellyttävät väkivallan sukupuolistuneisuuden huomioimista lainsäädännössä. Istanbulin sopimuksen edellyttämät toimenpiteet perustuvat kolmen P:n periaatteeseen - *prevention, protection and prosecution* - joiden mukaisesti sopimusvaltion on mm. turvattava tasa-

²²⁶ Nousiainen – Pentikäinen 2017, s. 54

²²⁷ Nousiainen – Pentikäinen 2017, s. 53

²²⁸ Ronkainen 1998, s. 8-10

²²⁹ Ronkainen 1998, s. 11-12

²³⁰ Kotanen 2013, s. 151

²³¹ Kotanen 2013, s. 159-160

²³² Kotanen 2013, s. 21-22

²³³ Pirjatanniemi 2011, s. 155

arvon toteutuminen sekä tukea ja turvata naisia väkivallan uhreina erinäisin keinoin. Sopimus asettaa minimiehtoja kansalliselle lainsäädännölle, jotka valtion on parhaaksi katsomallaan tavalla toteutettava.²³⁴ Muihin Euroopan maihin verrattuna Suomi on tähän asti tyytynyt vähiin toimenpiteisiin naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi ja muutostahti on ollut hidasta. Huomioiden väkivallasta aiheutuvien kustannusten määrä vuosittain on väkivallan ehkäisyyn varattujen resurssien määrä ollut kovin niukkaa. Toimenpiteitä on lisäksi suunniteltu lähinnä ulkoisen painostuksen vuoksi ja Suomi on saanut toimien riittämättömyydestä huomautuksia kansainvälisiltä ihmisoikeuksien valvontaelimiltä.²³⁵ Esimerkiksi CEDAW-komitea on vuonna 2014 vastauksena Suomen antamaan sopimuksen toteuttamista koskevaan määräaikaisraporttiin kommentoinut muun muassa, että naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyn ohjelmassa varatut resurssit ovat riittämättömät ja on ongelmallista, että julkisessa keskustelussa edelleen käytetään perheväkivallasta keskusteltaessa sukupuolineutraalia kieltä ja että suostumusperustetta ei lisätty raiskauksen tunnusmerkistöön raiskaussäännösten uudistuksen yhteydessä.²³⁶

Myös Istanbulin sopimuksen ratifiointi alkoi Suomessa takkuillen ja sen valmistelu oli puutteellista. Asiaa valmistelleen työryhmän mietinnössä ei lainkaan arvoitu lainsäädännön muutostarpeita sopimusvelvoitteiden täyttämiseksi, ei kiinnitetty tarpeeksi huomiota sopimuksen edellyttämiin väkivallan ehkäisyn resurssivaatimuksiin ja selvityksen perusteella jää epäselväksi, minkä viranomaistahon tulisi kantaa vastuu muutosten toteutumisesta.²³⁷ Juuri tästä ihmisoikeusvelvoitteiden puutteellisesta toimeenpanosta johtuen on sanottu, että huolellisuusvelvoitteen näkökulmasta arvioituna naisiin kohdistuva väkivalta on tällä hetkellä Suomen vakavin ihmisoikeusongelma.²³⁸

Vainoamisen kriminalisointi on yksi toimenpide, johon maassamme on ryhdytty selkeästi Istanbulin sopimuksen asettamien velvoitteiden perusteella. Vainoamisesta käydyssä keskustelussa on aiemmin havaittu kolme diskurssia. Yksi näistä diskursseista on juridinen ja korostaa teon rikollista luonnetta. Tieteellinen diskurssi kuvastuu oikeuspsykiatrisessa ja kriminologisessa keskustelussa, jossa pohditaan syytä toiminnalle ja tarkastellaan tekoa

²³⁴ *Nousiainen – Pentikäinen 2017*, s. 55-56

²³⁵ *Nousiainen – Pentikäinen 2017*, s. 57.58

²³⁶ CEDAW suositus 28.2.2014

²³⁷ *Nousiainen – Pentikäinen 2013*, s. 456-457

²³⁸ *Nousiainen – Pentikäinen 2017*, s. 64. Samaa julistaa Amnesty International <https://www.amnesty.fi/tyomme/teemat/naisiin-kohdistuva-vakivalta/>, viitattu 8.5.2019

sosiaalisena prosessina. Kolmas keskittyy vainoon populaarisena ilmiönä ja korostuu siinä, kuinka vainoamistapausten käsittely uutisissa, elokuvissa ja muussa mediassa nostaa ilmiöstä esiin aivan erilaisen puolen kuin pelkkä ongelman juridinen tarkastelu.²³⁹ Näiden diskurssien yhteisvaikutuksesta johtuu, että vainoaminen nähdään tänä päivänä sosiaalisena ongelmana ja aiemmin vaiettuja ja hyväksyttäviä tekoja pidetään tuomittavana. Näiden diskurssien rinnalle on lisäksi noussut 2010-luvulla *ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden diskurssi*, joka edelleen on edesauttanut vainoamisen kriminalisointia.²⁴⁰ Tämä diskurssi näkyy myös pyrkimyksissä vaikuttaa naisiin kohdistuvaan väkivaltaan yleisesti. Tässä diskurssissa korostuu ajatus tasa-arvoisesta kohtelusta, koskemattomuudesta ja itsemääräämisoikeudesta sekä siitä, että väkivallan rangaistavuus ei ole sidottu teon kontekstiin tai uhrin omaan aktiivisuuteen eikä uhrin ja tekijän väliseen suhteeseen. Tämä ajattelutapa pakottaa lainsäätäjän näkemään väkivallan kohteen uhrina ja ottamaan huomioon tämän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen.²⁴¹

3.3.2 Naisiin kohdistuva väkivalta Suomessa 2000-luvulla

Naisiin kohdistuva väkivalta on valtaosin piilorikollisuutta. Vuonna 2017 viranomaisten tietoon tuli 8300 parisuhde- ja lähisuhdeväkivaltatapausta, joista 68,1 % kohdistui naisiin (entisten tai nykyisten puolisoiden välisissä tapauksissa naisten osuus oli yli 80 %). Kokonaismäärään laskettiin myös toistuvat väkivaltatapaukset. 1240 uhria joutui vuoden aikana enemmän kuin kerran väkivallan kohteeksi.²⁴² Arviolta 4,8 % kaikista 15-74 vuotiaista naisista kohtasi kuitenkin parisuhteessaan vuonna 2017 väkivaltaa tai uhkailua. Muiden läheisten toimesta väkivaltaa ja tai uhkailua kohtasi 4,7 % naisista.²⁴³ Vastaavasti arviolta vain murto-osa vuosittain tapahtuvista raiskausrikoksista tulee viranomaisen tietoon.²⁴⁴ Tilastokeskuksen ylläpitämän tilastotieteen mukaan esitutkintaviranomaisten tietoon tulleet seksuaalirikokset yleistyivät vuonna 2018 edellisvuoteen verrattuna 13,8 %.

²³⁹ Nikupeteri 2016, s. 27-30. Nikupeteri viittaa Paul E Mullenin kumppaneineen määrittelemiini diskursseihin

²⁴⁰ Nikupeteri 2016, s. 31

²⁴¹ Kotanen 2013, s. 151

²⁴² Tilastokeskus 31.5.2018, viitattu 2.5.2019

²⁴³ THL Tilastoraportti 40/2018, 29.11.2018, viitattu 2.5.2019

²⁴⁴ Viimeisimmän rikosuhritutkimuksen mukaan 1 % naisista ilmoitti kohdanneensa seksuaalista väkivaltaa (Danielsson – Näsi 2018, s. 5). Poliisin tietoon tuli vuonna 2018 1338 raiskausta ja 1019 muuta seksuaalirikosta (Tilastokeskus 17.1.2019, viitattu 2.5.2019)

Pahoinpitelyjen määrä oli vähentynyt hieman.²⁴⁵ Vuoden 2019 ensimmäisen neljänneksen tilastoissa kaikkien tietoon tulleiden rikosten kokonaismäärä oli laskenut hieman, mutta esimerkiksi raiskauksien määrä kasvoi 27,6 %.²⁴⁶

Poliisiin tietoon tulleiden perhe- ja väkivaltatapausten määrä kasvoi huomattavasti vuosituhaten vaihteessa vuosina 1998 ja 2006 julkaistujen naisuhritutkimusten mukaan. Vuosina 1997–2005 perheväkivaltatapausten määrä kasvoi 47 %, parisuhdeväkivalta 38 %. Perheväkivallasta naisiin kohdistui 79 %, parisuhdeväkivallasta 90 %. Väkivallan lisääntymisen vaihtoehtona tämän epäiltiin voivan johtuvan sekä poliisin tehostetusta perheväkivaltatyöstä että siitä, että perheväkivallasta ilmoitetaan poliisille aikaisempaa herkemmin.²⁴⁷

Kyselyinä toteutetut uhritutkimukset antavat kuitenkin totuudenmukaisemman kuvan väkivaltaluvuista. Arviolta alle kymmenys vakavista naisten kohtaamista parisuhdeväkivaltatapauksista ilmoitettiin poliisille 1990-luvulla.²⁴⁸ Uudemman tutkimuksen mukaan valtaosa väkivallan uhreista jättää edelleen kääntymättä viranomaisten puoleen, sillä vain 12 % parisuhdeväkivaltaa kohdanneista naisista kääntyi poliisin puoleen.²⁴⁹ Muihin aputoihin, kuten terveydenhoitoon ja kriisitukeen taas tukeutui entistä enemmän naisia, sillä kaiken kaikkiaan julkisen tuen piiriin hakeutui vuonna 1997 vain 26 % parisuhdeväkivallan uhreista, vuonna 2005 jo 31 %.²⁵⁰ Valtaosa jää siis edelleen viranomaisilta ja apukoneistolta piiloon.

Sukupuolistunut väkivalta on nykykäsityksen mukaan ihmisoikeusloukkaus ja syrjintää. Väkivalta pohjautuu patriarkaaliseen, heteronormatiiviseen yhteiskuntajärjestykseen jonka mukaan miehillä ja naisilla on kummallakin luonnolliset roolinsa.²⁵¹ Tämä roolijako, sen mukaiset odotukset yksilön käytökselle sekä väkivallan sallivat asenteet ovat

²⁴⁵ Tilastokeskus 17.1.2019, viitattu 2.5.2019

²⁴⁶ Tilastokeskus 17.4.2019, viitattu 2.5.2019

²⁴⁷ Heiskanen 2006 s. 14

²⁴⁸ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 31

²⁴⁹ Piispa 2006, s. 112 ja s. 117

²⁵⁰ Piispa 2006, s. 113

²⁵¹ Lidman 2015, s. 18-19

muodostaneet järjestelmän, joka edelleen kohtelee sukupuolia eriarvoisesti, sillä järjestelmä ei tunnista eikä palvele naisia heidän tyypillisesti kohtaamansa väkivallan uhreina.²⁵²

Työssä naisten kohtaama väkivalta on lisääntynyt. Väkivaltaa tapahtuu etenkin naisvaltaisilla aloilla kuten hoiva-alalla ja palveluammateissa.²⁵³ Näitä aloja, kuten sairaanhoitoa ja kasvatustyötä, ei ole perinteisesti mielletty korkean väkivaltariskin työksi. Miesvaltaisilla aloilla, kuten poliisin työssä, väkivaltaan on osattu varautua ja ryhtyä ennalta tarvittaviin väkivallan ehkäisytoimenpiteisiin.

Häirinnän ja seksuaalisen väkivallan yleisyyttä korostanut #metoo -ilmiö sai viime vuonna Suomessa vauhtia kun Seksuaalinen itsemääräämisoikeus ry organisoii kampanjan Suostumus2018, jonka tarkoitus oli uudistaa seksuaalirikoslainsäädäntöä siten, että raiskauksen tunnusmerkistö muutetaan vastaamaan Istanbulin sopimuksen korostamaa suostumusperustetta nykyisen väkivallan tai sen uhan sijasta.²⁵⁴ Yhdistys perusti samannimisen kansalaisaloitteen, joka keräsi 5.12.2018 mennessä yli vaadittavat 50000 allekirjoitusta.²⁵⁵ Myös Lakimiesliitto esitti mielipiteenään, että seksuaalirikoksia koskeva lainsäädäntö kaipaa kokonaisuudistusta. Oikeusministeriö järjesti kesällä 2018 asiantuntijafoorumin jonka pohjalta laadittiin arviomuistio uudistamisen tarpeista.²⁵⁶ Tätä työtä kirjoittaessa oikeusministeriössä on aloitettu hanke rikoslain seksuaalirikoksia koskevan 20 luvun kokonaisuudistukseksi. Yhtenä valmistelun tarkoituksena on vahvistaa suostumuksen asemaa raiskauksen tunnusmerkistössä. Uudistusta varten asetetun työryhmän toimikausi päättyy toukokuussa 2020.²⁵⁷ Uusimpaan hallitusohjelmaan kuuluu muitakin tavoitteita väkivallan vähentämiseksi. Ohjelman mukaan on tarkoitus mm. laatia uusi naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma ja huolehtia Istanbulin sopimuksen toimeenpanosta sekä lisätä rikoslain 6:5 § mukaisiin rangaistuksen koventamisperusteisiin rikoksen tekeminen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta.²⁵⁸

²⁵² Lidman 2015, s. 23 sekä Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 147

²⁵³ Työryhmämietintö 2009:11, s. 23

²⁵⁴ <http://suostumus2018.fi>, viitattu 8.5.2019

²⁵⁵ <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/3209>, viitattu 8.5.2019

²⁵⁶ *Seksuaalirikoslainsäädäntö ei vastaa nykyaasteisiin*, LakimiesUutiset 7/2018

²⁵⁷ Oikeusministeriön hanke OM007:00/2019

²⁵⁸ Antti Rinteen hallitusohjelma 6.6.2019 s. 88

4 HAVAINTOJA LAKIHANKKEISTA

4.1 Rikoslain 21 luvun vakaan tahdon pykälä ja perheen sisäinen lähestymiskielto

4.1.1 Taustaa: Eroon uhrin tahdon korostamisesta

Sen jälkeen, kun lainsäätäjä ei nähnyt eroa julkisessa ja yksityisessä tilassa tapahtuneen pahoinpitelyn välillä, oli ainoastaan lievä pahoinpitely edelleen asianomistajarikos. Uhrille jätettiin kuitenkin lakiin mahdollisuus perusmuotoisen pahoinpitelyn kohdalla pyytää ”vakaasta tahdostaan”, ettei syyttäjä aja syytettä.²⁵⁹ Uhrin yksityiselämälle haluttiin antaa jonkinlaista suojaa, mutta toisaalta väkivaltainen kumppani saattoi edelleen puolisoaan uhkaamalla estää asian käsittelyn.

Syytepakkoperiaatteen mukaisesti syyttäjän on ROL 1:6 § nojalla nostettava syyte, mikäli epäillyn syyllisyyden tueksi on todennäköisiä syitä. Syyttäjän syyttämismääräys on absoluuttinen, mutta siitä on säädetty useita poikkeuksia.²⁶⁰ Rikoslain 21 luvun erityinen vakaan tahdon pykälä korosti asianomistajan tahdon merkitystä pahoinpitelyjen rikosoikeudellisessa käsittelyssä. Lainkohtaa esittäneen lakivaliokunnan ajatuksena arveltiin olleen pykälän soveltaminen perheväkivaltatapauksissa ja sen tarkoituksena saattoi olla perheen koossa pitäminen ja ko. väkivallan erityispiirteiden huomioon ottaminen.²⁶¹ Pykälä suojasi siis perhettä julkisen vallan puuttumiselta juuri sellaisissa tapauksissa, joihin 90-luvun lakimuutoksella oli tarkoitus puuttua.

Pykälää sovellettiin ennakoitua useammin ja vain murto-osa pahoinpitelyistä johti pykälän ansiosta syytteeseen. Tähän vaikutti myös, että osa pahoinpitelyistä määriteltiin viranomaisen toimesta lieväksi perusmuotoisen pahoinpitelyn sijaan.²⁶² Väkivaltarikosten syyteharkinta oli ollut keskustelun aiheena jo aiemmin. Syyttäjien arveltiin muun muassa turhan usein tekevän syyttämättä jättämispäätöksiä sellaisissa pahoinpitelyjutuissa, jotka olisi pitänyt saattaa tuomioistuimeen käsiteltäväksi.²⁶³

²⁵⁹ 2004 kumottu RL 21:17 §: ”Toimenpiteistä luopuminen

Jos pahoinpitelyssä rikoksen asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytettä nostettaisi, virallisella syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista.”

²⁶⁰ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 271

²⁶¹ HE 144/2003 vp, s. 14

²⁶² Kotanen 2013, s. 140

²⁶³ Jonkka 2003, s. 467

Valtakunnansyyttäjä antoi vuonna 2000 syyttäjille yleisen ohjeen koskien seuraamusluonteista syyttämättäjättämistä pahoinpitelytapauksissa.²⁶⁴ Syyttämättäjättämispäätös tehtiin useimmiten juuri pahoinpitelyrikoksissa, ja näistä suurin osa asianomistajan pyynnöstä tai osapuolten välillä saavutetun sovinnon perusteella. Valtakunnansyyttäjä muistutti ohjeessaan, että uudistetun pahoinpitelysäännösten tarkoitus oli purkaa yleisen ja yksityisen tilan sääntelyjen eriarvoisuus, jonka mukaan perheessä tapahtuvat pahoinpitelyt olivat olleet pääosin asianomistajarikoksia. Valtakunnansyyttäjä totesi pykälää sovelletun aiottua laajemmin ja asianomistajan tahto oli saanut syyteharkinnassa liian suuren painoarvon.²⁶⁵ Ohjeistuksen jälkeen RL 21:17 § nojalla tehdyt syyttämättäjättämispäätökset vähenivät jonkin verran, mutta asianomistajan pyynnöllä oli edelleen huomattava painoarvo syyteharkinnassa.²⁶⁶ Vuonna 2002 seuraamusluontoisia syyttämättäjättämispäätöksiä tarkastelleessa tutkimuksessa todettiin, että syyte jätettiin nostamatta melko vakavaakin väkivaltaa sisältäneissä tapauksissa. Selvityksessä todettiin myös syyttäjien edelleen antaneen huomattavan usein painoarvoa asianosaisten väliselle sovinnolle tai asianomistajan pyynnölle. Tämän pohjalta tuli ajankohtaiseksi pohtia, oliko käytäntö rikosoikeudellisen järjestelmän toimivuuden kannalta asianmukaista.²⁶⁷

Ohjeistuksen jälkeen Espoossa suoritettiin kokeilu, jossa syyte pahoinpitelystä nostettiin asianomistajan pyynnöstä huolimatta. Tekijät ohjattiin lisäksi Lyömätön Linja-tukipalvelun piiriin. Tapauksia ei myöskään ohjattu sovitteluun oikeuskäsittelyä täydentävänä tai rikosoikeudenkäynnille vaihtoehtoisena menettelyinä.²⁶⁸ Kokeilussa havaittiin, että vastoin asianomistajan tahtoa käsitellyt asiat johtivat miltei poikkeuksetta tuomioon mutta vaikka asianosaiset olivat tyytyneet syyttäjän ratkaisuun, oli osa kuitenkin pahoillaan siitä, että syyte nostettiin hänen tahdostaan huolimatta. Muualta saadut kokemukset taas kertoivat siitä, että asianosaiset olivat olleet kiitollisia siitä, että asiaa ajettiin heidän tahdostaan huolimatta.²⁶⁹ Vakaan tahdon pykälä kuvasti tavallaan edelleen parisuhdeväkivallan yksityistä luonnetta lainsäätäjän silmissä. Tosiasiallisesti julkinen valta pystyi

²⁶⁴ HE 144/2003 vp, s. 7

²⁶⁵ Kotanen 2013, s. 141

²⁶⁶ HE 144/2003 vp, s. 14

²⁶⁷ Jonkka 2003, s. 479

²⁶⁸ Kotanen 2013, s. 141-142

²⁶⁹ HE 144/2003 vp, s. 7-8

puuttumaan näihin rikoksiin vasta, kun asianomistajan tahdolle ei annettu pykälän kuvastamaa painoarvoa. Kuten edellä on todettu, on syyttämättäjättämispäätös edelleen mahdollista tehdä ROL 1:8 § nojalla.

4.1.2 Taustaa: perheen sisäisen lähestymiskiellon tarpeellisuus

Laki lähestymiskiellosta tuli voimaan 1.1.1999. Lain mukaisen lähestymiskiellon voi saada henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen tai tällaisen rikoksen uhan tai muun vakavan häirinnän torjumiseksi (1 §) mikäli voidaan perustellusti olettaa, että kieltoon määrättävä henkilö tulisi tekemään uhatun henkilön henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen tai muulla tavoin vakavasti häiritsemään tätä (2 §). Kieltoon määrätty ei saa tavata tai ottaa yhteyttä suojattuun eikä seurata tai tarkkailla tätä. Laajennettu lähestymiskielto kattaa lisäksi oleskelun kiellolla suojatun asuinpaikan, työpaikan ja niihin rinnastettavan oleskelupaikan läheisyydessä (3 §). Kielto voidaan määrätä enintään vuoden mittaisena (7 §) käräjäoikeuden päätöksellä. (4 §). Lähestymiskielto voidaan määrätä myös väliaikaisena (11 §) poliisin toimesta. Lähestymiskiellon rikkomisesta säädetään rikoslaisissa (RL 16:9a §). Lakialoite asiasta tehtiin jo 1995. Aloite oli ensimmäisiä konkreettisia parisuhde- ja perheväkivaltaan puuttuvia toimenpiteitä.²⁷⁰ Lain esitöissä todettiin, että väkivallan uhrilla ei nykytilassa ollut mahdollisuutta suojautua väkivallantekijää vastaan muutoin kuin kutsumalla poliisi poistamaan kotirauhaa häirinnyt tekijä asunnosta.²⁷¹ Parisuhdeväkivallan uhrin suojan tarve ymmärrettiin esityksessä etenkin tapauksissa, joissa nainen pelkää nykyisen tai entisen puolisonsa käyttäytyvän väkivaltaisesti. Vaikka lainsäädäntöhankkeen tavoitteena oli nimenomaan perheväkivaltaan puuttuminen²⁷², ei lähestymiskieltoa kuitenkaan käytännön syistä katsottu olevan mahdollinen tapauksissa, joissa osapuolet asuvat samassa taloudessa. Parisuhdeväkivallan uhrin tuli ensin itse saattaa yhteiselo väkivallantekijän kanssa päätökseen.²⁷³ Vasta osapuolten muutettua fyysisesti erilleen oli lähestymiskielto mahdollinen, sillä kielon kohteen oikeuksia ja kotirauhaa oli myös kunnioitettava. Uudistuksen yhteydessä,

²⁷⁰ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 241

²⁷¹ HE 41/1998 vp, s. 4-5

²⁷² Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 241

²⁷³ HE 41/1998 vp, s. 10

vain jokunen vuosi myöhemmin, kuitenkin todettiin olevan ongelmallista, että väkivallantekijä voitiin poistaa kodista poliisin toimesta vain väliaikaisesti, kun taas uhrin on väkivallasta eroon päästäkseen lähdettävä lopullisesti yhteisestä kodista.²⁷⁴

Lähestymiskielto on erityismenettely tilanteessa, jossa rikosprosessi ei yksin estä tehokkaasti lähisuhdeväkivaltaa ja sen tarkoitus on tarjota väkivallan uhrille lisäsuojaa. Menettelynä se sijoittuu siviili- ja rikosprosessin välimaastoon ja vaikka se rinnastetaan rikosprosessuaaliseen turvaamistoimeen, se on rikosprosessista erillinen. Tämä voi käytännössä johtaa siihen, että se jää ainoaksi uhrin suojelun ja oikeusturvan toimenpiteeksi. Tällöin menettely tarkoituksensa vastaisesti saattaa heikentää uhrin asemaa.²⁷⁵ Lähestymiskieltojen ja niiden rikkomisrikosten lukumäärä ylitti välittömästi lainsäätäjän arvion. Sen sijaan arvio siitä, että lähestymiskieltoja haettaisiin tyypillisesti tilanteessa, jossa parisuhde on juuri päättynyt, piti paikkansa.²⁷⁶ Lain uudistusprosessi perheen sisäisen lähestymiskiellon mahdollistamiseksi alkoi jo vuonna 2000 ja valmistelu jatkui vuoteen 2003. Oikeusministeriön asettaman työryhmän tarkoitus oli selvittää perheen sisäiseen kieltoon liittyvän hädän sääntelyn vaihtoehtoja.²⁷⁷ Eurooppalaiset lähestymiskieltoilait olivat feministisen liikkeen ja yleisen valtion vastuuta korostavan ihmisoikeuskeskustelun tulosta. Lisäksi naisiin kohdistuvan väkivallan tai perheväkivallan ehkäisyn tavoite sisältyi myös ajan hallitusohjelmiin.²⁷⁸ Uudistuksen tarkoitus olikin parantaa väkivallasta kärsivien naisten, lasten ja iäkkäiden ihmisten asemaa.²⁷⁹ Perheen sisäistä kieltoa ei määrätä kevyin perustein, vaan lähestymiskielto samassa asunnossa asuvalle voidaan määrätä vain *henkeen, terveyteen tai vapauteen* kohdistuvan rikoksen tai tällaisen rikoksen uhan torjumiseksi, ei siis rauhaan kohdistuvan tai muun vakavan häirinnän vuoksi, kuten muissa tapauksissa (uudistettu 1.2 §, 711/2004). Uhan on myös oltava todennäköinen ja kieltoon määräämisen on oltava kohtuullista uhan vakavuuteen ja olosuhteisiin nähden (2.2 §). Kieltoon määrätyn on poistuttava yhteisestä asunnosta (3.2 §). Kiellon pituuden maksimiaika on lyhyt, kolme kuukautta (7 §) mutta on tämän jälkeen uusittavissa, kuten tavallinenkin lähestymiskielto. Väliaikaisesta perheen sisäisestä lähestymiskiellosta virkamies voi tilanteen vaatiessa päättää viran puolesta (11.2 §).

²⁷⁴ HE 144/2003 vp, s. 13

²⁷⁵ Niemi 2010, s. 1258-1260

²⁷⁶ Tikka 2001, s. 257

²⁷⁷ Jokinen ym. 2008, s. 47-50

²⁷⁸ Jokinen ym. 2008, s. 48 ja 52

²⁷⁹ HE 144/2003 vp, s. 27

4.1.3 Havainnot hallituksen esityksestä

Lain tavoitteet ja ongelman määrittely

Säännösmuutosten julkilausuttu tavoite oli perheväkivallan torjunta sekä hallitusohjelman mukaisesti perheväkivaltaan puuttumisen keinojen tehostaminen. Perheen sisäisen lähestymiskiellon tarkoitus olisi antaa suojaa tulevilta väkivallanteoilta, vakaan tahdon pykälästä luopuminen taas edesauttaisi rikoksenteijöiden saattamista teoistaan vastuuseen. Toimenpiteistä luopumispykälän kumoaminen oli nimenomaisesti mainittu Matti Vanhasen hallitusohjelmassa.²⁸⁰ Nämä tavoitteet vastaavat 1990-luvulta alkanutta julistusta valtion pyrkimyksestä suojella kodissa väkivaltaa kokeneita ja saattaa tekijät vastuuseen entistä tehokkaammin. Samassa yhteydessä esityksessä lausutaan muutosten ilmaisevan yhteiskunnan kielteistä suhtautumista perheväkivaltaan ja että sitä pidetään vakavana ongelmana, johon on puututtava.

Naisiin kohdistuva väkivallan käsite väkivallan sukupuolittunutta luonnetta korostavana tapana tarkastella perheessä ja parisuhteessa esiintyvää väkivaltaa oli vuonna 2003 jo saanut ylivallan osapuolten vuorovaikutusta korostavasta perheväkivallan käsitteestä. Perheväkivalta on kuitenkin hallintokielessä vakiintunut termi, joka ei enää tässä vaiheessa sisältänyt entisajan kaltaista arvolatausta ja viittausta vuorovaikutuksen häiriöön.²⁸¹ Naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyys todetaan perhe- ja parisuhdeväkivaltaa koskevien tilastojen yhteydessä ja nykytilan arviointi alkaa toteamuksella, että perheväkivalta on paitsi Suomessa vakava ongelma, myös yleensä juuri naisiin kohdistuvaa väkivaltaa.²⁸² Esityksen oli myös tarkoitus parantaa naisten ja perheväkivaltaa kokevien lasten asemaa.²⁸³ Perheväkivallan käsitteen voidaan tämän perusteella ymmärtää tässä vaiheessa sisältävän oletuksen siitä, että ongelmaan puuttuminen on ainakin osittain, ehkä jopa enimmiltä osin, naisiin kohdistuvaan väkivaltaan puuttumista. Väkivallan sukupuolistuneisuus oli selkeästi sisäistetty.

Lähestymiskiellon tyyppitilanteeksi nostetaan esiin päättynyt parisuhde ja siihen liittyvät epäasialliset yhteydenotot ja häirintä. Suojan tarve liittyy tosin myös iäkkäiden ihmisten

²⁸⁰ HE 144/2003 vp, s. 1

²⁸¹ Jokinen ym. 2008, s. 18-19

²⁸² HE 144/2013 vp, s. 13

²⁸³ HE 144/2003 vp, s. 15

ja näiltä potentiaalisesti rahaa kiristävien lasten välisiin suhteisiin.²⁸⁴ Nimityksestä perheen sisäinen lähestymiskielto hallituksen esityksessä todetaan, ettei valinta kovin onnistuneesti kuvannut kiellon sisältöä, sillä lainkohdan soveltamisalaa ei ollut tarkoitus rajata perheen käsitteeseen. Samalla kuitenkin todetaan, että kielto tulisi yleisimmin sovellettavaksi tilanteessa, jossa kiellolla suojattu ja kohde kuuluvat samaan perheeseen.²⁸⁵ Myös lakivaliokunta totesi lausunnossaan, että vaikka nimitys sinänsä oli sovellusalan huomioon ottaen epäonnistunut, oli kiellon tyyppitapaus juuri perhejäsenten välinen tilanne ja nimitys oli kielellisesti iskevä.²⁸⁶ Nykylainsäädäntö todetaan kuitenkin puutteelliseksi tilanteessa, jossa väkivaltatilanne ei rauhoitu ellei saman katon alla asuvia osapuolia saada erotettua muutenkin kuin hetkellisesti poliisin avustuksella. Väkivallan uhri saattaa pelätä tilanteen eskaloituvan, mikäli hän pyrkii lähtemään tai saattaa kokea, ettei pärjää yksin jolloin uhri päättää jäädä tilanteeseen tekijän kanssa. Tilannetta, jossa uhrin oli lähdettävä yhteisestä kodista, pidettiin joka tapauksessa epäoikeudenmukaisena.²⁸⁷ Perheväkivaltalta on myös usein ajallisesti pitkäkestoinen ongelma, jolloin uhrin saattoi olla vaikea itse löytää tilanteeseen ratkaisu.²⁸⁸ Ongelman määrittely kuvastaa realistista käsitystä naisiin kohdistuvasta väkivallasta, joka tilastollisesti on vakavimmillaan parisuhteen päättyessä ja myös alistaa uhria siten, että tämän toimintakyky heikkenee eikä avun hakeminen omin voimin ole mahdollista. Myös uudistetun kiellon nimitys vastaa käsitystä, jonka mukaan avun ja suojan tarve on kriittinen juuri perheen sisäisissä väkivaltatapauksissa.

Toimenpiteistä luopumisen mahdollisuuden todettiin muodostuneen liian tehokkaaksi asianomistajan vakaan tahdon luotettavan arvioinnin mahdottomuuden vuoksi. Asianomistajan tahdolle oli annettu tarkoitettua enemmän painoarvoa syyteharkinnassa ja pelkona oli, että uhrin pyrkivät pelosta ja painostuksen alla vaikuttamaan siihen, ettei syytettä nosteta. Pykälää verrataan myös oikeudenkäymiskaaren mukaiseen mahdollisuuteen ottaa asianomistajan tahto huomioon syyteharkinnassa ja esityksessä todetaan ettei pahoinpitely poikkea muista rikoksista siten, että asianomistajan tahdolle tulisi antaa syyteharkinnassa normaalia suurempi painoarvo.²⁸⁹ Mikäli vakaan tahdon pykälän tarkoitus oli

²⁸⁴ HE 144/2003 vp, s. 5 ja 14

²⁸⁵ HE 144/2003 vp, s. 17

²⁸⁶ LaVM 2/2004 vp, s. 5

²⁸⁷ HE 144/2003 vp, s. 13

²⁸⁸ HE 144/2003 vp, s. 15

²⁸⁹ HE 144/2003 vp, s. 7

suojata parisuhdetta tai perheyksikköä julkisen vallan puuttumiselta tyypillisissä väkivaltatapauksissa, oli asetelma nyt käänntynyt päälle: päinvastoin perheväkivaltaan liittyy erityispiirteitä, jotka edellyttävät asianomistajan tukemista ja uhrin ja tekijän välinen suhde oli seikka, joka ennemminkin puolsi syytteen nostamista asianomistajan tahdosta huolimatta. Samassa yhteydessä nostettiin esiin rikoslain 20 luvun vastaava lainkohta, mutta koska tämän säätämisen syyt perustuivat hyvin erilaisiin seikkoihin kuin nyt käsiteltävän säädöksen ja lisäksi sen soveltaminen oli verrattain harvinaista, ei tätä lainkohtaa esitetty samalla kumottavaksi.

Esityksen vaikutukset ja viranomaisten vastuu

Lähestymiskiellon ulottaminen perhesuhteisiin merkitsisi paitsi, että yhteiskunta näin osoittaisi paheksuvansa tällaisia tekoja, myös, että kiello mahdollistaisi tulevien väkivallanteiden estämisen. Kiellon mahdollisuus saattaisi herättää väkivallantekijän ymmärtämään, että hänen toimintansa ei ole hyväksyttävää. Samoin kiellon ja kodista poistamisen riski toimisi pelotteena. Edelleen kiellon olisi tarkoitus edistää rikosvastuun toteutumista siten, että kiellon turvaamana uhrin olisi helpompi saattaa tapahtunut viranomaisten tietoon ja osallistua esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin vailla pelkoa kotona tapahtuvasta väkivallasta.²⁹⁰ Myös rikoslain muutoksen merkitykseksi esityksessä nousee juuri perheväkivallan uhrin aseman parantaminen ja rikosvastuun toteutuminen. Muutos estäisi uhrin painostuksen tekijän toimesta ja muutoksella vaikutettaisiin juuri perheväkivaltaan syyllistyneiden saattamiseen rikosvastuuseen. Samoin muutoksella ilmaistaisiin, että tällaisia tekoja todella pidetään rangaistavina eikä asianosaisten suhteella tai asianomistajan tahdolla ole merkitystä moitittavuuden kannalta.²⁹¹ Muutosten tarkoitus oli siis yhtäältä pyrkiä estämään ennalta tulevat teot ja korostaa väkivallan moitittavuutta, myös varmistaa uhrin oikeusturvan toteutuminen ja tekojen saattaminen rikosoikeusjärjestelmän käsiteltäväksi entistä tehokkaammin.

Viranomaisten ymmärrys ja koulutus sekä yhteistyön tärkeys korostuu myös perheväkivallan tehokkaan ehkäisyn edellytyksenä. Tämä on etenkin perheen sisäisen lähestymiskiellon toimivuuden edellytys. Poliisin on ensimmäisenä väkivaltaa havaitsevana viranomaisena tunnistettava perheväkivallan erityispiirteet ja ymmärrettävä suojan tarve. Kiel-

²⁹⁰ HE 144/2003 vp, s. 16

²⁹¹ HE 144/2003 vp, s. 16

lon toteutumisen edellytyksenä on myös kiellon rikkomisen tehokas valvonta, samoin poliisin ja käräjäoikeuksien työnjaon tuli olla selkeä. Uhreille on myös tarjottava rikoksen käsittelyn eri vaiheissa tietoa saatavilla olevasta tuesta ja avusta ja tämä apu on koordinoitava alueittain.²⁹² Uusissa säännöksissä olikin tarkoitus korostaa poliisin roolia väliaikaisen lähestymiskiellon määrääjänä, jolloin kieltoa ei tarvitsisi hakea tuomioistuimelta. Jo 1998 lain tarkoitus oli, että väliaikaisen kiellon määräisi poliisi. Käytännössä hakemukset oltiin kuitenkin osoitettu tuomioistuimelle. Tälle epäiltiin syyksi, että poliisiviranomainen oli tulkinnut väliaikaisen lähestymiskiellon olevan mahdollinen vain kiireellisissä tapauksissa. Lähtökohta oli, että poliisin tuli selvittää kiellon edellytykset itse eikä siirtää asiaa käräjäoikeuden ratkaistavaksi.²⁹³ Kiireellisyusedellytys koski vain osapuolten kuulemisedellytyksiä; päätöksen sai tehdä kieltoon määrättävää kuulematta, mikäli häntä ei tavoitettu tai asia oli ratkaistava nopeasti. Poliisin tehtävien ja toimivallan korostaminen oli tärkeää juuri perheen sisäisissä tilanteissa ja uuden sääntelyn tarkoitus oli, että perheen sisäinen lähestymiskielto määrättäisiin ensin väliaikaisena poliisin toimesta tarvittaessa viranomaisen omasta aloitteesta. Kielto voitaisiin määrätä virkamiehen toimesta ilman kiellolla suojattavan tai muun viranomaisen pyyntöä tilanteen sitä selkeästi vaatiessa, vaikka kiellolla suojattava ei itse pystyisi tai uskaltaisi sitä tehdä.²⁹⁴ Myös väliaikainen kielto tuli tallettaa poliisin henkilörekisteriin, mitä aikaisempi laki ei sallinut. Esityksen mukaan kielto voitiin määrätä viran puolesta, mikäli suoja tarve oli ilmeinen (ehdotettu 11.2 §). Lakivaliokunta edellytti kuitenkin perustuslakivaliokunnan jo huomautettua sanamuodon väljyydestä, että kohtaan lisättäisiin vaatimus suojan kohteen kykenemättömyydestä itse pyytää kiellon määräämistä.²⁹⁵ Tämä ilmeni myös hallituksen esityksen perusteluista. Näin poliisin vastuu jatkuvan väkivallan uhrin suojelusta korostui ja muutoksilla pyrittiin tarjoamaan suoja myös tilanteessa, jossa uhri ei itse kykene tai uskalla toimia.

²⁹² HE 144/2003 vp, s. 16-17

²⁹³ HE 144/2003 vp, s. 19. Lähtökohtaisesti kiellosta määrää tuomioistuin (4 §). Alkuperäisen lain mukaan väliaikaisesta lähestymiskiellosta voi päättää myös pidättämiseen oikeutettu virkamies (11 §). Uudistuksen myötä sanamuotoa muutettiin niin, että päätöksen väliaikaisesta kiellosta tekee em. virkamies, mutta päätöksen voi tehdä myös tuomioistuin.

²⁹⁴ HE 144/2003 vp, s. 20. Uusi 11.2 §: Pidättämiseen oikeutettu virkamies voi määrätä väliaikaisen lähestymiskiellon viran puolesta, jos kiellolla suojattavan henkilön suojan tarpeen ilmeisyys edellyttää kiellon välitöntä antamista ja jos asiassa ilmenneistä seikoista on pääteltävissä, että kiellolla suojattava henkilö ei kieltoon määrättävää henkilöä kohtaan tuntemansa pelon vuoksi tai muusta syystä kykene itse kieltoa hakemaan.

²⁹⁵ LaVM 2/2004 vp, s. 6

Esityksessä korostetaan, että perheen sisäinen lähestymiskielto ei ole rikosoikeudellinen toimenpide, vaan rinnastuu lähinnä siviilioikeudelliseen kielto- tai häätöpäätökseen,²⁹⁶ vaikka alkuperäisen lain hallituksen esityksessä tavallinen lähestymiskielto nähtiin läheisesti rikosprosessia vastaavana pakkokeinona. Kiellon toteutumisen valvominen on kuitenkin poliisin tehtävä ja kiellon rikkominen on rikoslain mukaan rikos viranomaista vastaan (16 luku). Perheen sisäisen lähestymiskiellon päinvastainen luokittelu tavalliseen lähestymiskieltoon verrattuna voi ilmentää erityismenettelyn retorista eriyttämistä rikosprosessista, mikä on ongelmallista etenkin kieltoon määrätyn oikeusturvan kannalta, ja vaikka kyse on lähinnä painotuserosta, jää perheen sisäisen lähestymiskiellon oikeudellinen luonne epäselväksi.²⁹⁷ Uhrien oikeusturvan ja rikosvastuun toteutumisen kannalta on myös ongelmallista, mikäli lähestymiskielto muodostuu rikosprosessille vaihtoehtoiseksi tavaksi käsitellä väkivaltaa. Tuolloin jää myös varjoon kysymys, joka ei lainsäätämisprosessissa juuri ollut esillä, eli miksi rikosprosessi ja poliisin väkivaltaan puuttuminen eivät itsessään tällä hetkellä riitä estämään väkivaltaa.²⁹⁸ Tästä syystä on ongelmallista, mikäli ilmauksen takana on ajatus, ettei perheen sisäisessä lähestymiskiellossa ole prosessuaalisesti kyse yhtä tärkeästä ja tarkasti säännellystä asiasta. Samoin lausuma voi antaa käsityksen, että perheen sisäistä lähestymiskielloa verrataan muuhun asumisjärjestelyjä koskevaan sääntelyyn, kuten avioliittolain yhteiselämän lopettamista koskeviin säännöksiin. Tämä voidaan ymmärtää niin, että perheen sisäisen lähestymiskiellon merkityksen ydin onkin kiellon sisältämä häätöpäätös kieltoon määrätylle eikä uhrin suojelun tarkoitus.

Esitys sai kritiikkiä siitä, ettei se ottanut huomioon muita väkivaltaan liittyviä ilmiöitä kuten päihde- ja mielenterveysongelmia eikä esittänyt ehdotuksia uhrille tai tekijälle tarjottavien tukitoimien laadusta tai toteuttajista.²⁹⁹ Esityksessä viitataan ainoastaan tuolloin valmisteilla olleeseen kansalliseen väkivallan ehkäisyn ohjelmaan, joka tulisi ottamaan kantaa ja antamaan suosituksia tekijöiden auttamisen ja uhreille tarjottavan tuen toimenpiteistä ja vastuutahoista myös naisiin kohdistuvan väkivallan osalta.³⁰⁰ Yhtäältä tukitoimien ja viranomaisten välisen yhteistyön tärkeys on esityksessä tiedostettu, mutta tässä

²⁹⁶ HE 144/2003 vp, s. 23

²⁹⁷ Jokinen ym. 2008, s. 71-72

²⁹⁸ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 259

²⁹⁹ Jokinen ym. 20018, s. 72-82

³⁰⁰ HE 144/2003 vp, s. 25

vaiheessa lainsäädännössä jätettiin avoimeksi ja tulkinnanvaraiseksi, mikä eri tahojen velvollisuus tällaisten toimien toteuttamiseksi on.

Kysymykseen siitä, minkälainen väkivalta on rangaistavaa, ei pystytä tämän hallituksen esityksen perusteella määrittämään. Sen sijaan minkälainen väkivalta tai väkivallan uhka ansaitsee suojelua, aukeaa perheen sisäisen lähestymiskiellon edellytyksiä ja prosessin viranomaisaloitteisuutta koskevia esityksen osioita tarkastelemalla. Vaikka yksi esityksen tavoitteista olikin perheväkivallan uhrin aseman parantaminen, puhutaan esityksessä paikoin kiellolla suojatusta ja kieltoon määrätystä uhrin ja tekijän sijaan. Lähestymiskiello ei ole rangaistus vaan keino ehkäistä väkivaltaa ja vakavia häiriöitä. Lähestymiskiello ei ole vaihtoehtoinen seuraamus vaan epäilystä rikoksesta on suoritettava esitutkinta.³⁰¹ Yksi tärkeä lähestymiskiellon merkitys väkivallan ehkäisymuotona on, että se tarjoaa suojaa väkivallanteoilta myös tapauksissa, joissa rikosta ei vielä ole tapahtunut, sillä kieltoon määräämisen edellytyksenä ei ole, että kieltoon määrättävä on tehnyt kiellolla suojattuun kohdistuvan rikoksen.³⁰² Perheen sisäisen lähestymiskiellon vaatimus henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen uhasta tulee esityksen mukaan ymmärtää laajasti. Nämä teot eivät rajoitu rikoslain samaan tapaan nimettyihin 21 ja 25 lukuun, vaan myös esimerkiksi seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rikkomisen kriminalisoidut teot lukeutuvat tarkoitettuihin tekoihin. Uhan olemassaolon arvioinnissa voidaan ottaa huomioon paitsi tekijän aiemmat rikokset ja uhkailu, myös tämän *muu käytös*, kuten sosiaalinen tai taloudellinen kontrollointi tai aggressiivinen käytös.³⁰³ Käytännössä vakavan väkivallan uhan jatkuvuuden toteennäyttäminen voi kuitenkin olla kovin hankalaa,³⁰⁴ etenkin jos kiellon edellytysten arviointi perustuu tällaiseen muun käytöksen arviointiin.

Esityksen perusteella lähisuhdeväkivalta on vakava ja uhrille vaikea asia, joka vaatii virkavallalta ongelman ymmärtämistä sekä valpasta havainnointia, jonka perusteella virkamies voi oma-aloitteisesti aloittaa prosessin väkivallan tai sen uhan välttämiseksi. Väliintuloa vaativa tilanne ei myöskään edellytä fyysistä (tai seksuaalista) väkivaltaa, vaan kieltoon määrättävän käytös voi myös muulla tavalla edellyttää suojan antamista muille per-

³⁰¹ HE 144/2003 vp, s. 17

³⁰² HE 144/2003 vp, s. 30

³⁰³ HE 144/2003 vp, s. 29

³⁰⁴ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 259

heenjäsenille. Vakaan tahdon pykälän osalta taas väkivallan rangaistavuus kiteytyy lainsäätäjän lausumassa siitä, mikä on valtion vastuu ja minkälainen väkivalta edellyttää julkisen vallan puuttumista väkivallan uhrin mielipiteestä riippumatta. Näiltä osin on helppo havaita ajatus siitä, että etenkin parisuhdeväkivalta on väkivaltaa, jonka ei tulisi enää jäädä rikosprosessissa käsittelemättä. Molempien ehdotusten perusteluissa korostuu lausuma, ettei osapuolten välinen suhde saa olla suojan tai rikosvastuun estävä tekijä, vaan päinvastoin juuri tämä suhde luo väkivallalle erityispiirteitä, joiden perusteella viranomaisen puuttuminen on erityisen tärkeää.

4.2 *Lähisuhdeväkivalta ja lievien pahoinpitelyjen syyteoikeus*

4.2.1 *Taustaa*

Vuodesta 2011 lähtien syyttäjä on saanut nostaa syytteen asianomistajan tahdosta riippumatta, jos teko kohdistuu *tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen* (RL 21:16.1 § 2-kohta).³⁰⁵ Vakaan tahdon pykälän kumoamisen tarkoitus oli, että perhe- ja parisuhdeväkivalta tulisi aiempaa tehokkaammin rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän tavoitettaviin. Käytännön ongelmia muodostui kuitenkin jo 1990-luvun muutosten jälkeen siitä, että poliisi ei kyennyt kotihälytysten yhteydessä arvioimaan tapahtuneen väkivallan vakavuutta tai käytti harkintavaltaansa liian laajasti, jonka seurauksena osa ns. perustekomuotoisia pahoinpitelyjä arvioitiin lieviksi pahoinpitelyiksi, joiden eteneminen jäi edelleen osapuolten tahdosta riippuvaiseksi.³⁰⁶ Vuonna 2008 poliisin kotihälytyksistä noin 15000–20000 koski lähisuhdeväkivaltaa. Poliisi kuitenkin kirjasi vuosittain vain 4000–5000 rikosilmoitusta lähisuhdeväkivallaksi, josta parisuhdeväkivaltaa oli yli puolet.³⁰⁷ Nyt käsiteltävän uudistuksen yhteydessä todettiin, että Vakaan tahdon pykälän kumoamisen tarkoitus oli, että perhe- ja parisuhdeväkivalta tulisi aiempaa tehokkaammin rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän tavoitettaviin. Käytännön ongelmia muodostui kuitenkin jo 1990-luvun

³⁰⁵ 16 § (13.5.2011/441) lainkohdan mukaan syyttäjä saa lisäksi nostaa syytteen lievistä pahoinpitelystä silloinkin, kun asianosainen ei ilmoita tekoa syytteeseen pantavaksi, kun rikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan henkilöön (1-kohta) ja henkilöön hänen työtehtäviensä vuoksi eikä rikoksentehtäjä kuulu työpaikan henkilöstöön (3-kohta).

³⁰⁶ Kotanen – Smolej 2014, s. 11

³⁰⁷ HE 78/2010 vp, s. 8

muutosten jälkeen siitä, että poliisi ei kyennyt kotihälytysten yhteydessä arvioimaan tapahtuneen väkivallan vakavuutta tai käytti harkintavaltaansa liian laajasti, jonka seurauksena osa ns. perustekomuotoisia pahoinpitelyjä arvioitiin lieviksi pahoinpitelyiksi, joiden eteneminen jäi edelleen osapuolten tahdosta riippuvaiseksi³⁰⁸

Lainmuutoksen valmistelu perustui kansalliseen väkivallan vähentämisen ohjelmaan vuodelta 2005, jonka tavoitteisiin kuului mahdollinen lainsäädännön korjaaminen siten, että naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan yleiset erityispiirteet, kuten toistuvuus ja alistavuus, tulisivat paremmin huomioiduksi. Työryhmän työn tuloksena oli ehdotus, jonka mukaan alle 18-vuotiaisiin sekä läheissuhteessa tapahtuvat lievät pahoinpitelyt säädettäisiin perustunnusmerkistön mukaisiksi pahoinpitelyiksi.³⁰⁹ Lausuntokierroksen jälkeen kuitenkin päädyttiin toisenlaiseen ratkaisumalliin. Hallituksen esityksen tavoite oli luoda pahoinpitelysäännöstö, joka huomioisi läheiseen kohdistuvan väkivallan erityispiirteet, kuten uhrin erityinen haavoittuvuus ja väkivallan jatkuvuus.³¹⁰

4.2.2 Havainnot hallituksen esityksestä

Tavoitteet ja ongelman määrittely

Tarvetta muutokselle perustellaan hallituksen esityksessä ensinnäkin toteamuksella, että lähisuhde- ja työpaikkaväkivalta on koettu *viime vuosina ongelmaksi*. Samalla kuitenkin huomautetaan, että tilastojen mukaan etenkin naisiin kohdistuva perheväkivalta on hie- man vähentynyt. Esityksessä korostetaan naisten huomattavasti suurempaa määrää uhreina poliisin tietoon tulleista perheväkivaltapauksissa ja toisaalta huomautetaan, että suurin osa lievistä läheisyydessä tapahtuvista pahoinpitelyistä tapahtuu piilossa,³¹¹ kuten myös työpaikalla tapahtuva väkivalta.³¹² Syyteoikeuden muutosta perustellaan kansallisen väkivallan vähentämisen ohjelman lisäksi mm. mainitsemalla lyhyesti YK:n TSS-komitean sekä CEDAW-komitean antamat huomautukset, joiden mukaan Suomen tuli harkita perheväkivaltaa koskevien säännösten lisäämistä lainsäädäntöön.³¹³ Seuraavaksi

³⁰⁸ HE 78/2010 vp, s. 11

³⁰⁹ Kotanen 2013, s. 168

³¹⁰ HE 78/2010 vp, s. 14

³¹¹ HE 78/2010 vp, s. 3

³¹² HE 78/2010 vp, s. 4

³¹³ HE 78/2010 vp, s. 4. Kansainvälinen paine kehittää kotimaista lainsäädäntöä mainitaan myös lyhyesti pohjoismaista oikeusvertailua koskevassa osiossa, s. 10

esityksessä kuitenkin huomautetaan, että yksin rikosoikeudellinen lainsäädäntö ei ole riittävä keino puuttua väkivaltaan, vaan ongelman ratkaisu edellyttää viranomaisten sekä uhrin lähipiirin aktiivisuutta ja varhaista reagointia asiaan.³¹⁴ Esityksessä korostetaan viranomaistyön ja väkivallan parissa toimivien ammattitaidon merkitystä jolloin lain tavoitteiden toteutuminen jää suurella määrällä poliisin vastuulle.

Myös sen todettiin olevan ongelma, että poliisin tietoon tulleistakin tapauksista osa jäi kirjaamatta ja tutkimatta jos uhri poliisin tultua paikalle ei halunnut esittää vaatimuksia tekijää kohtaan, sillä esitutkintalain mukaisesti tutkintaa ei suoriteta, mikäli asianomistaja ei esitä rangaistusvaatimusta asiassa, jossa syyte-oikeus oli varattu asianomistajalle. Ilman esitutkinnan suorittamista viranomaisen ei kuitenkaan ollut mahdollista arvioida, oliko kyseessä lievä pahoinpitely vai tätä vakavampi teko.³¹⁵ Lähisuhdeväkivallan luonteen ja piirteiden perusteella oli perusteltua, että tutkinta suoritettaisiin asianomistajan tahdosta ja toimintakyvystä huolimatta. Tämän todettiin lisäävän jonkin verran poliisin työmäärää, mutta muutoksen ei arveltu vaativan lisäresursseja.³¹⁶ Muutoksen tarkoitus oli tuoda lähisuhdeväkivalta mahdollisimman kattavasti rikosoikeusjärjestelmän ulottuviin, mutta poliisin toiminnan kehittämiseen ei esityksessä juuri kiinnitetä huomiota muutoin kun toteamalla lyhyesti esityksen edellyttävän poliisien koulutusta,³¹⁷ vaikka ongelman osittain arvellaan johtuvan siitä, että poliisit eivät ole kyenneet arvioimaan väkivallan vakavuutta oikein.

Suojelun kohde ja valtion intervention tarve

Jos osapuolten väliset valtasuhteet sekä painostuksen ja väkivallan jatkumisen uhka olivat pääosassa edellisessä hankkeessa, korostuu osapuolten välinen suhde edelleen tässä hallituksen esityksessä paitsi valta-aspektin, myös väkivallan erityisen moitittavuuden vuoksi. Esityksessä väkivaltaa lähisuhteessa verrataan luottamussuhteen tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttöön, kuten on säädetty rikoslain 20 luvun seksuaalista hyväksikäyttöä ja 25 luvun ihmiskauppaa koskevilla lainkohdissa.³¹⁸ Lievätkin väkivallanteot ovat

³¹⁴ HE 78/2010 vp, s. 4

³¹⁵ HE 78/2010 vp, s. 11 ja 19

³¹⁶ HE 78/2010 vp, s. 19

³¹⁷ HE 78/2010 vp, s. 21

³¹⁸ HE 78/2010 vp, s. 7

erityisen moitittavia tämän erityisen suhteen perusteella, sillä uhri on tuolloin poikkeuksellisen haavoittuva ja teot erittäin loukkaavia ja traumatisoivia. Lisäksi teot tapahtuvat usein omassa kodissa, jonka tulisi olla uhrille turvallinen paikka ja väkivalta saattaa perustua toisen osapuolen jatkuvaan kontrolliin ja alistamiseen.³¹⁹ Perustelujen pääfokus on osapuolten erityisen suhteen ja väkivallan moitittavuuden tarkastelun myötä väkivallan vaikutuksissa uhuriin, turvallisuuden tunteen järkkymiseen ja alentuneeseen toimintakykyyn. Sen sijaan väkivallan syyt jäävät sen suuremmatta huomiotta.

Erityisen suhteen ja väkivallan alistavuuden korostaminen kuvastaa käsitystä osapuolten välisestä vallan epäsuhdasta ja väkivallasta vallankäytön välineenä, joka vastaa feminististä käsitystä parisuhdeväkivallasta.³²⁰ Enemmän huomiota esityksessä kuitenkin saa väkivallan luonne, sen erityinen haavoittavuus ja loukkaavuus, jotka erityispiirteinä perustelevat erityishuomiota syyteoikeuden järjestelylle. Muiden kuin läheisten välinen lievä pahoinpitely ei esityksen mukaan edellytä nykytilaa muuttavia toimenpiteitä,³²¹ mutta läheiseen kohdistuva lieväkin väkivalta on verraten tuomittavampaa ja vastuu rikosvastuun toteutumisesta tällaisissa tapauksissa on syytä siirtää valtiolle – muutoksen tarkoitus oli, että lähisuhdeväkivaltaan *todella puututaan*³²².

Esityksessä verrataan naisuhritutkimuksen ja kansallisen uhritutkimuksen tuloksia, joista ensimmäisen mukaan kuluneen vuoden sisällä 6,3 % naisista oli kohdannut parisuhteessa fyysistä väkivaltaa ja jälkimmäisen mukainen tulos oli 0,5 % (miesten osalta luku oli 0,2 %). Näiden tutkimusten mukaan väkivalta oli viime vuosina vähentynyt ja naisten riski joutua väkivallan uhriksi oli huomattavasti pienempi kuin 1980-luvulla.³²³ Lisäksi poliisin rikostilastoihin viittaamalla todetaan, että valtaosa niin miesten kuin naistenkin kokemasta väkivallasta tapahtuu kodin ulkopuolella³²⁴ naisten kohdatessa väkivaltaa yleisimmin työpaikalla.³²⁵ Näiden tilastojen mukaan miehet ovat tekijöitä ja naiset uhreja valtaosassa lievistä perheen sisäisistä väkivaltatapauksista, kun taas törkeiden pahoinpitelyjen

³¹⁹ HE 78/2010 vp, s. 10-11

³²⁰ Kotanen – Smolej 2014, s. 17

³²¹ HE 78/2010 vp, s. 11

³²² HE 78/2010 vp, s. 15

³²³ HE 78/2010 vp, s. 7

³²⁴ HE 78/2010 vp, s. 8

³²⁵ HE 78/2010 vp, s. 9

ja sitä vakavampien rikosten kohdalla sukupuoli-jakauma oli tasaisempi. Mies- ja naistyypillisestä väkivallasta esitetään myös huomio, että miehet todennäköisesti kokevat enemmän vakavaa väkivaltaa, mutta myös ilmoittavat lievemmästä väkivallasta naisia harvemmin.³²⁶ Lisäksi esityksessä korostetaan, että parisuhdeväkivalta on tyyppillisesti lievää ja tyyppillisimmillään väkivalta lähisuhteessa on aikuisen lapsiinsa kohdistamaa väkivaltaa.³²⁷ Tämän enempää esityksessä ei pohdita naisten ylliedustusta poliisin tilastoissa ja naisuhritutkimuksen huomattavia väkivaltalukuja. Erot selittyvät esityksessä mm. naisten lisääntyneellä ilmoitushalukkuudella lievistäkin väkivaltatapauksista. Tapa tulkita ja esittää rikostilastoja ja uhritutkimusten tuloksia vaikuttaa väkivallan vakavuutta ja ongelman laajuutta vähättelevältä.

Esityksen julkilausuttu tavoite on huomioida läheisessä suhteessa tapahtuvan väkivallan erityispiirteet pahoinpitelysäännöksissä ottaen huomioon, että tietyistä erityispiirteistä huolimatta lähisuhdeväkivallan käsite kattaa hyvin erilaisissa tilanteissa tapahtuvat teot.³²⁸ Esitys käsittelee kattavasti näitä lähisuhdeväkivallan erityisiä piirteitä, kuten uhrin erityistä haavoittuvuutta, väkivallan pitkäkestoisuutta ja sen vakavia vaikutuksia, joiden seikkojen perusteella julkisen vallan tuli puuttua lieväänkin lähisuhteessa tapahtuvaan väkivaltaan. Samassa yhteydessä huomautetaan kuitenkin, että läheiseen kohdistuvan väkivallan erityispiirteet eivät rajoitu naisiin väkivallan uhreina. Naisiin kohdistuvan väkivallan todetaan saaneen erityiskohtelua sillä perusteella, että sukupuolistuneen väkivallan muotona se juontaa juurensa sukupuolten välisiin valtasuhteisiin. Esityksessä huomautetaan toistuvasti, että lievään lähisuhdeväkivaltaan liittyy erityisiä ongelmia *sukupuoleen katsomatta* ja lähisuhdeväkivallan erityisen haitalliset piirteet koskevat yhtä lailla naisten miehiin kohdistamaa väkivaltaa.³²⁹ Tästä syystä hallituksen esityksen mukaan ei ollut rikosoikeudellisesti perusteltua tarkastella pari- tai lähisuhteeseen liittyviä tekoja *vain* miehen naiseen kohdistamina rikoksina.³³⁰ Tämän enempää esityksessä ei pohdita miesten naisiin kohdistaman väkivallan sukupuolistuneisuutta tai tätä sukupuoliasetelmaa muu-

³²⁶ HE 78/2010 vp, s. 8

³²⁷ HE 78/2010 vp, s. 9

³²⁸ HE 78/2010 vp, s. 14

³²⁹ HE 78/2010 vp, s. 10, 11, 14 ja 22

³³⁰ HE 78/2010 vp, s. 10

toin kuin sukupuolivaikutusten arvioinnin yhteydessä, jossa viitataan YK:n sukupuoliperusteisen väkivallan määritelmään³³¹, jonka tarkoittamalla tavalla valtaosa viranomaisten tietoon tulleesta väkivallasta kodissa ja työpaikalla tilastojen mukaan kohdistuu naisiin. Esityksen arvioidaan täten vaikuttavan etenkin naisten asemaan rikosten uhreina tapausten tullessa enenevässä määrin rikosoikeusjärjestelmässä käsiteltäviksi, eikä keskustelu ulotu sen edemmäksi.³³² Naiset nähdään yhtäältä sääntelyn kohteena koska väkivalta koskettaa heitä suhteettoman usein, mutta perusteluissa ei oteta kantaa väkivallan syihin tai siihen, miksi sukupuolijakauma on sellainen kuin se on. Päinvastoin esityksessä todetaan toistuvasti, että kyseessä ei ole vain naisten ongelma eikä rikosoikeiden sukupuolineutraaliudesta siis ole perusteita poiketa. Sukupuolineutraalius korostuu perusteluissa toistuvasti ikään kuin vastalauseena jollekin näkökulmalle tai vaatimukselle, jonka sisältö ei kuitenkaan esityksestä ilmene.

Valtion vastuu väkivallan uhrien suojelusta kiteytyy lausumaan, jonka mukaan muutoksen tarkoitus varmistaa, että lähisuhdeväkivaltaan todella puututaan. Tämä edellyttää syyteoikeuden muuttamista siten, ettei lieväkään pahoinpitely lähisuhteessa enää ole asianomistajarikos. Syyteoikeuden rajojen lisäksi esityksessä pohditaan valtion vastuuta rikosoikeusjärjestelmän toimivuuden kannalta eli sitä, mikä on poliisin rooli ja vastuu väkivallan tunnistamisessa ja käsittelyssä. Väkivallan uhri on usein kykenemätön tai haluton saattamaan asian viranomaisen tietoon ja rikosprosessiin, jolloin virkavallan vastuulla on selvittää, onko tilanteessa tapahtunut rikos ja mikä tästä on oikeudenmukainen seuraus. Sääntelyn suojelun kohteeksi määrittyvät ne yksilöt, joilta puuttuu harkintakyky ja voimavarat tilanteen parantamiseen ja rikosvastuun toteuttamiseen.

Vaikuttaa siltä, että esityksessä on tahdottu korostaa sen suhteen moninaisuutta, jonka häiriöihin lainsäädännöllä nyt tahdottiin puuttua. Esityksen sukupuolivaikutuksia koskevassa osiossa todetaan kuitenkin, että vaikutukset kohdistuisivat käytännössä useimmiten naisiin. Samoin lähisuhdeväkivallan määrittely lähtee siitä, että sen alaan kuuluvat lähinnä perhe- ja parisuhdeväkivalta, väkivalta parisuhteen aikana ja sen päättymisen jälkeen, mutta naisten altistukseen väkivallalle parisuhteen kriisihetkissä, kuten parisuhteen päättyessä, ei oteta kantaa. Esityksen mukaan tietäntyyppiseen väkivaltaan on tarve ja

³³¹ Väkivalta on tämän määritelmän mukaan sukupuoliperusteista, jos se kohdistuu suhteettoman usein naisiin.

³³² HE 78/2010 vp, s. 22

perusteltua puuttua osapuolten tahdosta riippumatta, sillä väkivalta on erityisen moitittavaa ja osapuolten välinen suhde on peruste suhtautua siihen erityisen tiukasti. Muutoksen julkilausuttu tavoite ei enää tarkasteltavan ajanjakson tässä vaiheessa ollut naisten aseman parantaminen, vaan väkivallan tekijän ja uhrin välisen suhteen huomioiminen yksittäistapauksessa ottamatta kantaa siihen, onko tekijän ja uhrin sukupuoli yleisesti merkitystä.

4.3 Seksuaalirikoksia koskevan 20 luvun muutos

4.3.1 Taustaa

Vuoden 1998 20 luvun kokonaisuudistuksesta lähtien rikoslaki on pyrkinyt suojaamaan kaikkia seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksilta tasavertaisesti sukupuolesta ja siviilisäädystä riippumatta. Seksiin ja seksuaalisen tekoon pakottamiset ovat vakavimpia itsemääräämisoikeuden loukkauksia. Nämä jaettiin vuoden 1998 laissa neljään tekoon pakottamisen asteen perusteella: raiskaus (1 §), törkeä raiskaus (2 §), sukupuoliyhteyteen pakottaminen (3 §) ja muuhun seksuaalisen tekoon pakottaminen (4 §). Raiskausta pidettiin kaikista vakavimpana loukkauksena mutta myös muunlainen uhkauksella pakottaminen haluttiin saattaa säännösten piiriin.³³³ Uuden lain esitöiden mukaan keskeinen suojattava oikeushyvä oli seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Sen arvioinnissa, mille laissa määritellylle tasolle teko kuului, oli huomioitava loukkauksen vakavuus.³³⁴ Varsinaisiin raiskausrikoksiin liittyi kuitenkin väkivallan tai sen uhan vaatimus. Tämä perusedellytys on edelleen sama. Käytännössä melko lieväkin väkivalta riittää täyttämään tämän tunnusmerkin eikä väkivallasta tarvitse jäädä jälkiä.³³⁵ Mikäli tekijä sai uhrin muuta uhkausta kuin väkivallan uhkaa käyttämällä pakotettua sukupuoliyhteyteen, oli kyse 3 §:n mukaisesta pakottamisesta, samoin jos 1 §:ssä tarkoitetun väkivallan tai sen uhkauksen määrä oli vähäinen ja raiskaus oli lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty. Tämä pykälä ansaitsikin kutsumanimen “lievä raiskaus”. Raiskaukseen syyllistyi kuitenkin 1.2 § nojalla myös, mikäli käytti hyväkseen henkilöä, jonka oli itse saattanut avuttomaan tai puolustuskyvyttömään tilaan.

³³³ *Utriainen* 2013, s. 100

³³⁴ *Utriainen* 2013, s. 106

³³⁵ *Leskinen* 2017, s. 197

Tähän päivään mennessä on 20 luvun kaikkia pykäläiä muutettu ainakin osittain. Vuonna 2006 Suomessa kriminalisoitiin seksin ostaminen parituksen tai ihmiskaupan uhrilta.³³⁶ Sääntelyn tarkoituksena oli estää etenkin ihmiskaupan uhrien hyväksikäyttö, mutta lainsäädännön teho jäi arviointitutkimuksen mukaan heikoksi. Ratkaisuksi tutkimuksessa ehdotettiin seksinoston täyskieltoa, jolloin varmistettaisiin myös piiloon jäävien hyväksikäyttötapausten saattaminen järjestelmän ulottuviin.³³⁷ Vuodesta 2015 teko on ollut rangaistava myös tuottamuksellisesti tehtynä.³³⁸ Paritus oli ollut kiellettyä jo vanhastaan, ihmiskauppaa koskevat säännökset lisättiin rikoslakiin vuonna 2004.³³⁹ Vuonna 2011 lakia muutettiin ns. Lanzaroten sopimuksen³⁴⁰ perusteella mm. korottamalla eräiden lapsiin ja nuoriin kohdistuvien rikosten vähimmäis- ja enimmäisrangaistuksia ja lisäämällä lakiin ns. groomingia koskeva pykälä³⁴¹ sekä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen.³⁴² Lisäksi syyteoikeutta muutettiin siten, että alaikäisiin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat aina virallisen syytteen alaisia.

Vuonna 2019 20 lukua muutettiin jälleen ankaroittamalla säännöksiä lapsen törkeästä hyväksikäytöstä ja säätämällä lapsen törkeästä raiskauksesta. Myös seksuaalirikoksen uhrien asemaa rikosprosessissa on pyritty parantamaan. Vuonna 2015 lisäksi muutettiin oikeudenkäymiskaaren säännöksiä siten, että vakavien seksuaalirikosten uhrien esitutkinnaissa tallennettua lausumaa voidaan käyttää tuomioistuimessa todisteena, mikäli käsittelyssä henkilökohtaisesti kuuleminen vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.³⁴³

Vuonna 2011 20:5 § 2 mom. puolustuskyvyttömässä tilassa olevan seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva säännöstä siirrettiin raiskauksen tunnusmerkistöön silloin, kun tekoon liittyy sukupuoliyhteys, ja muilta osin muuhun seksuaaliseen tekoon pakottamista koskevan pykälän (20:4 §) uudeksi 2 momentiksi. Raiskauksena pidettiin siis tässä vaiheessa

³³⁶ seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö RL 20:8 § (743/2006)

³³⁷ *Aaltonen – Niemi* 2013, s. 16 ja 115-119

³³⁸ Uuden 3 momentin mukaisesti seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä tuomitaan myös, jos ostajalla on ollut *syytä epäillä* seksin myyjän olevan ihmiskaupan kohteena

³³⁹ 25:3 ja 3a §, (650/2004)

³⁴⁰ Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (SopS 87-88/2011)

³⁴¹ lapsen houkuttelemien seksuaalisiin tarkoituksiin, 20:8b §

³⁴² 20:8c § (540/2011)

³⁴³ OK 17:24.3 § 4-kohta (732/2015). 3-kohdan mukaisesti alaikäinen (15-17 vuotias) uhri saa itse tästä päättää

myös itse itsensä puolustuskyvyttömään tilaan saattaneen, kuten humalaisen henkilön hyväksikäyttöä, kun raiskaus ennen edellytti tekijän itse aktiivisesti toimineen tämän tilan aikaansaamiseksi.

Rikoslain kokonaisuudistuksesta lähtien Suomen rikosoikeuspolitiikassa ja lainvalmistelussa on noudatettu periaatteita, joista yksi edellyttää eriasteisten tekojen, (lievä, tavallinen ja törkeä) tunnusmerkistöjen ja rangaistusasteikkojen porrastamista. Tämä perustuu ajatukseen, että toiseen kohdistuvaan väkivaltaan tulisi aina suhtautua vakavasti, mutta toisaalta tulee huomioida, että kaikki väkivallanteot eivät ole yhtä tuomittavia. Etenkin raiskausrikosten yhteydessä tätä ajattelutapaa kritisoitiin.³⁴⁴ Lainsäädännössä käytetyt määritelmät saattavat antaa sen kuvan, ettei joihinkin tekoihin suhtauduta yhtä vakavasti. Vuonna 2013 valmistellun uudistuksen tavoitteena oli koota kaikki vakavimmin seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavat teot raiskausta koskevaan lainkohtaan ja korostaa täten tekojen paheksuttavuutta.³⁴⁵ “Lievänä raiskauksena” tunnettu sukupuoliyhteyteen pakottamisen säännös 20:3 § kumottiin ja tämä teko lisättiin raiskauksen tunnusmerkistöön kuitenkin siten, että *vähemmän vakavaa* raiskausta koski erillinen rangaistusasteikko. Mikäli tekoon liittyi väkivaltaa, tuli soveltaa 1 momentin pääsääntöä ja ankarampaa rangaistusasteikkoa. Vähemmän vakavan raiskauksen tunnusmerkkeihin kuului väkivallalla uhkauksen vähäisyys, muulla kuin väkivallalla uhkailu tai teon lievyys kokonaisarviointin perusteella.³⁴⁶ Lisäksi lakiin lisättiin uusi rikosnimike, seksuaalinen ahdistelu³⁴⁷, lisättiin törkeää raiskausta koskevaan lainkohtaan alaikäistä uhria koskeva kvalifiointiperuste, muutettiin sukupuoliyhteyden määritelmää sekä täsmennettiin seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan 5 § sisältöä. Samalla luovuttiin vakaan tahdon pykälästä

20:12 § ja syyttäjän syyteoikeutta laajennettiin siten, että enää seksuaalinen ahdistelu on asianomistajarikos.

³⁴⁴ Astola – Marttunen 2011, s. 239

³⁴⁵ HE 216/2013 vp, s. 49

³⁴⁶ Uusi 3 mom: Jos raiskaus huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat on kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakava kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitettut teot, rikosentekijä on tuomittava vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Samoin tuomitaan se, joka muulla kuin 1 momentissa tarkoitettulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Mitä edellä tässä momentissa säädetään, ei sovelleta, jos raiskauksessa on käytetty väkivaltaa.

³⁴⁷ 5a § Seksuaalinen ahdistelu: Joka koskettelemalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava, jollei teosta muualla tässä luvussa säädetä rangaistusta, seksuaalisesta ahdistelusta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Lakivaliokunta huomautti raiskauksen tunnusmerkistön laajentamista käsitellyttä hallituksen esitystä koskevassa mietinnössään vuonna 2010, että raiskausrikoksia ynnä muita vakavia seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksia koskevat säännökset olivat pe-
räisin 1990-luvulta ja niiden kokonaisvaltaista muutostarvetta oli syytä arvioida.³⁴⁸ Tuol-
loin oli jo ryhdytty selvittämään raiskausrikosten rangaistuskäytäntöjä, jonka jälkeen oi-
keusministeriö laati selvityksen raiskausrikosten lainsäädännöllisistä muutostarpeista.
Hallituksen esitys on laadittu tämän selvityksen ja saadun lausuntopalautteen pohjalta.³⁴⁹
Muutoksen taustalla oli myös Jyrki Kataisen hallitusohjelma, jonka mukaan seksuaaliri-
koslainsäädäntöä tuli uudistaa siten, että se paremmin turvaa jokaisen seksuaalisen itse-
määräämisoikeuden. Esityksessä mainitaan myös Istanbulin sopimuksen allekirjoittami-
nen 2011 ja sen ratifiointia valmistelleen työryhmän mietintö, jotka myös tuli ottaa huo-
mioon lainsäädäntöä muuttaessa.³⁵⁰ Näiltä osin esityksessä viitataan työryhmän selvityk-
seen, jonka mukaan Suomen lainsäädäntö jo sellaisenaan täyttää yleissopimuksen 36 ar-
tiklan mukaisen velvoitteen kriminalisoida raiskaus ja muu seksuaalinen väkivalta, mutta
muutosten yhteydessä oli silti huomioitava sopimuksen sisältö ja velvoitteet. Sopimus
edellyttää, että vapaasti annetun suostumuksen puute sisältyy valtioiden lainsäädännössä
raiskauksen tunnusmerkkeihin. Valtioille jää kuitenkin valta päättää lain sanamuodosta
ja niistä seikoista, jotka ilmentävät suostumuksen puutetta.³⁵¹ Suostumuksen suhde pa-
kottamiseen saikin paljon huomiota asian valmistelussa. Toinen runsaasti palstatilaa saa-
nut muutos oli yleissopimuksen 40 artiklan edellyttämä seksuaaliseen häirintään puuttu-
minen, joka lopulta päätettiin kriminalisoida hallituksen ehdotuksesta poiketen rikosni-
mikkeellä seksuaalinen ahdistelu valiokuntakäsittelyssä esitetyn huomautuksen³⁵² perus-
teella.

4.3.2 *Havainnot hallituksen esityksestä*

Suostumus ja sen puuttuminen

³⁴⁸ LaVM 37/2010 vp, s. 2

³⁴⁹ HE 216/2013 vp, s. 55

³⁵⁰ HE 216/2013 vp, s. 4

³⁵¹ HE 216/2013 vp, s. 33

³⁵² LaVM 4/2014 vp, s. 7

Istanbulin sopimuksen asettamien velvoitteiden lisäksi hallituksen esityksessä mainitaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu,³⁵³ jonka mukaan lainsäädännön sanamuodosta riippumatta valtion huolellisuusvelvoitetta uhrin suojelemiseksi arvioitiin sen perusteella, miten suostumuksen puutetta arvioitiin käytännön viranomaistoiminnassa. Mikäli suostumuksen puutteen sijasta väkivallan tai voiman käyttö oli olennainen kriteeri raiskauksen tunnusmerkistön ja asian tutkimisen kannalta, oli valtio rikkonut ihmisoikeussopimuksen takaamia yksilön oikeuksia.³⁵⁴ Esityksen keskustelu suostumuksen puutteen lisäämisestä raiskauksen tunnusmerkistöön alkaa viittauksella suostumusoppiin, jonka mukaan suostumuksen merkitystä yleensä pohditaan sen arvioinnissa, poistaako suostumuksen antaminen jonkin teon oikeudenvastaisuuden. Sen sijaan nyt oli kyse siitä, voiko suostumuksen puute täyttää rikoksen tunnusmerkin. Tunnusmerkkinä suostumuksen todettiin olevan lainsäädännölle sanana ja sisällöltään tuttu ja tulkinnan kautta sillä on katsottu olevan merkitystä myös raiskauksen tunnusmerkistön täyttymisen kannalta.³⁵⁵

Suostumuskeskustelun ytimessä on kysymys siitä, tuleeko lainsäädännössä ja käytännössä korostaa suostumuksen puutetta ja tekoon osallistumisen vapaaehtoisuutta vai rakentuu lainsäädäntö pakottamisen vaatimukselle, jolloin näyttökysymykset keskittyvät pakottamiseen ja vastustamiseen liittyviin seikkoihin.³⁵⁶ Mikäli suostumus sisältyy tunnusmerkistöön, tulee suostumus pakon sijaan todistelun kohteeksi.³⁵⁷ Väkivallan merkityksestä tunnusmerkistökäsitteinä esityksessä huomautetaan, että väkivaltaa tai sen uhkaa edellyttävä 1.1 § soveltaminen ei edellytä uhrilta vastarintaa ja että 1.2 §, puolustuskyvttömyyden hyväksikäyttö, tarkoitti nimenomaan tapauksia joissa uhri suostumusta ei voitu saada.³⁵⁸ Käytännössä kuitenkin raiskausrikosten käsittelyssä uhrin myötävaikutukselle on annettu enemmän merkitystä kuin muiden väkivaltarikosten yhteydessä,³⁵⁹ jolloin uhrin käytöksen arviointi on saattanut johtaa lievemmän tekomuodon soveltamiseen tai syytteiden hylkäämiseen. Teon tahallisuuden arviointi on myös kulminoitunut kysymykseen siitä, onko tekijä erehtynyt uhrin tahdosta, jolloin osapuolten kertomusten li-

³⁵³ M.C. v. Bulgaria 2003

³⁵⁴ HE 216/2013 vp, s. 31-32

³⁵⁵ HE 216/2013 vp, s. 35-36

³⁵⁶ Utriainen 2013, s. 176

³⁵⁷ Utriainen 2013, s. 278

³⁵⁸ HE 216/2013 vp, s. 36-37

³⁵⁹ Hahto 2004, s. 467

säksi on näyttöä haettu ulkoisista seikoista kuten siitä, onko uhri vastustanut tekoa tarpeeksi selkeästi.³⁶⁰ Nykyistä mallia puolustellaan esityksessä ensinnäkin kansallisilla lakiteknisillä seikoilla. Suostumuksen lisääminen tunnusmerkistöön edellyttäisi näytön arviointia koskevien sääntöjen lisäämistä lakiin, jota ei ole Suomessa tapana tehdä, vaan nämä seikat jäävät oikeuskäytännössä ja oikeustieteessä määriteltäviksi.³⁶¹ Lisäksi todetaan, ettei seksuaalisessa kanssakäymisessä normaalisti edellytetä suostumuksen ilmaisua eikä nimenomaisen suostumuksen antaminen siis voinut epäluontevana olla lainsäädännön lähtökohta. Lisäksi suostumuksen korostaminen johtaisi uhrin kannalta entistä raskaampaan prosessiin huomion kiinnittyessä yhä enemmän hänen käyttäytymiseensä.³⁶² Pohdinta suostumuksen puutteesta raiskauksen tunnusmerkkinä keskittyy pätevän suostumuksen ulkoisesti havaittavien seikkojen määrittelyn hankaluuteen. Sen sijaan suostumuksen merkityksen korostamisen positiiviset vaikutukset jäävät perusteluissa huomiotta. Yhtäältä lainsäädännön todetaan jo kattavan suostumuksen puutteen, ja toisaalta sen todetaan olevan tunnusmerkistökijänä niin epämääräinen ja hankala, ettei sitä ole syytä kirjata lainsäädäntöön. Huomio keskittyy suostumuksen muotoon sen sijaan, että pohditaisiin sen merkitystä lain tavoitteiden kannalta.

Vakavan rikosnimikkeen vahva symboliarvo

Raiskausta koskevan muutoksen tarkoitus oli, että raiskauksia joihin liittyi väkivaltaa, ei enää pidettäisi perustekomuotoa lievempinä. Ennen sukupuoliyhteyteen pakottamisena tuomituista teoista myös seuraisi entistä ankarampi rangaistus.³⁶³ Törkeä raiskaus lisättiin aikanaan lakiin, jotta rangaistuskäytännössä oli mahdollista huomioida tekojen eri törkeysasteet. Kolmiportaisen asteikon oli tarkoitus korostaa sitä, että 20 luvun 1-3 § muodostivat kokonaisuuden, jonka oli määrä kattaa erityyppiset teot mahdollisimman aukottomasti.³⁶⁴ Lievintä tekomuotoa sovellettiin lieventävien asianhaarojen vallitessa ja lain perustelujen mukaan tällainen tilanne saattoi olla etenkin silloin, kun teon yhteydessä ei käytetty lainkaan väkivaltaa.³⁶⁵ Käytännössä kuitenkin pykälää oli sovellettu 1 § sijasta

³⁶⁰ Hahto 2004, s. 473

³⁶¹ HE 216/2013 vp, s. 37

³⁶² HE 216/2013 vp, s. 38

³⁶³ Kumotun 3 §:n rangaistusasteikko oli yleisestä minimistä (14 päivää) kolmeen vuoteen vankeutta. Uuden 1.3 §:n rangaistusasteikko on neljästä kuukaudesta neljään vuoteen.

³⁶⁴ HE 216/2013 vp, s. 7-8

³⁶⁵ HE 216/2013 vp, s. 8

tapauksissa, joissa raiskaustilanteessa oli käytetty melko huomattavaakin väkivaltaa. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ruumiillisen koskemattomuuden parantamisen tavoitteet edellyttivät, että kaikenlainen väkivalta estäisi lievemmän tekemuodon soveltamisen.³⁶⁶ Kirjoitustapa *lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty* saattoi myös antaa ymmärtää, että teko olisi perustekomuotoa vähäisempi, ja muutoksella tehtiin selväksi, että kaikenlaisia raiskauksia pidetään vakavina loukkauksina.³⁶⁷ Lievää raiskausta ei tämän kannanoton mukaan ollut olemassa. Raiskausten tuomittavuutta korostettiin riippumatta siitä, liittyikö niihin väkivaltaa vai ei, ja lisäksi lievimpien tekemuodon mukaisten tekojen moitittavuutta korostettiin korottamalla niiden rangaistusasteikkoa.

Lähtökohtana lainsäädännölle hallituksen esityksen mukaan tuli olla, että rikosnimike vastaa rikoksen paheksuttavuutta ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaa luonnetta.³⁶⁸ Paheksuttavimmat ja vahingollisimmat teot luokiteltiin raiskauksiksi, jonka tunnusmerkistö rakentui käytettyjen keinojen (uhka, väkivalta) ja olosuhteiden hyväksikäytön (tiedottomuus ja muu avuton tila) kautta.³⁶⁹ Raiskauksella oli nimikkeenä vahva symboliarvo, joka puolsi vakavimpien seksuaalirikosten määrittelyä raiskaukseksi, ja toisaalta rikosnimikettä ei tullut laajentaa kattamaan esimerkiksi 5 §:n mukaista seksuaalista hyväksikäyttöä.³⁷⁰ Lievemmän perusteen ennustettiin jäävän väkivallan rajauksen vuoksi vähälle käytölle ja muutoksella toivottiin olevan paitsi rikollisuutta estävä, myös yleisesti rangaistuksia koventava vaikutus.³⁷¹ Väkivallan vähyiden vuoksi lieviksi raiskauksiksi määritellyt tapaukset oli syytä tuoda varsinaisen raiskauspykälän sovellusalan piiriin, sillä väkivallan käyttö oli aina erittäin moitittavaa ja lievennysperusteita tuli supistaa. Yhtäältä esityksessä kyseenalaistettiin käsitys, jonka mukaan raiskaus oli puhtaasti väkivallalle rakentuva rikos³⁷², mutta samalla pidettiin kiinni lähtökohdasta, että väkivalta tai sen uhka muodostavat ns. perustapauksen ja arvioinnin olennaisen mittapuun. Suostumukselle ei vielä tässä vaiheessa suotu tällaista symbolista arvoa.

³⁶⁶ HE 216/2013 vp, s. 39

³⁶⁷ HE 216/2013 vp, s. 39 ja 57

³⁶⁸ HE 216/2013 vp, s. 38

³⁶⁹ HE 216/2013 vp, s. 38

³⁷⁰ HE 216/2013 vp, s. 40

³⁷¹ HE 216/2013 vp, s. 49

³⁷² HE 216/2013 vp, s. 36

Ehdotuksen mukaisiin raiskauksen uusiin tunnusmerkkeihin kuului väkivallan uhan vähäisyys tai muu kuin väkivallan uhka, tai teon vähäisempi törkeys³⁷³ muiden rikokseen liittyvien seikkojen kokonaisarvostelun perusteella. Esityksestä ei selviä vaikuttiko muutos siihen, minkä tyyppisestä muusta uhkailusta voi lievemmän tekemuodon kohdalla olla kyse verrattuna kumottuun pakottamisen pykälään ja käsitellään vain lyhyesti sitä, minäkalaisia seikkoja törkeyden arvioinnissa tulisi huomioida. Vähäisemmän törkeyden puolesta saattoi puhua olosuhteinen poikkeuksellisuus ja loukkauksen laatu ja suuruus. Perusteluissa korostetaan kuitenkin, kuten aikanaan 3 §:n perusteluissa 90-luvullakin, että osapuolten välinen suhde, eli lähinnä avioliitto tai muu parisuhde, ei vähennä seksuaalista itsemääräämisoikeutta eikä vaikuta teon törkeysarviointiin.³⁷⁴ Keskustelu keskittyy arvioimaan väkivallan merkitystä rangaistavuuden ja teon paheksuttavuuden määrittelylle. Näin muutosta perusteltiin lähinnä lievänkin väkivallan vaikutuksella teon vakavuuteen sekä rangaistuskäytännön ohjaamisella.

Sallitun seksuaalisen käyttäytymisen rajat

Uuden seksuaalista häirintää koskevan lainkohdan oli tarkoitus saattaa rangaistavaksi koskettelu tai siihen vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla tehty seksuaalinen teko, joka *on omiaan loukkaamaan* toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.³⁷⁵ Seksuaalisen häirinnän määritelmän ja merkityksen osalta viitataan tasa-arvolakiin ja sen tavoitteisiin estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja parantaa naisten asemaa. Laki määrittelee kielletyksi syrjinnäksi sanallisen, sanattoman tai fyysinen ei-toivotun käytöksen, joka on luonteeltaan seksuaalista ja jonka tarkoitus on loukata henkilön fyysistä tai henkistä koskemattomuutta. Tällaista ovat mm. vihjailevat eleet ja ilmeet, härskit puheet, seksuaalisesti virittyneet yhteydenotot, fyysinen koskettelu, sukupuolista kanssakäymistä koskevat ehdotukset ja raiskaus tai sen yritys. Käsite on joustava ja mahdollistaa monenlaisen henkilön arvoa loukkaavan käytöksen.³⁷⁶ Tasa-arvolakia ei sovelleta yksityisten välisissä suhteissa mutta moni siinä määritelty teko saattoi nykyainsäädännön mukaan täyttää jonkin toisen seksuaalirikoksen tunnusmerkit ja etenkin nuoriin kohdistuvia tekoja tutkittiin

³⁷³ Valiokuntakäsittelyssä vähäisempi törkeys korvattiin *vähemmällä vakavuudella*, jonka kuitenkin huomautettiin olevan vakiintunut oikeudellinen käsite jota ei tullut ymmärtää niin, etteivät teot olisi säännöksen kieliasusta huolimatta aina vakavia. *LaVM 4/2014 vp*, s. 5

³⁷⁴ *HE 216/2013 vp*, s. 57

³⁷⁵ *HE 216/2013 vp*, s. 1

³⁷⁶ *HE 216/2013 vp*, s. 12-14

usein seksuaalisena hyväksikäyttönä.³⁷⁷ Aikuisiin kohdistuvat teot käsiteltiin sen sijaan usein vastoin niiden seksuaalista luonnetta pahoinpitelyinä tai kunnianloukkauksina, vaikka seksuaalisen häirinnän eri muodot eivät näiden luonnolliseen soveltamisalaan kuuluneetkaan.³⁷⁸ Seksuaalisen häirinnän tyyppitapaukseksi nousee esityksessä julkisella paikalla tapahtuva sopimaton koskettelu eli ns. kähmintä, kuten naisen takapuolen tai rintojen kouraiseminen ohimennen.³⁷⁹ Erillisen säännöksen oli ensinnäkin tarkoitus tehdä rikoslaista johdonmukaisempi ja toisaalta muutoksen tavoitteena oli seksuaalisen häirinnän moitittavuuden korostaminen.³⁸⁰ Tarkoitus oli siis selkeyttää kysymystä siitä, minkälainen häiritsevä käytös oli kiellettyä ja toisaalta myös mahdollistaa siihen puuttuminen tilanteissa, joissa tasa-arvolakia tai työsuojelusäännöksiä ei sovelleta.

Häirintää koskevalle säännökselle nähtiin olevan selkeä tarve ja sillä oli myös selkeä viesti, mutta pykälän sisältö ja rajat osoittautuivat haasteellisiksi määritellä. Yhtäältä todettiin, että yleisellä paikalla tapahtuva häirintä yleensä on kertaluontoista eikä toistuvaa, mutta voi yllättäen tapahtuessaan loukata ja järkyttää kohdetta.³⁸¹ Toisaalta tarkkaraajaisuuden ja täsmällisyyden vaatimukset edellyttivät, että vain selkeimmin seksuaalisena häirintänä pidettävät teot tuli kriminalisoida. Tästä syystä rangaistavuutta ei voitu eikä katsottu tarpeelliseksi ulottaa koskemaan eleitä ja ilmeitä tai tulkinnanvaraisia huomautuksia, joihin oli monessa tapauksessa mahdollista puuttua tasa-arvo- tai työturvallisuussääntelyn puitteissa.³⁸² Aiheutunut mielipaha ei ollut tarpeeksi tärkeä oikeushyvä suojeltavaksi. Sen sijaan seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ruumiillisen koskemattomuuden suojele oli perustelujen mukaan tänä päivänä yhä tärkeämpi asia.³⁸³ Sääntelyn ei siis tullut koskea vähemmän vakavia loukkauksia vaan lähinnä tapauksia, joihin oli jo nykyään katsottu aiheelliseksi puuttua muiden rangaistussäännösten perusteella.³⁸⁴ Koskettelu tuli mainita erikseen, koska se oli tyyppinen loukkaustapa. Muilla vastaavilla tavoilla taas tarkoitettiin lähinnä henkisen itsemääräämisoikeuden loukkauksia ja niistä aiheutunutta ahdistusta, häpeää ja kärsimystä. Näiltä osin huomautetaan, että tällaisen henkistä

³⁷⁷ HE 216/2013 vp, s. 14-15

³⁷⁸ HE 216/2013 vp, s. 46

³⁷⁹ HE 216/2013 vp, s. 46

³⁸⁰ HE 216/2013 vp, s. 50

³⁸¹ HE 216/2013 vp, s. 51

³⁸² HE 216/2013 vp, s. 52

³⁸³ HE 216/2013 vp, s. 51

³⁸⁴ HE 216/2013 vp, s. 52

hyvinvointia vahingoittavan teon tulisi olla riittävän painava, sillä ihmisillä yleensä oli paremmat mahdollisuudet estää tällaiset vahingot.³⁸⁵ Moitittavana loukkauksena nähtiin siis lähinnä fyysinen seksuaalisluonteinen kajoaminen toiseen sekä vakavuudeltaan vastaava henkinen häirintä. Esityksessä käydään läpi useita potentiaalisia soveltamisalaan kuuluvia ei-fyysisiä seksuaalisen häirinnän esimerkkejä, mutta esityksen perusteella jää avoimeksi, miten esimerkiksi itsensä paljastaminen, sukupuoliyhteyteen painostaminen tai jatkuva seksuaalissävytteinen kommentointi olisivat kohteelle sen helpompia estää kuin vaikkapa hississä tapahtuva fyysinen kouriminen.

Yksittäistapauksessa ei tullut ainoastaan kiinnittää huomiota itse tekoon, vaan hyväksyttävän seksuaalisen käyttäytymisen rajat tuli arvioida tapauskohtaisesti teko-olosuhteet ja osapuolten välinen suhde huomioiden. Tunteettoman tekemänä teko ylittäisi helpommin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen rajat, kun taas parisuhteessa saman teko ei välttämättä normaalisti ylittäisi sallitun rajaa.³⁸⁶ Moitittavana loukkauksena nähtiin siis lähinnä fyysinen seksuaalisluonteinen kajoaminen toiseen sekä vakavuudeltaan vastaava henkinen häirintä. Esitys myös lähtee siitä, että toisensa tuntevat tai läheiset ihmiset ovat lähtökohtaisesti tasavertaisessa asemassa, kun taas moitittavuus ja toisaalta suojan tarve korostuu, kun kyseessä on vieras tai ulkopuolinen henkilö. Samoin ehdotus lähtee siitä, että kyseessä normaalisti on kertaluonteinen ilmiö eikä esityksessä pohdita lainkaan tilannetta, jossa uhri joutuu jatkuvan häirinnän kohteeksi paitsi silloin, kun esityksessä pohditaan rikoslain ulkopuolisia keinoja eli lähinnä tasa-arvolainsäädäntöä ja häirintää työpaikalla.

Koskemattomuuden ja häirinnän moitittavuuden korostamisen arveltiin vaikuttavan positiivisesti sukupuolten tasa-arvoon.³⁸⁷ Kohteelle tehdyn seksuaalisen teon luonteesta esityksessä huomautetaan, ettei lainsäädäntö edellytä seksuaalista kiihottumista teon tarkoituksena, vaan mahdollisina tavoitteina tunnustetaan myös puhtaasti kohteen häpäisy vai valta-aseman tavoittelu.³⁸⁸ Tämän enempää ei esityksessä oteta kantaa siihen, että sääntelyn kohteena olisivat sallittujen käytöstapojen rajoja koettelevat miehet ja uhreina naiset tai miten vakava tällainen ongelma on. Ei kuitenkaan liene pitkältä haettua todeta, että

³⁸⁵ HE 216/2013 vp, s. 59

³⁸⁶ HE 216/2013 vp, s. 61

³⁸⁷ HE 216/2013 vp, s. 52

³⁸⁸ HE 216/2013 vp, s. 60

valta-aseman tavoittelulla tarkoitetaan sukupuolten valta-asemia yleisesti ja yksittäistilanteissa, jolloin teon tarkoituksena on, tietoisesti tai tiedostamatta osana opittuja käyttäytymismalleja, kohteen alistaminen tämän sukupuolen vuoksi.

Perustuslakivaliokunta esitti esitystä koskevassa mietinnössään, että säännöksen nimike tuli muuttaa selvemmin rikosta kuvaavaksi, sillä sen soveltamisala oli suppeampi kuin mitä tasa-arvolain mukainen häirinnän määritelmä piti sisällään.³⁸⁹ Lakivaliokunta ehdotti paremmin teon luonnetta kuvaavaa seksuaalista ahdistelua säännöksen nimikkeeksi. Valiokunta edellytti myös muun vakavuudeltaan fyysistä koskettelua vastaavan teon rajaamista sovellusalan ulkopuolelle säännöksen tulkinnanvaraisuuden ja epäselvyyden vuoksi. Tuloksena säännös päättyi koskemaan vain kosketteluun toteutuvaa seksuaalista tekoa. Lakivaliokunta huomautti kuitenkin, että rangaistavuutta oli mahdollista laajentaa myöhemmin, kun olisi nähtävissä miten vakavista teoista rangaistuksia oli tuomittu.³⁹⁰ Tämän perusteella seksuaalisen käyttäytymisen rajat yksityishenkilöiden välisissä suhteissa on vedetty ei-haluttuun seksuaalisen kosketteluun puhtaasti henkisen kärsimyksen jäädessä toistuvissakaan tapauksissa toistaiseksi ilman rikosoikeuden suoja, ellei sitten näissä tapauksissa ole edelleen tarkoitus soveltaa kunnianloukkaussäännöksiä vastoin niiden oikeudellista luonnetta.

Fyysinen tai sanallinen seksuaalinen häirintä työympäristössä voi tulla tutkittavaksi työturvallisuusrikoksena tai voi johtaa työsuhteen päättymiseen. Olennaista häirinnän kriteerien täyttymiselle työympäristössä on, onko häirinnän kohde ilmaissut tekijälle selvästi, että tämän menettely on epämiellyttävää ja ei-toivottua tai onko tekijän tullut ymmärtää oma käyttäytymisensä häirinnäksi tai ei-toivotuksi.³⁹¹ Seksuaalinen ja sukupuolinen huomio muuttuu kielletyksi häirinnäksi vasta siinä vaiheessa, kun käyttäytyminen jatkuu huomautuksesta huolimatta.³⁹² Hallituksen esityksessä taas korostetaan, että teon on oltava omiaan loukkaamaan toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta siitä huolimatta, tuntee häirinnän kohde itsensä loukatuksi. Loukatuksi tuleminen tunne ei vastaavasti vai-

³⁸⁹ *PeVL 6/2014*, s. 4

³⁹⁰ *LaVM 4/2014*, s. 7

³⁹¹ *Koskinen 2016a* s. 3-4

³⁹² *Koskinen 2016b*, s. 1

kuttaisi siihen, pidetäänkö tekoa rangaistavana, vaan tähän arvioon vaikuttivat muut seikat.³⁹³ Rikoksen vakavuus ja luonne puolsivat kuitenkin sitä, että syyteoikeus olisi asianomistalla, ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaatinut syytteen nostamista asianomistajan tahdosta huolimatta, kuten silloin kun tekijä oli syyllistynyt useaan erilliseen tekoon.³⁹⁴ Teon vaikutukset uhriin jäivät melko vähälle huomiolle. Nyt ehdotetussa sääntelyssä ei ole kyse selkeästi kohteen mielestä ei-toivotun käyttäytymisen sääntelystä, vaan objektiivisesti arvioiden loukkaavan teon kriminalisoinnista. Kohteen mielipiteellä tai omalla toiminnalla ei esityksen mukaan ollut ratkaisevaa vaikutusta siihen, minkälainen teko täyttäisi seksuaalisen häirinnän kriteerit. Vaikka sääntelyn tarkoitus oli vahvistaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta, sääntelyn kohteena ei ole varsinaisesti loukkaus vaan säädytön käytös, jota ei ollut epätasällisyyden vuoksi mahdollista ulottaa fyysistä koskettelua edemmäs.

Syyteoikeuden rajat

Esityksessä käsitellyissä rikoksissa oli kyse olennaisista seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksista – poikkeuksena seksuaalinen häirintä, jossa rikos seksuaalisen luonteensa vuoksi oli omiaan loukkaamaan seksuaalista itsemääräämisoikeutta.³⁹⁵ Seksuaalisen häirinnän luonne ja vakavuus puolsivat sen säätämistä asianomistajarikokseksi paitsi silloin, kun uhri oli alaikäinen, mutta kaikki muut, vakavammat teot tuli säätää virallisen syytteen alaisiksi. Erittäin tärkeä yleinen etu saattoi kuitenkin edellyttää syytteen nostamista häirinnästä asianomistajan pyynnöstä riippumatta esimerkiksi silloin, kun tekijä oli syyllistynyt useisiin tekoihin.³⁹⁶ Syyttäjän syyteoikeus onkin perusteltua silloin, kun kyse ei ole yksittäisestä loukkauksesta vaan lähinnä käyttäytymismallilta vaikuttavasta toiminnasta.

Syyteoikeuden rajojen pohdinnassa nostetaan esiin se aikaisemmissakin hankkeissa huomioitu seikka, että rikosprosessin eteenpäinviemisen jättäminen uhrin vastuulle altistaa hänet painostukselle ja syyllisyyden tuntemuksille tekijälle aiheutuvista seuraamuksista.³⁹⁷ Esityksessä nostetaan lisäksi esiin etenkin seksuaalirikoksiin liittyviä huomioita,

³⁹³ HE 216/2013 vp, s. 60

³⁹⁴ HE 216/2013 vp, s. 63

³⁹⁵ HE 216/2013 vp, s. 59-60

³⁹⁶ HE 216/2013 vp, s. 63

³⁹⁷ HE 216/2013 vp, s. 18

joilla oli aiemmin perusteltu virallisen syyttäjän syyteoikeuden rajoituksia. Näitä olivat pelko ja haluttomuus osallistua asian käsittelyyn ja julkiseen oikeudenkäyntiin. Lisäksi uhrin ja tekijän väliselle suhteelle tuli antaa painoarvo siinä harkinnassa, annettiinko uhrin itse päättää syytteen nostamisesta.³⁹⁸ Seksuaalirikosten käsittelyyn myös sisältyi kiusallisia ja arkaluonteisia seikkoja ja asian käsittely saattoi olla uhrille liian tuskallinen kokemus. Toisaalta juuri pelko tai vaara siitä, että tekijä pyrkii painostamaan uhria luopumaan vaatimuksistaan, puolsivat syyttäjän syyteoikeuden laajentamista, vaikka tämä ei sinänsä poistaisi painostuksen riskiä ja merkitystä.³⁹⁹ Ensinnäkin ei ollut syytä erotella tekoja niiden arkaluontoisuuden ja kiusallisuuden perusteella eikä syyteoikeuden rajojen erilaisuus eri tekojen yhteydessä ollut perusteltua. Vaikka uhrin vakaan tahdon kunnioittamisesta luovuttaisiin, oli uhrin tahdolla edelleen merkitystä sen suhteen, tuliko rikos lainkaan viranomaisten tietoon.⁴⁰⁰

Syyteoikeuden rajoja koskevassa keskustelussa vastakkain ovat uhrin asema ja tämän tahdolle annettava painoarvo sekä valtion vastuu uhrin oikeusturvan ja rikosvastuun toteuttamisesta. Istanbulin sopimuksesta ei nähty johtuvan suoraa velvoitetta kumota syyteoikeuden rajausta koskevia säännöksiä⁴⁰¹, mutta syyteoikeuden erityisjärjestelyt joidenkin seksuaalirikosten kohdalla kyseenalaistettiin joka tapauksessa. Syyteoikeuden järjestelyn ei todettu olevan ratkaisevassa asemassa juttumäärien kasvuun tai siihen, miten usein raiskausepäilyt etenevät syytteeseen ja oikeudenkäyntiin,⁴⁰² mutta lakimuutosten yleinen ja yhteinen tavoite oli asenteisiin vaikuttaminen sekä tiukempi suhtautuminen seksuaalirikoksiin.

Vaikka seksuaalirikosten sääntely on sukupuolineutraalia eikä esityksessä kiinnitetä huomiota siihen, mikä on tilastollisesti osapuolten sukupuolijakauma tai minkälaisissa tilanteissa esimerkiksi raiskauksia tyypillisesti tapahtuu, naisten asema näkyy esityksen vaikutusten arvioinnissa. Paitsi seksuaalirikollisuuden väheneminen, joka lisäisi etenkin naisten turvallisuutta, oli lain tavoitteena korostaa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden

³⁹⁸ HE 216/2013 vp, s. 19

³⁹⁹ HE 216/2013 vp, s. 47

⁴⁰⁰ HE 216/2013 vp, s. 48-49

⁴⁰¹ HE 216/2013 vp, s. 48

⁴⁰² HE 216/2013 vp, s. 47 ja 53

tärkeyttä, jonka arveltiin vaikuttavan positiivisesti tasa-arvoon ja naisten oikeuksien kehittämiseen.⁴⁰³ Siitä huolimatta, ettei esityksessä oteta kantaa naisten asemaan seksuaalirikosten uhreina, taustaoletuksena näyttää olevan, että tekijä on usein mies ja uhri nainen. Tekijän sukupuoli mainitaan kaikissa oikeustapausten selostuksissa ja esimerkiksi seksuaalisen häirinnän tyyppitapauksena mainitaan, että kähmijä on yleensä miespuolinen. Kuitenkaan sukupuolen merkitystä ei ainakaan tietoisesti esityksessä huomioida.

4.4 Vainoamisen kriminalisointi

4.4.1 Taustaa

Vainoaminen ei ole uusi ilmiö. Sana *vaino* yhdistetään usein kokonaiseen ihmisryhmään tai vähemmistöön kuuluvaksi systemaattiseksi painostukseksi ja ihmisoikeus-loukkaukseksi.⁴⁰⁴ Vainoamisella (*stalking*) lainsäädännön ja tämän tutkimuksen tarkoittamassa muodossa tarkoitetaan kuitenkin henkilöön (tuttuun tai tuntemattomaan) kohdistuvaa tekoa, joka voi sisältää fyysistä, seksuaalista tai henkistä väkivaltaa tai väkivallan uhkaa.⁴⁰⁵ Vainoaminen tai stalkkaus on toisen jatkuvaa ja intensiivistä seuraamista, yksityisyyteen tunkeutumista, uhkailua ja häiritsemistä.⁴⁰⁶ Vainoaminen lisättiin vuonna 2013 rikoslain vapautteen kohdistuvia rikoksia koskevaan 25 lukuun. Lain mukaan vainoamiseen syyllistyy, mikäli *toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä tai muuten näihin rinnastettavalla tavalla oikeudettomasti vainoaa toista siten, että se on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta*. Vainoamisesta voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi (7a § 879/2013). Vainoaminen on virallisen syytteen alainen rikos. Säännöstä sovelletaan 1.1.2014 alkaen. Ensimmäisen voimassa-olovuoden aikana poliisi kirjasi 600 ilmoitusta vainoamisrikoksesta.⁴⁰⁷ Tämän jälkeen poliisin tietoon tulleiden tapausten määrät ovat olleet tasaisessa kasvussa. Vuonna 2015 tehdyistä rikosilmoituksista tehtiin opinnäytetyönä selvitys, jonka mukaan 73 % epäilyistä oli miehiä ja uhreista valtaosa oli naisia. Yleisin teon motiivi oli parisuhteeseen liittyvä tekijä, mutta myös naapurisuhteisiin liittyviä tapahtumista tehtiin rikosilmoituk-

⁴⁰³ HE 216/2013 vp, s. 53

⁴⁰⁴ Nikupeteri 2016, s. 20

⁴⁰⁵ Björklund 2011, s. 15

⁴⁰⁶ Ronkainen 2017, s. 24

⁴⁰⁷ Tilastokeskus 31.3.2015, viitattu 13.5.2019

sia. Noin kolmannes jutuista eteni syyteharkintaan ja näistä yli puolessa tapauksista vainoaminen liittyi parisuhteeseen.⁴⁰⁸ Käräjäoikeuksien rangaistuskäytäntöä vuosina 2015-2016 arvioineessa tutkimuksessa havaittiin lisäksi, että valtaosassa tuomioon päätyneistä tapauksista tekijä oli mies, tyypillisesti keski-ikäinen, ja vainon kohde tämän entinen kumppani.⁴⁰⁹

Vielä 1980-luvulla vainoaminen miellettiin lähinnä julkisuuden henkilöiden ongelmaksi. Tuolloisen ymmärryksen mukaan vainoaminen käsitti henkilön seuraamisen ja häiriköinnin. Ajan myötä vainoaminen miellettiin laajemmaksi sosiaalisesti ongelmaksi, jota esiintyy etenkin parisuhteen päättyessä.⁴¹⁰ Julkinen keskustelu aiheesta on ollut aktiivista vasta 2010-luvulla ja vainoamisen määritelmät ja terminologia ovat vasta muotoutumassa. Väkivallan tutkijat ja uhrin kanssa työskentelevät ovat ymmärtäneet jo tätä ennen, että vainoaminen on yksi väkivallan monista muodoista.⁴¹¹ Vainoaminen on kuitenkin monitulkintainen ja ristiriitainen ilmiö, jota ei edelleenkään aina mielletä väkivallaksi, mikä hankaloittaa tekojen tunnistamista ja uhrien kokemusten ymmärtämistä.⁴¹² Parisuhdevainoaminen eli nykyisen tai entisen kumppanin vainoaminen voidaan erottaa muunnellaisista teoista erilliseksi vainoamisen tyyppiä, ja se on yleisin, pitkäkestoisin ja usein myös vakavin vainoamisen muoto. Yhdysvalloista saadun tutkimustiedon mukaan suurin osa sikäläisistä nykyisen tai entisen puolisonsa surmanneista miehistä on tätä ennen vainonnut naista, ja valtaosa vainon kohteena olleista naisista on myös joutunut pahoinpitelyn uhriksi parisuhteensa aikana.⁴¹³

Suomessa kattavaa selvitystä vainoamisen yleisyydestä ei ole tehty, vaikka naisuhritutkimusten tutkimuskysymykset ovatkin kattaneet myös juuri entisen puolison vainon.⁴¹⁴ Vainoamisen yleisyyttä suomalaisten yliopisto-opiskelijoiden keskuudessa on tutkittu Helsingin yliopistossa. Tutkimuksen mukaan lähes puolet kyselyyn vastanneista oli jossain vaiheessa kokenut vainoamista. Heistä yli 90% oli naisia ja yleisimmin uhri ja tekijä tunsivat toisensa.⁴¹⁵ EU:n laajuisen tutkimuksen mukaan noin 18 % naisista oli kokenut

⁴⁰⁸ Sandholm 2016, s. 40-43

⁴⁰⁹ Häkkänen-Nyholm – Salo 2019, s. 305

⁴¹⁰ Mullen – Pathé 2002, s. 273-274

⁴¹¹ Heiskanen – Piispa 2017, s. 82

⁴¹² Nikupeteri 2016, s. 20

⁴¹³ Silvennoinen – Tolvanen 2014, s. 756

⁴¹⁴ Heiskanen – Piispa 2017, s. 82

⁴¹⁵ Björklund 2011, s. 46

vainoamista täytettyään 15 vuotta, joista 5 % kyselyä edeltäneen 12 kuukauden aikana. 9 % naisista oli tullut entisen kumppaninsa vainoamaksi. Vertailussa Suomi kuului maihin, joissa vainoamista esiintyi eniten, vainoamiskokemuksia tässä ryhmässä oli 25-29 % naisista. Mainitussa tutkimuksessa tarkasteltavaan käyttäytymiseen luettiin viestintärauhan rikkominen ja omaisuuden tahallinen vahingoittaminen.⁴¹⁶

Vainoamisen kriminalisointi valmisteltiin yhdessä viestintärauhan rikkomista ja sananvapautta koskevien säännösten kanssa. Muutoksen taustalla olivat ensinnäkin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätökset, joiden mukaan Suomi oli rikkonut sananvapautta koskevaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa. Vainoamisen kriminalisoimiseen oli tarvetta Istanbulin sopimuksen perusteella, sillä sopimuksen 34 artiklan mukaan vainoaminen oli kriminalisoitava.⁴¹⁷ Hallituksen esityksen perusteena olevan työryhmämietinnön mukaan vainoamisen erilliskriminalisointia oli yhtäältä hankala perustella nyky-lainsäädännön kattavuuden ja sopimusveloitteen epämääräisyyden vuoksi⁴¹⁸ mutta toisaalta kansalliselle säätelylle oli tarvetta, sillä rikosoikeusjärjestelmä oli vainoamisen uhrien kannalta siinä määrin puutteellinen, etteivät vainon kohteet välttämättä tulleet tarpeellisissa määrin turvatuiksi.⁴¹⁹ Jotkut vainoamisrikoksen elementit voivat tulla tarkasteltavaksi jonkin toisen rikosnimikkeen mukaisena tekona, kuten pakottamisena tai kotirauhan häirintänä, mutta vainoamisen tunnusmerkit täyttyvät kun teot ovat toistuvia, vaikka yksittäiset teot eivät itsessään täyttäisikään minkään rikoksen tunnusmerkkejä. Osatekojen ei myöskään täyty olla keskenään samanlaisia, kunhan ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden.⁴²⁰ Tämä mahdollistaa sellaiseen käytökseen puuttumisen, jota erillistarkastelussa ei pidetä oikeudettomana toimintana, jos toiminnan tarkoitus kuitenkin on häiritä kohdetta sinänsä neutraalilta vaikuttavalla tavalla. Vainoamisen tunnistamisen hankaluus johtuukin juuri siitä, että vainoajan yksittäiset teot ovat usein lain silmissä hyväksyttäviä ja kuuluvat hänen vapausoikeuksiinsa, kuten vapautteen liikkua ja

⁴¹⁶ EU:n laajuinen tutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta 2014, s. 28-29

⁴¹⁷ HE 19/2013 vp., s. 3. 34 artikla velvoittaa kriminalisoimaan sellaisen toiseen henkilöön kohdistuva tahallisen ja toistuvan uhkaava käyttäytymisen, joka saa tämän henkilön pelkäämään turvallisuutensa vaarantumista.

⁴¹⁸ Työryhmämietintö 2012, s. 95-96

⁴¹⁹ Työryhmämietintö 2012 s. 107

⁴²⁰ HE 19/2013 vp, s. 51

ilmaista itseään. Vainoamisen tunnistaminen haitalliseksi toiminnaksi ja rikokseksi edellyttääkin kokonaiskuvan hahmottamista⁴²¹ ja normaaliksi käytökseksi tulkittavien tekojen epäintuitiivista tarkastelua osana uhria ahdistavaa kokonaisuutta.

4.4.2 Havainnot hallituksen esityksestä

Vainoaminen vakavan väkivallan esiasteena

Lainsäädännössä tunnistettujen aukkojen perusteella oli pohdittava, oliko erilliskriminalisointi kansainvälisen paineen lisäksi myös selvästi kriminaalipoliittisesti tarpeellinen.⁴²² Pelkkä sopimusvelvoite ei riittänyt kriminalisoinnin perusteeksi, mutta toisaalta asiasta oli käyty vilkasta julkista keskustelua ja kriminalisoinnilla oli mahdollista korostaa vainoamisen moitittavuutta yleissopimuksen henkeä kunnioittaen.⁴²³ Olennaisesti vainoamiskäyttäytymiseen liittyvän laittoman uhkauksen (25:7 §) tunnusmerkistöön kuuluu aseella uhkailu tai muulla tavoin rikoksella uhkaaminen ja pakottamisessa (25:8 §) on kyse väkivallalla tai uhkauksella pakottamisesta tekemään tai sietämään jotain. Vainoamisen kriminalisoinnin tarkoitus oli kriminalisoida kaikenlainen toistuva, oikeudeton ja tahallinen ilman varsinaista akuuttia fyysisen väkivallan uhkaa, jolloin nykysäännökset eivät sellaisenaan riittäneet kattamaan vainoamisella tarkoitettavaa käyttäytymistä.⁴²⁴ Erilliskriminalisoinnille oli näillä perusteilla myös kansallinen tarve, sillä nykylainsäädäntö ei kyennyt tarjoamaan vainon uhreille riittävän tehokasta suojaa.⁴²⁵ Kriminalisoinnin tarkoitus oli paitsi kunnioittaa yleissopimuksen määräyksiä, myös selkeyttää rikoslainsäädännöksiä siitä, minkälainen käytös on rangaistavaa ja lisäksi oli tarpeen korostaa vainoamisen moitittavuutta. Esitys keskittyy kuitenkin nykytilan arvioimiseen siltä kannalta, miten kattavasti vainoamisella tarkoitettu käytös jo voi tulla rangaistavaksi sen sijaan, että valmistelussa olisi pohdittu lainsäädännön ongelmakohtia ja vainoaminen saa muihin esitettyihin muutoksiin verraten melko vähän huomiota.

Säännöksen sisällön kannalta olennaisinta esityksessä on se pohdinta, minkälainen käytös ylittää moitittavana pidettävän, pelkoa ja ahdistusta aiheuttavan uhkaavan käytöksen kyn-

⁴²¹ *Silvennoinen – Tolvanen* 2014, s. 753

⁴²² *HE 19/2013 vp*, s. 22

⁴²³ *HE 19/2013 vp*, s. 22-23 ja 31

⁴²⁴ *HE 19/2013 vp*, s. 24

⁴²⁵ *HE 19/2013 vp*, s. 29

nyksen. Vainoamisessa ei ole kyse yksittäisistä virhearvioinneista vaan se kuvastaa rikoksena pitkäaikaista, potentiaalisesti vakavoituvaa häirintäprosessia ja tahallista käyttäytymismallia.⁴²⁶ Uhkaavan käytöksen jatkuvuuden olennaisuus teki tunnusmerkistön muotoilusta hankalaa, mutta juuri se teki käyttäytymismallista rikollisen ja teosta vakavan.⁴²⁷ Yleissopimuksen mainitsevat rangaistavan käyttäytymisen muodot kuten uhkailu, seuraaminen ja tarkkailu nähtiin ongelmattomina sisällyttää rikoksen tunnusmerkistöön, mutta kaikkia tyyppitilanteita kattavaa tunnusmerkistöä ei ollut mahdollista laatia.⁴²⁸ Tunnusmerkistön tahdottiin kattavan myös muun sellaisen toiminnan, joka on omiaan aiheuttamaan kohteessa pelkoa ja ahdistusta.⁴²⁹ *On omiaan* -edellytys tarkoittaa samanlaista abstraktia vaaraa kuin edellä seksuaalisen häirinnän kriminalisoinnin yhteydessä käsiteltiin, mutta vainoamisen tapauksessa pelon ja ahdistuksen määrän arvioinnissa huomioidaan uhrin henkilöön liittyvät olennaiset seikat, kuten tämän ikä tai erityinen haavoittuvuus.⁴³⁰ Lainsäädännön tarkkarajaisuuden ja ennakoitavuuden vaatimuksen katsottiin täyttyvän, mikäli tunnusmerkistön pääpaino olisi tietyillä manituilla tekotoivoilla, toistuvuudella ja tahallisuudella sekä haitallisilla vaikutuksilla.⁴³¹ Säännöksen yleisyys tekee yhtäältä säännöksestä joustavan, sillä avoin tunnusmerkistö mahdollistaa monen tyyppiin tekoihin puuttumisen, mutta toisaalta esityksen perusteella ei ole helppo arvioida, milloin tarkalleen ei-toivottu käytös muuttuu tahalliseksi vainoamisrikokseksi.

Vainoamista verrataan esityksessä lähestymiskiellolla estettävään käyttäytymiseen, sillä molemmissa oli kyse vakavan häirinnän ja henkilöön kohdistuvien rikosten estämisestä.⁴³² Lähestymiskiellon arveltiin olevan jopa rangaistusta tehokkaampi väkivallan ehkäisykeino,⁴³³ ja vainoamisen kriminalisoinnin vaikutukset näkyisivät lähinnä jo toteutuneen häiriökäyttäytymisen jatkumon katkeamisena.⁴³⁴ Jo lähestymiskieltoa koskeva sääntely toteutti vainoamisen kriminalisoinnilla tavoitellun uhrin suojan väkivallalta, mutta

⁴²⁶ HE 19/2013 vp, s. 23, 31 ja 51-52

⁴²⁷ HE 19/2013 vp, s. 25 ja 31

⁴²⁸ HE 19/2013 vp, s. 24

⁴²⁹ HE 19/2013 vp, s. 51

⁴³⁰ HE 19/2013 vp, s. 52

⁴³¹ HE 19/2013 vp, s. 24

⁴³² HE 19/2013 vp, s. 8

⁴³³ HE 19/2013 vp, s. 6

⁴³⁴ HE 19/2013 vp, s. 33

erilliskriminalisointi mahdollistaisi tällaisten tekojen rangaistavuuden sellaisissakin tapauksissa, joissa lähestymiskieltoa ei vielä ole määrätty.⁴³⁵ Sitä esityksessä ei ole huomioitu, että lähestymiskiellon taustalla yleensä on jo tapahtunutta vakavaa väkivaltaa eikä sitä, mikä periaatteellinen ja käytännön ero on lähestymiskiellon uhrialoitteisuudella ja rikoslaissa sanktoidulla teolla.⁴³⁶ Amnesty International huomauttikin hanketta koskevassa lausuntopalautteessaan, että lähestymiskieltoainsäädäntö oli uhrin näkökulmasta ongelmallinen ja sen tarjoama suoja oli todellisuudessa melko heikko.⁴³⁷ Sen sijaan esityksessä huomioidaan, että vainoamisen vaikutukset saattavat vaikuttaa uhrin toimintakykyyn.⁴³⁸ Tällä on aikaisemmissa hallituksen esityksissä perusteltu rikosvastuun toteuttamisen viranomaisvetoisuutta, mutta kriminalisoinnin tarvetta ei nyt perusteltu uhrin voimattomuudella vaan lähestymiskieltoa kuvataan vainoamisen kriminalisoinnille riittävänä vaihtoehtona.

Muusta lähisuhdeväkivallasta ja siihen kohdistuvasta sääntelystä vainoamisen erottaa tekojen toistuminen eli vainoamisprosessin jatkuvuus. Rikosoikeudellinen arvio tehdään yleensä yksittäisten tekojen perusteella, jolloin jatkuvan väkivallan konteksti ja luonne jäävät huomioimatta.⁴³⁹ Vainoamisen osatekijä ja se seikka, joka tekee siitä niin vakavan ja potentiaalisesti hyvin traumaattisen on juuri sen jatkuvuus, vaikka yksittäiset osateot vaikuttaisivat vähämerkityksellisiltä.⁴⁴⁰ Vainoamisen kriminalisointi edustaa uudenlaista näkökulmaa, joka pyrkii arvioimaan väkivaltaista käytöstä kokonaisuutena. Lisäksi esitys korostaa ennakkollisen puuttumisen tärkeyttä ja haitallisiin käyttäytymismalleihin tarttumista jo ennen kuin tilanne on eskaloitunut fyysiseksi väkivallaksi. Valmistelussa on tiedostettu laissa tarkoitettun käyttäytymisen tyyppitilanne ja sen erityispiirteet, kuten pitkäkestoisuus ja ajan myötä vakavoituminen. Vaikka sitä ei lainvalmistelussa mainitakaan, laki pyrkii tarjoamaan suojaa etenkin parisuhdeväkivallan riskiryhmille, parisuhteen päätymisen jälkeinen aika mukaan lukien.

Syyte oikeus ja seurausten vakavuus

⁴³⁵ HE 19/2013 vp, s. 24

⁴³⁶ Kainulainen – Niemi 2017, s. 153-154

⁴³⁷ Työryhmämietintö 2012 s. 55

⁴³⁸ HE 19/2013 vp, s. 24

⁴³⁹ Kainulainen – Niemi 2017, s. 144

⁴⁴⁰ HE 19/2013 vp, s. 25

Esitystä valmistellut työryhmä ehdotti syyteoikeuden järjestelyä siten, että teko olisi virallisen syytteen alainen rikos vain, jos teossa oli käytetty hengenvaarallista välinettä tai erittäin tärkeä yleinen etu vaati syytteen nostamista. Samaa linjaa noudattavat vainoamiseen verratut laitton uhkaus ja pakottaminen. Saadun palautteen perusteella, ja koska kyseessä oli seurauksiltaan hyvinkin vakava rikos, päädyttiin kuitenkin virallisen syytteen alaisuuteen poikkeuksesta.⁴⁴¹ Samoin esitys sisältää vertaavan viittauksen lähisuhdeväkivallan syyteoikeuden muutokseen,⁴⁴² jolloin vainoamisen syyteoikeus on linjassa sen kehityksen kanssa, jonka mukaan erityisesti läheisessä suhteessa tapahtuva väkivalta on erittäin vahingollista ja moitittavaa ja valtiolla on suurempi syy puuttua siihen eikä jättää rikosvastuun toteuttamista uhrin vastuulle. Tämän enempää ei esityksessä oteta kantaa valtion vastuuseen tai uhrin mahdollisuuksiin edistää asian etenemistä rikosprosessissa. Vaikuttaakin siltä, että tässä vaiheessa väkivallan vakavuuteen nähden ja tekojen tyypilliset olosuhteet huomioden oli jo itsestään selvää, että vastuu syytteen nostamisesta tulee olla virallisella syyttäjällä. Siitäkin huolimatta, että ennen lausuntopalautteen perusteella tehtyä jatkovalmistelua vainoamisen ehdotettiin olevan pääsääntöisesti asianomistajarikos.

Sukupuolivaikutuksia esityksessä ei ole arvioitu lainkaan. Esityksen tavoitteeksi on määritelty yhteiskunnan reagoinnin tehostaminen vainoamiskäyttäytymistä vastaan sekä uhrin suojeleminen ja näiden aseman parantaminen.⁴⁴³ Kriminalisointivelvoitetta taustoitetaan kuitenkin viittauksella Istanbulin sopimuksen soveltumiseen naisiin kohdistuvaan väkivaltaan, mukaan lukien perhe- ja lähisuhdeväkivalta.⁴⁴⁴ Tämä jää ainoaksi maininnaksi sukupuolen merkityksestä kriminalisoinnin ja säännöksen soveltamisen kannalta. Sen sijaan esityksessä korostetaan rikoslain sukupuolineutraaliutta sekä sitä, että yleissopimuksen kriminalisointivelvoitteetkin ovat enimmäkseen sukupuolineutraaleja.⁴⁴⁵ Istanbulin sopimus edellyttää kuitenkin sukupuolinäkökulman huomioimista sopimusmääräysten toimeenpanossa (6 artikla) sekä naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan sukupuolittuneisuuden tunnistamista lainsäädäntöä kehittäessä (18 artikla). Esityksessä vedo-

⁴⁴¹ HE 19/2013 vp, s. 34

⁴⁴² HE 19/2013 vp, s. 25

⁴⁴³ HE 19/2013 vp, s. 32

⁴⁴⁴ HE 19/2013 vp, s. 6

⁴⁴⁵ HE 19/2013 vp, s. 7

taan 2 artiklaan kohtaan, jossa todetaan säännöksiä sovellettavan kaikkiin väkivallan uhreihin. Samainen kohta velvoittaa kuitenkin kiinnittämään erityistä huomiota naisiin sukupuoleen perustuvan väkivallan uhreina.

Esityksessä viitataan ajankohtaiseen tutkimustietoon, jonka mukaan vainoaminen sen eri muodoissa koskee naisia selkeästi yleisemmin kuin miehiä ja etenkin vakavimmissa tapauksissa tekijä on yleensä mies. Samoin vakava vainoaminen tapahtuu usein parisuhteen päättymisen jälkeen.⁴⁴⁶ Vainoamisen erityiset vaikutukset uhriin vastaavat jo aiemmin lainsäädännössä havaittua käsitystä lähisuhdeväkivallasta. Myös vainoaminen on usein pitkäkestoista, vakavoituvaa ja henkisesti äärimmäisen raskasta uhrille, jopa täysin lamaannuttavaa ja toimintakykyä haittaavaa. Näin ollen vainoamisen kriminalisointi pyrkii ottamaan huomioon tekijän ja uhrin olosuhteet ja väkivallan kontekstin paitsi huomioimalla väkivallan jatkuvuuden,⁴⁴⁷ myös läheisen suhteen kontekstin muut olennaiset seikat. Parisuhdevaino erityisenä vainoamisen tyyppinä ei kuitenkaan saa esityksessä erityishuomiota. Vainoamisen kriminalisointi ja syyteoikeuden järjestely korostavat lisäksi sitä, että väkivallan muodot ovat moninaisia ja sen fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset seuraukset saattavat olla hyvinkin vakavia ja mitä tärkeintä, että kyse on haitallisesta *käytösmallista* jolloin yksittäisten tekojen arviointi ei ole tarkoituksenmukaista vaan kokonaiskuvan hahmottaminen on olennaisen tärkeää. Aika näyttää, minkälaisiin tekoihin ja minkälaiseen uhkailuun rangaistavuus oikeuskäytännössä kohdistuu. Joka tapauksessa on selkeää, että fyysisten vahinkojen lisäksi säännöksellä oli tarkoitus saattaa psyykkisen ja henkisten häiriöiden aiheuttaminen uhrille rangaistavaksi. Suojattavan oikeushyvän, vapauden⁴⁴⁸ ytimessä näyttääkin olevan vainon kohteen turvallisuuden lisäksi henkinen hyvinvointi. Väkivallan syiden pohdinta jää kuitenkin sen toteamuksen varaan, että usein häiriökäyttäytymisen pohjalla on päättynyt parisuhde tai ihastus eikä sukupuolelle tai sen vaikutuksille jää tässä pohdinnassa tilaa.

4.5 Pohdintaa

Kansainväliset vaikutteet ja ihmisoikeuskeskustelu

⁴⁴⁶ HE 19/2013 vp, s. 12

⁴⁴⁷ Hong 2017a, s. 371 ja 382

⁴⁴⁸ HE 19/2013 vp, s 55

Lähestymiskieltoa ja vakaan tahdon pykälää koskevassa esityksessä viitataan kansainvälisiin ihmisoikeuksiin ja valtion velvoitteisiin toteamalla yleisperustelujen lopuksi, että YK:n yleiskokouksen vuoden 1993 julistus naisiin kohdistuvan väkivallan poistamisesta sekä vuoden 1995 Pekingin toimintasuunnitelma edellyttävät valtioilta väkivaltaa ennaltaehkäisevien ja muiden naisten asemaa edistävien toimenpiteiden kehittämistä. Esityksen nähtiin edistävän näiden tavoitteiden toteutumista.⁴⁴⁹ Kansainvälinen ihmisoikeushitys oli jo selkeämmin näkyvissä seuraavassa hankkeessa, sillä Istanbulin sopimus oli tuolloin ajankohtainen ja sen ratifioinnin valmistelu oli alkanut. Vuoden 2013 hallituksen esitykset pohjautuvat tämän sopimuksen velvoitteisiin, mutta esitysten tavoitteet liittyvät vain osin yleissopimuksen tavoitteisiin ja paradoksaalisesti näiden hankkeiden kohdalla ihmisoikeuskeskustelu ja lainsäädännön syrjivyyys jää vähemmälle huomiolle. Sopimusmääräyksiä pidetään vuoden 2013 lakimuutoksissa eräänlaisena vertailukohtena kansalliselle lainsäädännölle, joka kuitenkin asettaa kriminalisoinneille niin olennaisia rajoitteita, ettei sopimuksen tavoitteita katsota olevan mahdollista toteuttaa. Ensimmäisissä hankkeissa kansainvälinen ihmisoikeusnormisto näkyy suotavana tavoitteena, myöhemmissä lähinnä pakon edessä täytettävänä velvoitteena. Kansainvälisesti ajankohtaiseen suostumuskeskusteluun lainvalmistelu ei taivu lainkaan. Vainoamisen kriminalisoinnin kohdalla tosin esityksessä korostuu myös perusteltu kriminalisointitarve kansallisen keskustelun ja lainsäädännön tilan kriittisen tarkastelun perusteella ja säännöksen tahdottiin sisällöltään jopa ylittävän sopimuksen sanamuodon, jotta lainsäädäntö ei joutuisi kritiikin kohteeksi⁴⁵⁰. Ihmisoikeusnäkökulman sijaan tuoreimmista hankkeista korostuukin aiempia hankkeita enemmän väkivallan rikosoikeudellinen luonne.

Rangaistavan väkivallan määritelmät

Rikosten erilaisuudesta johtuen väkivaltakäsityksiä ei kaikilta osin voida sellaisenaan verrata keskenään. Lisäksi syyteoikeuden rajoja koskevissa muutoksissa on kyse lähinnä viranomaisen vastuun laajentamisesta ja tekojen moitittavuuden tai vakavuuden arvioinnista, jota on helpompi perustella kuin kriminalisointeja, jotka ovat viimesijainen puuttumiskeino moitittavaksi katsottuun käytökseen. Molemmista tapauksista on kuitenkin kyse siitä, että lainsäätävä ottaa kantaa nykytilaan ja lausuu käsityksensä ongelman laa-

⁴⁴⁹ HE 144/2003 vp, s. 28

⁴⁵⁰ HE 19/2013 vp, s. 23

dusta. Lainsäädännön merkitys ei saa jäädä symboliseksi vaan muutoksella on oltava painava yhteiskunnallinen tarve⁴⁵¹, mutta muutoksella on silti mahdollista korostaa tietyn teon moitittavuutta⁴⁵². Kyse on kaikissa analyysin kohteissa ruumiillisen, henkisen ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksista, joita kaikkia on mahdollista tarkastella väkivallan sukupuolistuneisuuden näkökulmasta. Yhteistä kaikille rikoksille, pahoinpitelylle, raiskaukselle ja ahdistelulle sekä vainoamiselle, on naisiin kohdistuvan väkivallan viitekehyksessä, että teot vahvistavat uhrien alistaisuutta tekijöille. Myös lainsäädännössä ilmaistaan analyysin perusteella se näkemys, että teot sisältävät valta-aspektin, osapuolten välillä vallitsee epäsuhta ja väkivalta on alistavaa.⁴⁵³

Seksuaalisen ahdistelun kohdalla tavoitteena oli sen määrittely, mikä on sallitun seksuaalisen käytöksen raja, mutta käytännössä säännöksen perusteella pystytään vasta oikeuskäytännön kautta arvioimaan sitä, missä menee tavallisen ja seksuaalisena kielletyn, ei-halutun koskettelun raja. Itsemääräämisoikeuden suojeleminen korostuu nuorilla ja niillä, joilla on heikoimmat edellytykset itse valvoa tämän oikeuden toteutumista, kun taas aikuisen ihmisen suojeleminen edellyttää selvästi vakavampaa ja selkeästi seksuaalista kohteelle vastenmielistä tekoa. Koska seksuaalinen teko vastoin toisen tahtoa oli jo rankaistavissa 4 § nojalla, kun pakottaminen tapahtui väkivalloin tai muuten uhkaamalla, tuli häirinnän kriminalisointi lähinnä koskemaan tätä lievempiä, ilman väkivaltaa tai uhkailua tapahtuneita seksuaaliseen tekoon pakottamisia. Sen sijaan Istanbulin sopimuksen vaatimus sellaisiin käyttäytymismalleihin puuttumisesta, jotka aiheuttavat ahdistusta ja häpeää, jäi täytty-mättä. Lainsäädäntö kykenee tarkastelemaan vain yksittäistä koskemattomuuden loukkausta eikä valmistelussa ole lainkaan otettu kantaa niihin syihin, miksi seksuaalista häirintää – tai laissa tarkoitettua ahdistelua ylipäänsä esiintyy. Kuitenkin häirinnän, eli sekä seksuaalisen ahdistelun että vainoamisen kriminalisoinneissa on nähtävissä pyrkimystä puuttua juuri haitallisiin käytösmalleihin, vaikka vain vainoamisessa on kyse jatkuvasta toiminnasta ja ahdistelun osalta tekojen toistuvuus vaikuttaa ainoastaan syyteoikeuden rajoihin.

Väkivallan rikollinen luonne ja valtion vastuu

⁴⁵¹ HE 216/2013 vp, s. 50

⁴⁵² HE 19/2013 vp, s. 22, HE 144/2003 vp, s. 16

⁴⁵³ Esim. HE 144/2003 vp, s. 6, HE 78/2010 vp, s. 4 ja 11

Ensimmäisessä hankkeessa pyrittiin eroon uhrin tahdon korostamisesta, sillä perheväkivallan uhri oli tekijän painostukselle ja pelolle altis. Samoin haluttiin korostaa lainsäätäjän kielteistä suhtautumista perheväkivaltaan, joka kohdistui etenkin naisiin ja oli vakava ongelma. Väkivallan sukupuolistuneisuus oli tässä vaiheessa selkeästi sisäistetty. Tekijät haluttiin saattaa entistä tehokkaammin vastuuseen ja koti väkivallan tapahtumakenttänä ansaitsi erityistä suojelua. Perheväkivaltaan liittyi erityispiirteitä, jotka edellyttivät erityisiä tukitoimia ja prosessin toteuttamisvastuun siirtämistä valtiolle, sillä väkivallan uhri ei välttämättä ollut tähän kykeneväinen. Lainsäätäjä tahtoi muuttaa sen käsityksen, että uhrin ja tekijän välisen suhteen huomioiminen merkitsisi väkivallan vähäisempää moitittavuutta. Vaikutusten arveltiin ja toivottiin parantavan naisten asemaa. Miehiä potentiaalisina väkivallan uhreina hallituksen esityksessä ei huomioitu, tosin tuolloin ei vielä ollut tietoa miesten kokeman väkivallan yleisyydestä ja luonteesta. Miehiä koskeva väkivalta-tutkimus⁴⁵⁴ toteutettiin vasta 2010.

Muutamaa vuotta myöhemmin lainsäädäntöä katsottiin tarpeelliseksi kehittää jälleen siten, että se paremmin huomioi läheisessä suhteessa tapahtuvan väkivallan erityispiirteet, kuten väkivallan jatkuvuuden ja uhrin erityisen haavoittuvuuden, sillä edelliset muutokset eivät olleet tarpeellisissa määrin vaikuttaneet rikosvastuun toteutumiseen ja järjestelmän tehostumiseen. Naisten asema väkivaltilastoissa korostui jälleen, mutta tällä kertaa uudistus tuli toteuttaa molemmat sukupuolet huomioiden, tai ainakaan kummallekaan erityishuomiota antamatta. Erityisen suojelun kohde ei enää ollut parisuhteessa oleva nainen, vaan ihmissuhteen tärkeys määrittä sen, missä tapauksissa valtiolla oli korostunut intressi puuttua väkivaltaan. Tässä muutoksessa huomio keskittyi siihen, mikä vaikutus väkivallalla on uhrin toimintakykyyn, sillä väkivallan uhri oli selkeästi tekijälle alisteisessa asemassa. Vaikka parisuhdeväkivalta oli tyypillisesti lievää, tarvittiin kaikenlaiseen läheisessä suhteessa tapahtuvaan väkivaltaan tehokkaampia puuttumiskeinoja.

Raiskausta ja ahdistelua koskevan sääntelyn laatimisprosessissa ei pohdita muista hankkeista eroten sitä, minkälainen väkivallan uhri kaipaa erityisesti suojaa, vaan sitä, minkälaiset teot ovat erityisen moitittavia ja miten oikeuskäytännössä tulisi suhtautua niiden vakavuuteen. Seksuaalirikosten sääntelyssä ajattelutavan muutokset tuntuvat olevan vaikeimpia toteuttaa. Sitkeä väkivallan korostaminen tekojen moitittavuuden arvioinnissa

⁴⁵⁴ Heiskanen, Markku – Ruuskanen, Elina: Tuhansien iskujen maa. Miesten kokema väkivalta Suomessa.

häivyttää sitä rikoksen luonnetta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksena⁴⁵⁵, jota nykylainsäädännössä on lain perustelujen mukaan pyritty korostamaan. Sääntelyn tavoite jää tällöin osin toteutumatta, Istanbulin sopimuksen tavoitteista puhumattakaan. Lainsäädäntö asettaa rajat käytetylle voimalle, pakolle ja avuttomuuden tilalle, ja niiden ulkopuolelle jäävät teot jäävät rikosten tunnusmerkkien ulottumattomiin.

Seksuaalirikoksia koskevaa hallituksen esitystä lukuun ottamatta muissa hankkeissa huomioidaan erityisesti uhrin ja tekijän välinen suhde. Esityksissä korostetaan tekojen olosuhteen tärkeyttä ja huomioidaan paitsi osapuolten välisen suhteen vaikutus väkivallan seurauksiin, myös väkivallan historia ja muut osapuolten keskinäiseen asemaan potentiaalisesti vaikuttavat seikat. Parisuhde on selkeästi tarkastelun keskiössä erityisenä väkivallan tyyppinä, vaikka suhteen moninaisuus korostuukin lähisuhdeväkivaltaa koskevassa keskustelussa. Lisäksi näissä hankkeissa painotetaan viranomaisyhteistyön tärkeyttä sekä sitä, mikä merkitys viranomaisten ymmärryksellä on lähisuhdeväkivallan ja häiriökäyttäytymisen tunnistamiselle ja rikosten asianmukaiselle käsittelylle. Valitettavasti viranomaistoiminnan kehittämisen linja ei ole ollut yhteneväinen lainsäädännön kehityksen kanssa ja viranomaiset eivät edelleenkään tunnista tyyppillistäkään parisuhteen liittyvää häiriökäyttäytymistä⁴⁵⁶.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lainsäädännössä on havaittavissa kaksi kehityssuuntaa. Ensimmäinen kuvastaa naisten oikeuksien ja tasa-arvokysymysten korostumista uudelle vuosituhannele tultaessa, minkä jälkeen huomion kiinnittäminen naisiin kohdistuvaan väkivaltaan erillisenä ilmiönä hiipui. Lainsäädännön sukupuolineutraalius saa myöhemmissä lakihankkeissa korostuneen aseman väkivallan sukupuolistuneisuuden jäädessä diskurssina alisteiseen asemaan. Toiseksi sääntelyn motiivi on muuttunut uhrin tahdon kunnioittamisen ja oikeusturvan toteutumisen välisestä punninnasta kohti heikoimpien yksilöiden suojaamista ja sitä, minkälaisissa tapauksissa väkivalta on niin moitittavaa ja vahingollista, että siihen on syytä puuttua suuremmalla tarmokkuudella ja sen moitittavuutta on korostettava. Huomattavissa on myös siirtyminen uhrin suojelusta teon loukkaavuuden arviointiin. Näiden

⁴⁵⁵ Leskinen 2017, s. 199

⁴⁵⁶ Ylen uutinen 28.2.2018: Kahden lapsen äiti on paennut ja pelännyt ex-miestään kuusi vuotta: "Vainoa ei vielä kukaan tunnista" (viitattu 2.5.2019)

lisäksi uusien kriminalisointien kautta rangaistavan käytöksen ala on laajentunut siten, että häiritsevät käyttäytymismallit, häirintä ja vainoaminen, ovat tulleet rikoskontrollin kohteeksi, vaikka lainsäätäjän tai yhteiskunnan käsitys moitittavuuden asteesta ei sinänsä ole muuttunut. Rikoslaki on lähinnä mukautunut sellaisten tekojen rankaisemiseen, jotka aikaisemmin tulivat muiden lakien tai vainoamisen tapauksessa muiden rikoslain säännösten mukaan arvioitaviksi. Hankkeiden valmistelussa ei kuitenkaan ole otettu kantaa tilastollisesti merkittävän, sukupuolistuneen väkivallan syihin.

Voidaanko näiden havaintojen perusteella vetää johtopäätös, että rikoslainsäädäntö ei ole lainsäätäjän näkemyksen mukaan tarkoituksenmukainen keino puuttua naisiin kohdistuvaan väkivaltaan sen vaatimalla tavalla, vaan sukupuoleen liittyvät väkivallan erityispiirteet tulisi huomioida muussa viranomaistoiminnassa, joiden tärkeyttä perusteluissa korostetaan? Samoin voidaan pohtia, onko korostettu kiinnipitäminen rikosoikeuden sukupuolineutraaliudesta kannanotto siitä, että sukupuolistuneeseen väkivaltaan ei ole mahdollista tai edes tarvetta puuttua sukupuolta huomioivin erityiskeinoin. Kuitenkin samalla lainsäädännön muutoksissa on korostettu valtion vastuuta prosessin läpiviemisessä naisiin kohdistuvan väkivallan tyyppitapauksissa. Suojelun kohteena näyttää olevan läheisen suhteen perusteella erityisen haavoittuvassa asemassa oleva uhri sekä tämän turvallisuuden kannalta tärkeimmät perus- ja ihmisoikeudet, mikä sinänsä mahdollistaa etenkin parisuhdeväkivallan dynamiikan huomioimisen, mutta sukupuolten väliset valtasuhteet ja naisten aseman historiallinen jatkumo ja sen vaikutus sukupuolistuneen väkivallan piirteisiin jäävät lainsäädännössä edelleen huomioimatta.

Lievän pahoinpitelyn syyteoikeutta koskevassa hankkeessa naisiin kohdistuva väkivalta toistuu perusteluissa tilastollisesti merkittävänä ilmiönä, mutta sen ei tunnusteta olevan erityisesti sääntelyn kohteena. Ensisijainen ja ilmeinen suojelun kohde on lähisuhteessa väkivallasta kärsivä uhri. Sääntelyn tuloksena on kuitenkin epäsuorasti naisiin kohdistuvaan väkivaltaan puuttuminen, koska lähisuhdeväkivalta ilmiönä koskettaa etenkin naisia. Sukupuolineutraaliuden korostaminen antaa kuvan, että naisiin kohdistuvaan väkivaltaan muusta väkivallasta erillisenä ilmiönä ei ole tarkoituksenmukaista puuttua rikoslain keinoin, vaikka tilastojen valossa tarve kohdistaa voimavaroja väkivallan ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen on selvä ja akuutti. Lainvalmistelussa tämä ongelma on siis tiedostettu, mutta väkivallan sukupuolistuneen luonteen täydellinen ohittaminen perusteluissa ei vakuuta ongelman ymmärryksestä. Tällainen käsittelytapa ei lisäksi edusta ny-

kyäikaista käsitystä ja yleisen keskustelun sävyä sukupuolistuneesta väkivallasta. Arvailujen varaan jää, onko kyse tietoisesta linjauksesta käytävän keskustelun sisällöstä ja sukupuolineutraaliuden korostamisesta ja mikä tällaisen linjauksen peruste on ollut.

Vaikuttaa siltä, että sukupuolen huomioiminen sukupuolineutraalin sääntelyn keinoin on lainsäätäjille vaikea asia. Väkivallan sukupuolistuneisuutta ei joko tunnusteta tai huomioida perusteluissa tarpeeksi kattavasti, jolloin sääntelyn vaikutukset jäävät näiltä osin puutteellisesti arvioituiksi, tai sen ei tunnusteta vaativan erityishuomiota, jolloin se edelleen jää lainsäädännön muiden tavoitteiden varjoon. Sukupuolineutraaliuden korostaminen tarkoittaa käytännössä sitä, että sukupuolistuneen näkökulman käyttö ei saa hyväksyntää. Lainvalmistelussa unohtuu se ajatus, että sukupuolistuneen väkivallan näkökulmassa ei ole kyse yhden sukupuolen erityisasemasta toisen kustannuksella, vaan kyse on olosuhteiden olennaisuuden huomioimisesta. Tämän ei pitäisi olla edes sukupuolineutraalille lainsäädännölle ylitsepääsemättömän vaikea asia. Sukupuolineutraalin lainsäädännön ei tarvitse olla sukupuolelle sokea. Sukupuoliasetelmien ja niiden seurausten huomioiminen ei sellaisenaan tee lainsäädännöstä syrjivää, vaan yhdenvertaisuuden vaatimus edellyttää nimenomaan niiden lainsäädännön heikkouksien tunnistamista, jotka estävät joissain tapauksissa tehokkaan oikeusturvan toteutumisen. Sukupuolistuneen väkivallan näkökulma ei edellytä naisten oikeuksien nostamista ylitse muiden, vaan sukupuolisensitiivistä lähestymistapaa voidaan toki hyödyntää myös etenkin miehiä koskettavien tai heihin eri tavalla vaikuttavien ongelmien syiden ja seurausten huomioimiseen.

Sen sijaan, että esimerkiksi Istanbulin sopimuksen velvoitteiden toimeenpanossa pohditaan nykylainsäädännön kattavuutta ja sopimuksen sisällön yhteensopivuutta kansallisen lainsäädännön kanssa voidaan kysyä, olisiko jo aika ottaa vakavasti lainsäädännön tarkastelun lähtökohdaksi se yleissopimuksen vaatimus, että jäsenvaltioiden on huomioitava väkivallan sukupuolistuneisuus lainsäädännössä ja huomioitava lainsäädännön syrjivyyden oikeudellisissa käytännöissään, myös rikoslaissa.